

DEVLETİ KORUMAK

GÜVENLİK PARADİGMASININ GELİŞİMİ

HAKAN KIYICI

ÇİZGİ | e-Kitap

Dr. Hakan KIYICI

Uluslararası İlişkiler alanında doktora derecesine sahip olan Hakan Kıyıcı'nın çalışmaları terörle mücadele ve radikalleşmenin önlenmesi üzerinedir. El-Kaide, DAEŞ ve benzeri grupların savaş-tan zarar görmüş bölgelerdeki isyancı yönetim sistemleri ve yapılarıyla ilgilenmektedir. Polis Akademisi'nde ve diğer kamu kurumlarında terörle mücadele dersleri vermektedir.

E-mail: kiyicihakan@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-5655-8060

DEVLETİ KORUMAK

GÜVENLİK PARADİGMASININ GELİŞİMİ

Hakan KIYICI

ÇİZGİ
KİTAP EVI

Çizgi Kitabevi Yayınları (e-kitap)

©Çizgi Kitabevi
Eylül 2023

ISBN: 978-625-396-091-9
Yayıncı Sertifika No: 52493

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
- Cataloging in Publication Data (CIP) -
KIYICI, Hakan
DEVLETİ KORUMAK
GÜVENLİK PARADİGMASININ GELİŞİMİ

ÇİZGİ KİTABEVİ

Sahibiata Mah. | Alemdar Mah.
M. Muzaffer Cad. No:41/1 | Çatalçeşme Sk. No:42/2
Meram/**Konya** | Cağaloğlu/**İstanbul**
(0332) 353 62 65 - 66 - (0212) 514 82 93

www.cizgikitabevi.com

   / cizgikitabevi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	10
BİRİNCİ BÖLÜM	16
KOLEKTİF GÜVENLİK: DAİMİ BARIŞ ARAYIŞI	16
1. 1. Kolektif Güvenlik'in Temel Bileşenleri	16
1.1.1. Ulus-Devlet Paradigması.....	16
1. 1. 2. Güvenlik Kavramı.....	30
1. 2. Kolektif Güvenlik'in Kuramsal Bileşenleri	33
1. 2. 1. İdealizm ve Güvenlik Kuramı	33
1. 2. 2. Realizm ve Güvenlik Kuramı.....	39
İKİNCİ BÖLÜM	47
MİLLİ GÜVENLİK: GÜVENLİK ÇALIŞMALARININ ALTIN ÇAĞI	47
2. 1. Milli Güvenlik'in Temel Bileşenleri	47
2. 1. 1. Güvenliğin Ulusallaşması.....	47
2. 1. 2. Milli Güvenlik	49
2. 2. Milli Güvenliğin Kuramsal Bileşenleri: Gelenekselcilik-Davranışsalcılık.....	54
2. 2. 1. Jeopolitik Çalışmalar.....	54
2. 2. 2. Silahlanma Yarışı ve Nükleer Silahlanma.....	56
2. 2. 3. Silah(sız)lanma	59
2. 2. 4. Silahların Kontrolü.....	64
2. 3. Milli Güvenliğin Kuramsal Bileşenleri: Globalist Argümanlar	70
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	74

İNSANI GÜVENLİK: BİREY- DEVLET İLİŞKİSİ	74
3. 1. İnsani Güvenlik'in Temel Bileşenleri	74
3. 2. İnsani Güvenlik'in Kuramsal Bileşenleri: Pozitivizm – Post Pozitivizm	80
3.2.1. Sosyal Konstrüktivist (Yapılandırmacı) Yaklaşım.....	80
3. 2. 2. Eleştirel Teori'de Güvenlik Kuramı	86
3. 2. 3. Kopenhag Ekolü	92
3. 2. 4. Aberyswyth (Galler) Ekolü	97
3. 2. 5. Feminist Teoride Güvenlik Kuramı	99
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	103
GÜVENLİĞİN MEDİKALLEŞMESİ: YENİ PARADİGMA	103
4. 1. Güvenliğin Medikalleşmesinin Temel Bileşenleri.....	103
4. 1. 1. Güvenlik Sorunu Olarak Kovid-19.....	103
4. 1. 2. Güvenliğin Medikalleşmesinin Kuramsal Bileşenleri.....	108
4. 1. 3. Ul ve GÇ'larında Güvenliğin Medikalleşmesi	114
4. 1. 4. Kovid-19 Pandemisinin Büyük Güçlerin Dış Politikasına Yansıması	117
4. 1. 4. 1. Çin Dış Politikasında Kovid-19.....	118
4. 1. 4. 2. ABD Dış Politikasında Kovid-19.....	121
4. 1. 4. 3. AB ve Rusya Dış Politikasında Kovid-19.....	124
4. 1. 4. 4. Kovid-19'un Bölge Ülkelerinin Dış Politikasına Yansıması.....	128
4. 1. 5. KOVİD-19 Pandemisinin Tetiklediği Devlet-Dışı Güvenlik Sorunları	130
4. 1. 5. 1. Kovid-19'un Gelişmekte Olan Ülkelere Etkisi.....	130
4. 1. 5. 2. Kovid-19'un Terör Örgütlerine Olan Etkisi.....	131
4. 1. 5. 3. Kovid-19'un Gıda Güvenliğine Olan Etkisi.....	133
SONUÇ	136
KAYNAKÇA.....	144
Kitaplar:	144
Makaleler:.....	148
İnternet Kaynakları:	149

ÖNSÖZ

Modern ulus devlet formunun ortaya çıktığı XVII. yüzyıldan günümüze kadar devletler bekalarını sürdürmek için çok çeşitli politika ve stratejileri uygulamaya çalışmıştır. Devletin yönetim biçimi ve siyasal rejimi çağın ruhuna göre değişiklik gösterse de ulusal çıkarların sürdürülmesi adına yapılanlar hala karar vericilerin kadim kültürel politik geleneklere göre hareket ettiklerini göstermektedir. Bu durum aynı zamanda devletlerin sahip olduğu milli kimliklerini inşa ederken kullandıkları çoğu paradigmayı aslında siyasi yapının varlığını sürdürmesi amacıyla da sistematize edildiğini göstermektedir. Devletlerin sahip olduğu sosyal ve beşeri kaynakları nasıl sistematize ettikleri ise bugün de çok çeşitli bilim dallarının ana konularını oluşturmaya devam ediyor. Bu çalışmanın da sınırları çerçevesinde ele alınan temel bilim alanı Uluslararası İlişkiler (Uİ) ve ona teorik bir zemin pratiği sunan güvenlik kavramı incelenmektedir.

Uİ sayesinde modern dönemden günümüze kadar devletlerin milli çıkarlarını sürdürmek adına benimsedikleri kuramsal çerçeveler daha net anlaşılabilir. Özellikle iki temel koşul Uİ'nin temel alan olarak seçilmesinde belirleyici olmuştur. İlk olarak uluslararası sistem devletler ve devlet dışı aktörlerin çok boyutlu ilişki ağla-

rıyla şekillenmektedir. Süreç sırasında ve sonunda ise sürekli değişen ve kontrol edilmesi imkansız olan koşullar ortaya çıkabilmektedir. Değişen koşullarda ise devletlerin mevcut güç ve çıkar dengesini korumaları ise zorlaşmaktadır. Bir diğer ifadeyle devletler en azından mevcut yapılarını sürdürebilmek için belirsizlik ortamında etkin ve tutarlı politikalar üretmek zorundadır. Ortaya konulan politik uygulamalar ise devletlerin sosyo-beşeri özellikleri başta olmak üzere sahip oldukları kaynaklar ve onları kullanabilme özelliklerine göre şekillenmektedir. Fakat sistemde aktör sayısında artışla birlikte devletlerinde öngörülemez politikalarla aslında yeni bir politika kurmaya çalıştıkları koşullarda ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan ve koşulların neden olduğu öngörülemezlik Uİ teorilerinin ve ona yön veren güvenlik çalışmalarının ana konularından birisidir.

Günümüz Uİ disiplini ilk büyük tartışmadan itibaren geçirdiği evrim itibariyle mevcut siyasal konjonktürlere göre kendisini geliştirmiştir. Uİ teorilerinde bu gelişimde önemli katkılar sağlamış ve disiplinin ontolojik, epistemolojik ve pragmatik bir yapıya bürünmesinde rol oynamıştır. Fakat uluslararası gündemin sürekli değişmesi başta teoriler olmak üzere disipline yaşam alanı sağlayan alt-disiplinleri de dinamik bir yapıya bürünmeye zorlamıştır. Uluslararası İlişkiler disiplinin besleyen birçok alt-disiplin vardır. Bu alt- disiplinlerin bir tanesi de Güvenlik Çalışmalarıdır (GÇ).

Elinizdeki kitapta daha ayrıntılı olarak ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı bir şekilde göreceğiniz üzere Uİ ve

GÇ eş zamanlı bir gelişim süreci izlemiş ve bu durum özellikle Ulus-devlet paradigmasının Ulusal Çıkar (Milli Çıkar) ekseninde nasıl inşa edildiğini göstermiştir. Örneğin Birinci Dünya Savaşı sonrası İdealizm-Realizm tartışması perspektifinde öne sürülen Kolektif Güvenlik kavramı mevcut Ulus-devletlerin dış politika da temel aktör olup olmama noktasında önemli bir tartışmayı başlatmıştır. Soğuk Savaş döneminde Gelenekselcilik-Davranışsalcılık tartışması çerçevesinde Milli Güvenlik kavramı ortaya çıkmış ve bu kavram ile ulus-devlete yapılan vurgu hem iç politika da hem de dış politika artmıştır. Soğuk savaş sonrası *Pozitivizm-Post Pozitivizm* tartışmasında ise *İnsani Güvenlik* kavramı ile ulus-devlet yapısı daha farklı bir yapıya uyumlaştırılmaya çalışılmıştır.

GİRİŞ

Ulus-devlet geleceği yönündeki tartışmalar günümüz Uluslararası İlişkiler disiplinin ana sorunsallarının başında gelmektedir¹. 1990 öncesi siyasal yapı içerisinde ve dış politika analizlerinde temel aktör olan ulus-devletin varlığı bu tarihten sonra sorgulanmaya başlanılmıştır². Bur sorgulamalar ulus-devletin davranış kalıplarının ne yönde değişeceği ve nasıl bir tepki geliştireceği meselesi başta uluslararası ilişkiler olmak üzere, siyaset bilimi, ekonomi, sosyoloji gibi hemen hemen diğer sosyal bilimlerde analiz konusu edilmiştir. Ulus- Devlet'in bu dönemde temel aktör olma konumunun sorgulanmasına rol oynayan en önemli faktör, bu döneme önemli bir dinamizm kazandıran küreselleşme ve onun ulus-devlet üzerinde Schumpeter -vari bir "yaratıcı yıkım" yaratacak boyuta ulaşmasıdır³.

Ulus-devlet küreselleşmenin yarattığı kimlik-etnisite temelli çatışmalar, sınır aşan suçlar, kitlesel ve yasa dışı

¹ Martin Hollis ve Steve Smith, *Explaining and Understanding International Relations*, (Clarendon Press: New York, 1991).

² Williams Howard ve Moorhead Wright, *A Reader in International Relations and Political Theory*, (Open University Press: Buckingham, 1993).

³ Küreselleşmenin ulus-devlete olan etkileri için bkz. Fuat Keyman, *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*, S. Coşar (Çev.), (Alfa Yayınları: İstanbul, 2000); E. Aydın, AYDINLI, "Küreselleşme ve Güvenlik: Teorik Yaklaşımlar", *Avrasya Dosyası* 9/2(2003): 36-50.; Ş. Köksal, *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus - Devlet*, (YeniYüzyıl Yayınları: İstanbul, 2009).

göç, toplumsal güvenlik, küresel sermayenin hızlı mobilitesi gibi konularda kontrol tekeli kaybetmeye başlamış ve ulus-devletin ana öğelerini oluşturan Althusser-vari “İdeolojik Aygıtları” da erimeye ve aşınmaya başlanmıştır⁴. Ulus-devlet tarihsel süreç içerisinde ilk kez bu kadar katı bir meydan okumayla karşılaşmıştır. Örneğin ulus-devlet yapılanmasının ana unsurunu oluşturan Ulus kavramı bu dönemde kimlik çatışmalarının etkisiyle transformasyona uğramış ve ulus-devlet, kendi içerisinde kimlik temelli çatışmaların yaşanmaması için bu transformasyona kendisini uyumlaştırmaya çalışmıştır. Bu uyumlaştırmayı yapamayan ulus-devletler hızlı bir iç savaş sürecine girmiş ve Yugoslavya örneğinde olduğu gibi parçalanma sürecine girip tarih sahnesinden silinmişlerdir. Bu sürece uyum sağlayan devletler ise yıkılma tehlikesinden kurtulmuşlar ve bugün de formal yapılarını korumayı başarmışlardır.

Çalışmada Uİ teorilerinin oluşmasında katalizör bir rol oynayan güvenlik kavramı ile bu kavram perspektifinde oluşturulan GÇ ulus-devletin varlığına olan etkisi analiz edilmektedir. Kitabın odağında ulusal-devlet kavramı yer almaktadır. Bu kavramın incelenmesinde Uİ teorilerinde gelişim gösteren çeşitli güvenlik kuramına yer verilerek mevcut güvenlik paradigmaları belirleyici rol oynamıştır. Tarihsel süreç içerisinde ulus-devletlerin karşılaşmış olduğu tehditleri bertaraf etmesinde üç ana güvenlik paradigması belirleyici rol oynamıştır. İlk güvenlik paradigması Birinci Dünya Savaşı sonrası gelişim gösteren ve aynı uluslararası sistemde yer alan devletlerin ortak bir

⁴ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2006).

paydada bulunacakları kolektif güvenlidir. İkinci Dünya Savaş'ından sonra ise ortaya çıkan soğuk savaş dinamikleri, kolektif güvenliği değişime zorlayarak milli güvenlik paradigmasının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Her iki güvenlik paradigması da Uİ'in kendilerine sunduğu kuramsal ve politik kapasitelerinin ölçüsünde gelişim göstermiştir. Fakat zamanla ulus-devletlerin karşılaştığı çeşitli meydan okumalar devlet-dışı güvenlik konularını gündeme getirmiştir. 'İnsani Güvenlik' paradigmasıyla değişim süreci devam etmiştir.

Kolektif güvenlikte ulus-devletlerin kendileri arasında eşit ölçüde fedakârlıklarda bulunabilecekleri Uluslararası Örgütlerin yolu açılmış ve Ulus-devletlerin tekeli olma konumu sorgulanmaya başlanılmış. Milli güvenlik kavramı ile özellikle birey – devlet ilişkilerinin, devletin bekası anlayışı çerçevesinde devlet öncelikli bir yapıya bürünmüştür. İnsani güvenlik kavramı ile de bu öncelikli durum birey nezdinde kaydırılmış ve birey öncelikli devlet anlayışının oluşturulması çalışılmıştır. Bu üç güvenlik konseptine kendi dönemleri itibariyle uyum sağlayamayan ulus-devletler yıkılma sürecine girmiştir. Fakat bu güvenlik paradigmaları çerçevesinde kendilerini uyumlaştırabilen ulus-devletler varlığını sürdürebildi ulus- devletin geleceği 1990 ve sonrası sosyal bilimler gündeminin ana sorunsallarından biri haline geldi ve içerisinde bulunduğumuz ve politik buhranların daha da derinleştiği bir ortamda güvenlik paradigmaları değişime devam ediyor.

Bu kitapta da ulus-devletin güvenlik paradigmalarıyla ortaya koyduğu politik okumalar Uİ'nin sunduğu kuramsal çerçevelerle ele alınmaktadır. Eserin ana içeriğini 2010

yılında Doç. Dr. Işıl Kazan Çelik'in danışmanlığında Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda '*Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Güvenlik Kavramı*' başlıkla sunulan yüksek lisans tezi oluşturmaktadır. Bu çalışmada ilgili tezin çoğu bölümü değiştirilmiş sunulduğu yıldan günümüze kadar güvenlik çalışmalarına yer verilmiştir. Kitap kapsamında da geçtiğimiz yıllardan itibaren uluslararası ilişkiler teorilerine yön veren güvenlik çalışmaları Covid-19 merkezinde yeniden sistematize edilerek okuyucuya karşılaştırmalı bir perspektif sunulmaya çalışılmıştır. Eserde Uİ ve GÇ iki boyutlu yaklaşılmış ve diyakronik ve senkronik süreçler çerçevesinde sorunsal analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle çalışma sosyal bilimler bazında disiplinler arası bir çalışmanın ürünüdür. Kitabın başta güvenlik çalışmalarıyla ilgilenen kişiler olmak üzere uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimini güvenlik ekseninde ele alacaklara yararlı olacağı düşünülmektedir.

Çalışma iki ana boyuttan oluşmaktadır. İlk olarak Uİ ana omurgasını oluşturan temel kuramsal tartışmaların ulusal-çıkara olan bakış açısı ele alınmaktadır. İkinci boyutta ise GÇ ekseninde ulusal çıkar ve ulusal-devlet ilişkisi tarihsel karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır. Tarihsel süreç analizlerinde diyakronik bir süreç izlenmiş ve bazı zaman dilimi analizlerinde senkronik süreçlerde analize dahil edilmiştir. Bu kapsamda kitap dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde 'kolektif güvenlik' paradigması ele alınmıştır. İlgili güvenlik okumasının ortaya çıkmasında ulus-devlet düşüncesi epistemik ve ontolojik bir alan sunduğu için devlet kavramının tanımlanması ve tarihsel

süreç içerisinde geçirdiği evrim detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bölümde güvenlik kavramının analizi yapılmış ve geçirdiği aşamalar ve bu aşamaların Uİ'deki İdealizm-Realizm (1919-1950) tartışmalarındaki konumu netleştirilmeye çalışılmıştır.

Kitabın ikinci bölümü ise diyakronik süreçler çerçevesinde Uİ disiplinine yöne veren İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası sisteme yön veren ve devletlerin iç politikadan bağımsız bir güvenlik politikası geliştirmesini zorlaştıran 'milli güvenlik' paradigmasına odaklanmaktadır. Kavramın ortaya çıkmasında Gelenekselcilik-Davranışsalcılık (1970-1980) tartışması ve 1960'larda disiplini etkileyen Globalistlerin argümanları ekseninde çeşitli milli güvenlik paradigması analiz edilmiştir. Bu bölümde GÇ'de a sıklıkla kullanılan, jeopolitika, milli güvenlik, ulusal çıkar, silahlanma, silahsızlanma ve caydırma gibi kavramsal unsurlarda analize dahil edilmiştir. Bu unsurlar özellikle güvenliğin evriminde kritik rol oynayan milli güvenlik anlayışını ortaya çıkarması nedeniyle önemlidir.

Kitabın üçüncü kısmını ise Uİ'de üçüncü büyük tartışması olarak kabul edilen Pozitivist-Post Pozitivist (1970-Günümüz)'lerin tetiklediği 'insani güvenlik' paradigmasıdır. Bu bölümde eleştirel Teorinin beslediği Kopenhag, Galler ve Paris Ekollerinin güvenlik eksenli paradigmaları Feminist ve İnsani Güvenlik gibi devlet dışı bir yapı içerisinde sorunsalın ele alınmasını sağlamıştır. Eleştirel teorinin de gösterdiği gibi teori devletlerin politika olarak ürettikleri paradigmaların güç, güvenlik, çıkar, beka ekseninde sistematize ettiği argümanlardır.

Kitabın son bölümü olan dördüncü kısım da ise 2019 yılında yaşadığımız ve küresel ölçekte derin etkileri olan Covid-19 virüsünün etkisiyle insani güvenlik paradigması çok çeşitli kuram ve yaklaşımlarla yeniden ele alınmıştır. Bu bölüm '*güvenliğin medikalleşmesi*'yle yeni bir paradigmanın ortaya çıkıp çıkmadığını tartışarak sonlanmaktadır. Güvenliğin medikalleşmesiyle ortaya çıkan çok boyutlu tehdit dinamiklerinin hem Uİ hem de GÇ'lerinde etkisi ele alınmıştır.

Çalışmanın ortaya konulmasında daha çok batı perspektifli kaynaklar kullanılmıştır. Batı perspektifli kaynakların kullanılmasının en önemli nedeni tezinin iki boyuttan birini oluşturan Uİ ve GÇ'nin batı kaynaklı olmasıyla doğrudan bağlantılıdır. İlk Uİ kürsüsünün Galler'de kurulması, ilk büyük kuramsal tartışmanın burada doğması; güvenlik kavramının Birinci Dünya Savaşı sonrası siyasal ortam içerisinde tanımlanması ve bu kapsamda entelektüel görüşlerle şekillenmesi nedeniyle çalışmada da batı perspektifli bir anlayışın ortaya konulmasına neden olmuştur. Kitapta eleştirel teoriye yer verilerek belirli bir noktada bu sorunsal törpülenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KOLEKTİF GÜVENLİK: DAIMİ BARIŞ ARAYIŞI

1. 1. Kolektif Güvenlik'in Temel Bileşenleri

1.1.1. Ulus-Devlet Paradigması

1990 ve sonrasında günümüze kadar gelen süreç içerisinde ulus-devletlerin varlığı her zaman sorgulanmış ve neden bir böyle bir formal yapıya insanoğlunun ihtiyaç duyduğu sorgulanmıştır. Aslında bu sorgulamalar Devlet tanımlamasından yola çıkarak böyle bir yapının ne olduğu ve ne aslında ne olması gerektiği noktasında ki tartışmalardan oluşmaktadır. Devlet diye tasvir ettiğimiz yapı Latince *Status* (durum) kelimesinden türemiştir. Fakat bu kavramın modern anlamda bir Devlet vasfını taşıması ise XV. yüzyılda tüm dünyayı etkileyen rönesans ve 16.yüzyılda ki reform hareketleri sonucu olmuştur. İki olayda günümüzde bile ulus-devlet formunu oluşturan egemenlik, tanınma, sınırlara sahip olma ve kimlik gibi *sine qua non* (olmazsa olmaz) öğeleri şekillendirmesi açısından önemlidir.

Modern Devlet'in 15. ve 16. yüzyılda ortaya çıkmasına rağmen bugünkü devlet tanımlamalarının uzağında kaldığı açık bir olgudur. Çünkü dönemin devlet algılamalarında Egemenlik, bir toprak örtüsüne sahip olma ve sahip olması gereken bir insan topluluğu olmazsa olmaz öğeler

olarak kabul edilirken bugünkü devlet tanımlamalarında bu unsurlar devletin geçirdiği transformasyon sonucu değişime maruz kalmıştır.

1517 yılında Martin Luther'in Wittenberg Katedraline astığı 95 maddelik tezi ile başlayan başkaldırı 1618 yılında Kıta Avrupa'sını derinden etkileyen mezhep çatışmasına dönüşmüş bu çatışma sonrası imzalanan 1648 Westphalia Anlaşması ile günümüz ulus-devlet formunun ilk aşaması oluşturulmuştur.⁵ Westphalia Anlaşması'nın özellikle egemenlikle ilgili maddeleri önem arz etmektedir.⁶ Anlaşma maddeleri özellikle 1555 yılında imzalanan Ausburg Barışının mottosu olan "*cuius regio riuus religio*" (kimin bölgesi onun dini) kavramının önemi hatırlatılmış ve her moanrkn kendi dinini yaşaması ve yaşatması hakkı tanınmıştır.⁷ Ayrıca 1648 yılına kadar Avrupa Kıtasında yapılan hemen hemen her antlaşmanın yürürlüğe girmesinde Papa'nın ve Vatikan'ın onayının alınması zorunlu olup anlaşma metninin hazırlanması ve onaylanması sırasında mutlaka Katolik din adamlarının da hazır bulunması şartı aranmaktaydı. Fakat 1648 Westphalia Anlaşması'nın imzalanmasında ilk kez bu kodifikasyon şartı uygulanmamış ve anlaşma metni kiliseden bağımsızlığını elde eden egemen monarklar arasında imzalanmıştır. Westphalia anlaşması ile monarklar kendi ülkelerinde kendi istedikleri dini yaşa-

⁵ Jacqueline Russ, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni Antik Çağlardan Günümüze Batı Düşüncesi*, (Doğu Batı Yayınları: Ankara, 2011) 110.

⁶ Paul Bacon, "Community, Solidarity and Late- Westphalian International Relations", *United States and Human Security*, ed. Edward Newman ve Oliver Richmond, 83-99, (New York, Palgrave, 2001).

⁷ Torbjon Knutsen, *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, (Açılım Kitap: İstanbul, 2006) 91.

yabilme özgürlüğüne kavuşurken kendi egemenlikleri altındaki bölgelerde de salt kendi iradeleri ile yönetime kavuşmuşlardır. Her monark kendi sınırları içerisinde yönetim tipolojisini oluşturmuş kendi din adamlarını kendi otoriteleri altında kontrol altına almaya başlamıştır⁸. Böylece ulus- devlet yapılanmasının ilk aşaması da tamamlanmıştır.

Ulus devleti, günümüz devlet tipolojisine dönüştüren ve tamamlayan olay ise 1789 yılında Fransız İhtilalidir. 14 Temmuz 1789 yılında “Halkın rehberi özgürlüktür” sloganıyla Paris’te Bastil Hapishanesinin basmasıyla başlayan ayaklanmalar çok kısa bir sürede ülke geneline yayılmış ve ayaklanmalar sonucunda *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*’nin yayınlanmasıyla evrensel niteliğe bürünen Fransız İhtilali, Fransız ulusal egemenliğine dayalı bir anayasanın hazırlanarak monarşinin yetkileri sınırlandırılarak halk tarafından seçilmiş bir parlamentonun yasama ve yürütme yetkilerini monarkla paylaşmalarını öngörmekteydi. Fransız İhtilalinin, ulus-devlet yapısına olan asıl etkisi ulus kavramının tanımlanması ve bu benliğinin ne olduğu ve ondan ne anlaşılması gerektiği düşüncesini de ilk defa ortaya çıkarmasıdır. Fransız İhtilali öncesi ulus kelimesi genellikle halk, zümre olarak kullanılmış ama günümüz anlamıyla ilk kez kullanılması Fransız İhtilali sonrası olmuştur.

1804-1805 yılları arasında Napolyon Bonapart’ın istilaları ile ulus kavramı günümüz Ulus terminolojisine yakın

⁸ Henry Kissenger, *Diplomasi*, İbrahim Kurt (Çev.), (İş Bankası Yayınları: İstanbul, 2006).

bir paradigma haline gelmiş ve bu istilalarla başlayan milliyetçilik akımı her devletin Ulus terminolojisini besleyen momentum haline gelmiştir. Almanya'yı işgal eden Fransızlara karşı Alman Ulusunu besleyen Alman Milliyetçiliğini ve aynı yıllarda Polonya – Litvanya Birliğini işgal eden Rusya'ya karşı Polonya Milliyetçiliğini doğmuştur.⁹ Bu dönem itibariyle her devlet yapılanması kendisini ulus-devlet formatında ifade etmeye çalışmış ve milliyetçilik bu formatın sürdürülmesinde önemli bir faktör olmuştur¹⁰. Milliyetçilik özellikle çok uluslu imparatorluklar için bir tehlike haline gelmeye başlaması 1815 düzenlemeleri sonrasında gerçekleşmiştir.

1914-1919 arasında patlak veren Birinci Dünya Savaşı sonrası ise bu imparatorluklar yıkılmış ve yerine ulus/millet temelli devlet tipolojileri kurulmuştur. 1919'dan 1945 arası dönem ise ulus-devletler için farklı bir test süreciydi diyebiliriz. Çünkü Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan sonuç on dört milyon insanın yaşamını kaybetmesiydi ve bu zaman dilimine kadar pre-modern, modern ve ulus formatında bulunan hiçbir devlet tipolojisi böyle bir sonuç ile karşılaşmamıştı. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başkanı Woodrow Wilson öncülüğünde mevcut ulus-devlet yapıları arasında uluslararası örgütlenme yoluna gidilmiş ve ilk sistematik modern uluslararası örgüt olarak kabul edilen Milliyetler Cemiyeti (MC) ile ulus-devlet formasyonu dışında bir yapı denenmeye çalışılmıştır.

⁹ Benedict Anderson, "Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması", (Metis Yayınları: İstanbul, 2009), 61.

¹⁰ Antony Giddens, *The Nation State and Violence, Volume Two of A Contemporary Critique of Historical Materialism*, (University of California Pres: Los Angeles, 1985).

Cemiyetin en önemli özelliği dönemin mevcut ulus-devlet yapılarını ortak bir platformda buluşturmak ve ulus-devletlerin kendi aralarındaki sorunların uluslararası hukuk normları çerçevesinde barışçıl yollarla çözülmesini amaçlamaktaydı. Ancak ileriki bölümlerde sık sık değineceğimiz Realist argümanlarında belirttiği ulus-devletlerin Self-Help ilkesi her zaman baskın gelmiş ve ulus-devletin yapısı gereği kendi çıkarları uğruna uluslararası hukuk normlarını da kolay bir şekilde çığnenebileceğini göstermiştir. Bu dönemde MC'nin nin Ulus-devletler üzerindeki meşruiyetini sarsan bazı önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerden ilki 1929 yılında patlak veren tüm dünyayı etkileyen büyük ekonomik krizin yaşanması sonucu ulus-devletlerin kendi iç politik meselelerine dönmeleri, çünkü bu zaman dilimine kadar ülkeler bütün enerjileri dış politika meselelerine harcamışlardı ve ekonomik sorunlar ulus-devletlerin yönetiminde bulunan seçilmiş hükümetlerin iktidarlarını tehlikeye sokar hale getirmiştir.

1929 ekonomik krizinin ilk ciddi yansıması özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası düzenlemelerle büyük ekonomik yaptırımlara maruz bırakılan ülkelerde anti demokratik rejimler popüler olamaya başlamıştır. 1936 yılında İspanya'da patlak veren iç savaş bir anlamda anti demokratik rejimlere sahip ulus-devletler ile demokratik değerlere sahip ulus-devletleri karşı karşıya getirmiştir. 1936 yılında patlak veren iç savaş bir anlamda İkinci Dünya Savaşı'nın da provası niteliğinde görülmüştür. MC, İspanya konusunda bir ortak yaptım uygulayamaması ulus-devletlerin

güveni sarsmış ve revizyonist bazı ulus-devletlere de cesaret vermiştir.¹¹ Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Finlandiya'yı, Japonya Mançurya'yı, İtalya Habeşistan'ı ve Almanya'da Avusturya'yı kolaylıkla ilhak edebilmiştir. İki savaş arasında yaşanan bu süreç ulus-devletlerin, başta uluslararası örgüt içerisinde olan ilişkileri olmak üzere örgüt dışında ki devlet - devlet düzeyinde ki ilişkilerine de yansımış ve Realizmin en güçlü argümanlarından biri olan *cheating* (aldatma) unsurunun yaygınlaşmasına neden olmuştur. Realistler için devletler arasındaki yatay ve dikey ilişkilerde aldatma vardır ve güçlü olan devlet her zaman haklıdır. Realist argümanı savunanlar bu noktada Charles Darwin'in Türlerin Kökeni adlı eserine atıfta bulunurlar.¹²

Realistler için ulus-devlet tipolojisi yaşayan bir organizmadır ve canlılar dünyasında geçerli olan kurallar devletlerarasında da geçerlidir. Darwin'e göre çevre koşullarına en iyi uyum sağlayan canlının daha fazla güçlendiğini ama doğal düzene en az uyum sağlayan canlıların ise türlerinin yok olamaya mahkûm olduğunu belirtmişlerdir. 1945 sonrası ulus-devlet formasyonu çok fazla değişikliğe uğramadı fakat 1945 öncesi konumuna nazaran önemli bir güç elde etti. Bu dönemde ulus-devletin milli güvenlik politikaları daha açık hale getirilmiş ve mili çıkarlar çerçevesinde milli güvenlik politikalarının anlaşılması daha kolay dış politika analizlerinin yapılmasını sağlamıştır. 1945 sonrası ulus-devlet yapısı soğuk savaş sürecinden etkilenmiştir. Soğuk savaşın, sıcak savaşa dönüşmemesi nedeniyle

¹¹ Eric J. Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl Aşırılıklar Çağı*, (Everest Yayınları: İstanbul, 2006) 76.

¹² Charles Darwin, *Türlerin Kökeni*, (Onur Yayınları: İstanbul, 1996) 165.

Ulus-devletler arsındaki ilişkiler ortak platformlarda tartışılma imkânı bulmuş ve ulus- devletler arasındaki normatif ilişkiler 1945 öncesi konjonktüre göre daha sağlıklı olmuştur.

İkinci Dünya Savaşının bitimi arifesinde kurulan Birleşmiş Milletler (BM), bu dönemde aktif rol oynamış ve selefi MC'nin yaptığı diplomatik hataları tekrarlamamak için önemli diplomasi araçları kullanmıştır. 1945 sonrası dönem aynı zamanda uluslararası örgütlenmeler için de altın bir yıl olmuş hemen hemen her alanda ulus-devletler arasında organizasyonlar görülmüştür. Fakat bu dönemde uluslararası örgütlenme çabaları artsa da soğuk savaş ortamının yaratmış olduğu güvenlik bunalımı ulus-devletleri kendi güç ve çıkarları çerçevesinde dış politikalarını oluşturmaya itmiştir. Soğuk savaş dönemindeki teknolojik gelişmeler Westphalian anlamda ulus-devletin sınırlarının geçirgenliği sorunu gündeme gelmiş bu dönemdeki ulus-devlet tartışmaları daha çok bu perspektifte olmuştur.

John Herz'in 1957 yılında *World Politics*'te çıkan "*Karasal Devletin Yükselişi ve Çöküşü*" isimli makalesinde 1945'e kadar karasal devletin varlığını sürdürdüğü ve kendi sınırları içerisinde de kendi politik, askeri ve ekonomik statüsünü güvenli bir şekilde sürdürdüğü belirtmiş fakat 1945 savaş teknolojisinin muazzam bir boyuta ulaşması ile atom ve nükleer güç sayesinde karasal devletin artık çöküşe geçtiğini ve bundan sonraki kontrol mekanizmasının ancak kara, hava ve deniz ülkeselliğinin korunmasıyla elde edilebileceğini belirtmiştir.¹³ Soğuk savaş döneminde ki Ulus-

¹³ Herz John, "Rise and Demise of The Territorial State", *World Politics* 9/4(1957) 473-93.

devletlerin en büyük korkusu, Westphalian anlamdaki sınırları anlamsız kılan füze teknolojisinin Schumpeter-vari bir yaratıcı yıkımın oluşturacağı kaostu.

Dönemin ulus-devletleri bu kaos ortamının oluşması için kendi aralarında ve hatta kendi üst yapıları üzerinde örgütlenme biçimlerine gitmişler ve bu süreci ulus-devletlerin ortak platformda buluştuğu ama bir o kadarda kamplaşmanın en şiddetli olduğu sistemde bekalarını sağlamışlardır. SSCB liderliğinde Varşova Paktı kurulurken, ABD liderliğinde Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) kurulmuştur. İki farklı siyasi görüşün askeri kamplaşması göreceli anlamda da olsa ulus-devletlerin kendilerini daha güvende hissetmelerini sağlamış ve ulus-devlet tipolojisi varlığını koruyabilmiştir. 1960'lı yıllarda yaşanan dekolonizasyon süreci yeni ve bir o kadar da yönetişim anlamında zayıf ulus-devletler ortaya çıkmıştır. Bu devletlerin çoğu alt yapı ve üst yapılarının sağlam bir temele sahip olamaması nedeniyle bağımsızlıklarını kazanmalarına rağmen etkin bir dış politika gösterememişlerdir.

Kendi seslerinin daha fazla uluslararası arenada çıkabilmesi için Bağlantısızlar Hareketi adında oluşuma gitmişlerdir. Doğu ve Batı Bloğuna girmeyip kendi kaderlerini tayin etmek isteyen bu yeni uluslar 1990'lara kadar SSCB'nin önemli desteğini görmüşler ve dış politikalarını üzeri kapalı bir şekilde SSCB yanlısı izlemişlerdir.¹⁴ Şüphesiz Bağlantısızların SSCB yanlısı bir politika izlemesinde tarihsel süreçlerinde Batının yarattığı hayal kırıklıklarının da önemli bir payı vardır. 1990'lı yıllara gelindiğinde Batı bu devletlerin çoğunu *Başarısız Devlet* olarak nitelendirecek

¹⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, (İmge Kitabevi: Ankara, 2005) 291.

ve kendi değer yarılarına göre bu devletleri transformasyona tabii tutacaktır. Batı transformasyon kalıplarına uymayan başarısız ülkeler *Haydut Devletler* olarak pejoratif nitelermeye maruz bırakılacaktır. 1980 -1990 arası dönem ulus-devlet yapılanması ciddi bir tehdit almadı ve 1990'da komünizmin çökmesine kadar istikrarını sürdürdü.

Fakat 1990 ve sonrası yapı ulus-devlet formatının eleştirildiği ve Ulus-devlet tipolojisinin çökeceği konusundaki argümanların yaygınlık kazandığı yıl olması bakımından önem arz etmektedir. 1990'ları ulus- Devlet için değişmeye zorlayana şartlar diğer yüzyıldaki tehdit ve tehlikeye göre daha karmaşık, daha çeşitli ve daha fazla meydan okuyan bir özelliğe sahipti. 1990'da komünizm çökmesi sonucu Beş Orta Asya Ülkesi (Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan), üç Kafkasya ülkesi (Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan), iki Doğu Avrupa ülkesinin (Ukrayna ve Belarus) doğmasına neden olmuş ve bir gecede bu devletler bağımsızlıklarını ilan edip kendi Ulus-devletlerini kurduklarını deklare etmişlerdir.

Francis Fukuyama 1990 yazdığı '*Tarihin Sonu ve Son İnsan*' isimli eserinde Liberalizmin bir zafer kazandığını ve liberalizmin geçen yüzyılda Faşizm ve Komünizm tarafından meydan okumaya tabii tutulduğunu belirtmiş ve liberalizmin de bu iki meydan okumadan galip çıktığını belirterek tarih sonunun liberalizmin zaferi ile sonuçlandığını belirtmiştir.¹⁵ Ulus-devlet yapıları komünizmin çökmesiyle liberal değerler çerçevesinde kendilerini dönüştürmek zorunda kalmışlardır. Çünkü dönemin konjonktürü gereği

¹⁵ Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, (Harper Perennial: New York, 1990), 85.

ancak liberal devletlerin huzur, refah ve güvenliğe ulaşabileceği fikri empoze edilmeye çalışılmıştır. Özellikle yeni ulus-devletlerin ortaya çıktığı bu dönemde başta ABD olmak üzere 1991 Maastricht Anlaşması ile Birlik statüsüne kavuşan ve Supra-nasyonel bir kimliğe bürünen Avrupa Birliği modeli sunulmuş ve yeni ulus-devletlerin transformasyonunda liberal değerlerin *sine qua non* olduğu benimsenmiştir.¹⁶

Yeni kurulan Ulus-devletler için bu tür modeller öne sürülse de bu dönemde mevcut ulus-devletlerin varlığını sürdürmesine yönelik önemli tehditlerde almıştır. Bu tehditlerin başında ve beklide en önemlisi Küreselleşmedir. Küreselleşme, sosyal bilimlerdeki en muğlak kavramlardan birini temsil etmektedir. Henüz tam ve herkesin üzerinde anlaşabileceği bir tanımın olmamasına rağmen ulus-devletin Westphalian kalıplarını tamamıyla olumsuz etkileyen bu süreç tek başına analize konu edilebilecek kadar önem arz etmemiştir. 1990'lardan sonra ulus-devlet yapısını en çok tehdit eden ve onu sürekli dönüşüme sürüklemeye mecbur bırakan Küreselleşme; sermayenin, bilginin, teknolojinin, işgücünün sınırlara bağlı kalmadan mobilitesini sağlanması olarak genel geçer bir tanımlanabilir. Ancak bu tanım dahi küreselleşmenin ulaştığı boyutları anlatmakta yetersiz kalmakta ve bu durum küreselleşme kavramının anlaşılıp ulus-devlet merkezli bir analizin yapılmasını zorlaştırmaktadır.

1990'dan sonra özellikle liberalizmi katı şekilde savunan ulus-devletler serbest piyasa ekonomisinin oluşması

¹⁶ Gregory Elliott, Tarihin Sonları Marx, Fukuyama, Hobsbawm, Anderson, (Versus Yayınları: İstanbul, 2010).

ve küresel sermayenin sınırlamalara maruz kalmadan do-laşımını sağlaması için minimal devlet prototipini sun-maya başlamıştır. Ancak 1929 ekonomik krizine kadar uy-gulanan bu model güven vermemekteydi. Çünkü minimal devlet anlayışı 1990'lardan sonrada uygulanabilecek bir konjonktüre sahip değildi. Ancak bu yapı içerisinde eski komünist Ulus-devletlerin transformasyonunda uygula-nacak Şok terapi politikaları minimal devletin yaygınlık kazanmasında zemin oluşturacaktı. Fakat beklenen olmadı ve 1997 yılında Doğu Asya da patlak veren Asya Krizi ve 1998'de Rusya meydana gelen ekonomik krizle Minimal Devlet anlayışı popülerliğini kaybetmeye başlamıştır. Ser-best piyasa ekonomisine geçiş politikalarının başarısızlı-ğını göstermiş ve Ulus-devletin denetleme ve kontrol gö-revlerinin aşılması gerektiği fikri tekerrür etmiştir.¹⁷

Küreselleşmenin ulus-devleti tehdit ettiği bir noktada bu dönemde kimlik ve etnisite kavramlarının zirve yapma-sıdır. Bilgiye hızlı ulaşım sayesinde insanlar kendi belikle-rini daha yakından tanımaya başlamışlar ve bu tanımlama sayesinde kendilerini bağlı buldukları ulus içerisindeki aidiyet bağlarını sorgular hale gelmişlerdir. Bu durum aynı zamanda Glokalikasyon kavramının da doğmasına neden olmuştur. 1992'de Yugoslavya ve Çekoslovakya'nın da-ğılma sürecinin başlaması ve bu sürecin kanlı savaşlarla gerçekleşmesi diğer ulus-devletlerin de dikkatini çekmiş ve ulus-devletleri 1789'dan sonra tehdit eden mikro milliyet-çilik konusunda önlem almaya itmiştir. Bu dönemde mikro

¹⁷ John Stiglitz, *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, (Plan B Yayıncılık: İstanbul, 2002), 74.

milliyetçilik çok kısa bir sürede ayrılıkçı hareketlere dönüşme potansiyeli göstermiş ve ulus-devletler kimlikleri yerine kendi kimliklerinin temel alındığı bir Ulus-devlet yapısı kurmak isteyen zümreler dünyanın hemen her yerinde ortaya çıkmıştır.¹⁸ Rusya'da Çeçenistan Direniş Ordusu, İran, Irak, Suriye ve Türkiye'yi kapsayan terör örgütü yapılanması Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ve Lübnan'da Hizbullah gibi paramiliter yapılar ortaya çıkmıştır.

Ulus-devletleri ilgilendiren konuların bir diğeri ise başarısız devlet sorunsalıydı. Başarısız devlet sorunu 1990'lardan sonra özellikle Orta Doğu ve Afrika'daki devletlerin tanımlanmasında ve bu devletlerin Liberal transformasyona direnç göstermeleri nedeniyle bir pejoratif nitelendirilmiştir. Bu devlet tipolojisinin genel bir analizinin yapıldığında, alt yapı ve üst yapılarının eksik olduğu ve evrensel çoğu değerlerin basit klan/aşiret yapılanmasında kolaylıkla eridiğini söyleyebiliriz. Özellikle başarısız devletlerin, çok parçalı bir nüfus yapısına sahiptir ve bu durum bu tipolojideki devletlerin ulus olma vasfını taşımada zorluklarla karşılaşmaktadır. Ayrıca bu ülkelerde liberal transformasyon süreci iç savaşlara neden olmuş ve zaten ekonomik olarak geri olan devletler iyice zayıflamış ve çoğu ülke savaş lordlarının/diktatörlerin denetimine girmiştir. Başarısız Devletlerin oluşumunda batılı ulus-devletlerin de önemli rolü vardır.¹⁹

¹⁸ Hobsbawm J. E., "Nations and Nationalism since 1780 Programme, Myth, Reality", Cambridge University Press, UK, 1992, 35.

¹⁹ Henry Kissinger, *Dünya Düzeni*, 2. bs. (İstanbul: Boyner Yayınları, 2014).

18.yüzyılda da batılı devletlerin sanayi devrimine geçmeleri ekonomilerinde kol gücünden makine gücüne geçmelerini sağlamış ve bu durum seri üretime neden olmuştur. Seri üretim tarzında üretilen mamulün maliyetini düşürebilmek için daha fazla ürün piyasaya sunan devletler Pazar arayışına girmişler ve aynı zamanda da girdikleri pazarda uzun dönemli tutunabilmek içinde cevheri geniş hammaddelere sahip olmak istemiştir. Vladimir İ. Lenin, 'Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması' isimli kitabında kapitalizmin bu noktada başladığını ve hammadde kaynaklarına sahip olma yarışının da Emperyalizme neden olduğunu belirtmiştir.²⁰ Özellikle batının kendisine pazar bulma yarışının bu ülkeleri sömürüye dayandığını ve kapitalizmin dünya siyasal tarihinde proleter bir devrimle yıkılamadığı müddetçe kendisine hayat sahası bulmaya devam edeceğini söylemiştir.

Bağımsızlığına yeni kavuşan devletler Birinci Dünya Savaşı sonrasında manda ve himaye yönetim rejimleri altında varlıklarını sürdürdüler fakat iki savaş arası dönemde bu devletlerin bağımsız ve kendilerine özgü bir siyasal formla yönetilmesine engel oldu. Çünkü bu devletlerin bir çoğu Birinci Dünya Savaşından yenik çıkan devletlerin revizyonist politikalarının tehdidi altındaydı. Fakat 1945 sonrası yapıda iki kurup arasındaki alan kazanma mücadelesini iyi kullanmışlar ve 1960'lı yıllarda dekolonizasyon süreci ile Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde üye olabilmışler ve tarihlerinde ilk defa uluslararası arenada eski sömürge devletleri ile eşit siyasal statüye kavuşabil-

²⁰ Valdmir İ. Lenin, *Emperyalizm: Kapitalizmin en Yüksek Aşaması*, (Evrensel Basım Yayım: İstanbul, 2001) s. 54.

mişlerdir. Fakat BM'lere üye olmaları bu devletlerin uluslararası arenadaki seslerinin çıkmasında yeterli olmadığı için iki yüz yıldır alt ve üst yapıları sistematik bir şekilde sömürülmüş ve bu nedenle yönetim konusunda eksiklikleri bariz şekilde belli olmaya başlamıştır.

Bu nedenle 1961 yılında Bağlantısızlar Hareketini kurmuşlar ve iki kutuplu dünyaya alternatif olabilecek bir yapı oluşturmuşlardır. 1990'lara kadar yapılanma üstü kapalıda olsa SSCB yanlısı bir politika izlemiştir. Bunda özellikle komünist ideolojinin sömürü karşıtı argümanlar sunması ve batının yarattığı hayal kırıklıkları önemli bir rol oynamıştır. 1990'larda komünizmin çökmesiyle bu hareket liberalizmle karşı karşıya gelmiş ve liberalizmin meydan okumasıyla karşı karşıya kalmıştır. Çünkü bu dönemde komünizmin çökmesiyle Huntington-vari bir demokrasi hareketleri yaygınlaşmış ve liberalizm komünizm sonrası sisteme entegre olmaya çalışan ülkelere tek reçete olarak sunulmuştur.²¹ Fakat liberal politikaların iyi analiz edilmeden bu tür devletlere entegre edilmeye çalışılması bu ülkelerde çeşitli sorunlara neden olmuştur. Çoğu ülkenin refah seviyesinin ve daha demokratik değerlerle yönetilmesi beklenirken tam tersi bir etki göstermiş iç savaşların çıkmasına neden olmuş ve bu ülkelerin çoğunun diktatör rejimleriyle yönetilmesine neden olmuştur. Batılı ulus-devletler bir anlamda kendi Frankenstein'ını yaratmıştır.

1990'larda ulus-devletler özellikle başarısız devletler ve bu devletlerden gelebilecek terörizm, göç, mülteci sorunu, sınır aşan suçlarla mücadele gibi konulara odaklanacak ve kendilerini bu noktada dönüşüme tabi tutmuşlardır.

²¹ Samuel Huntington, *Üçüncü Dalga Geç 20.yy da Demokratikleşme*, (Kilit Yayınevi: Ankara, 2011). 204.

Analizin çıkış noktası da aslında burada başlamaktadır. Uluslararası ilişkiler için ulus-devlet başlıca analiz birimidir ve dış politika analizlerinin önemli bir kısmı Ulus-devlet düzeyinde yapılmaktadır. Ulus-devletin varlığının sorgulanması diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi Uluslararası ilişkiler disiplininde de önem arz etmektedir. Çünkü Uİ'nin primitif anlamdaki tanımında uluslararası ilişkiler düzenleyen ve açıklamaya çalışan bir sosyal bilimdir.

Fakat günümüzün koşulları gereği artık ulus-devletler arasındaki ilişkiler tek boyutlu kalmakta ve günümüzde sıradan herhangi bir kişi bile ulus-devlet karşısındaki ilişkisi analizlere konu olabilmektedir. Uluslararası İlişkiler için Ulus-devletin varlığını ve temel aktör olma vasfını sürdürmesine neden olan ve analizimizin de çerçevesini oluşturan bir diğer önemli unsur GÇ'larının gelişmesidir. GÇ, Uİ'yi oluşturan alt disiplinlerden biri olup literatürün ve terminolojinin evriminde önemli katkıları olmuştur. Günümüzde dahi GÇ, uluslararası ilişkilerin analizlerinde başvurulan önemli referans noktalarını oluşturmaktadır.

1. 1. 2. Güvenlik Kavramı

Günümüz insanoğlunun olmazsa olmaz ihtiyaçlarından biri olan güvenlik, ilk insanın varlığından itibaren her zaman aranan ve sert yaşam mücadelesinin sağlanmasında önemli bir öge olarak varlığını sürdürebilmeyi başarabilmiştir.²² Bu durumdan dolayı güvenlik arayışı dolaylı yoldan da olsa hem doğa bilimcileri hem de sosyal bilimciler

²² Bilal Karabulut, Güvenlik :Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek, (Barış Kitap: Ankara, 2011), 7.

tarafından incelenmeye değer bulunan kavram olarak varlığını sürdürmüştür. Fakat bizim için güvenliği önemli kılan unsur epistemolojik ve ontolojik anlamda bir disiplin türü olan Uluslararası İlişkilerin kendi rüştünü diğer sosyal bilimlere karşı ispat etmesinde önemli bir kavram olduğu gerçeğidir. Güvenlik çalışmaları Uluslararası İlişkiler disiplinin sadece kendine özgü literatürünün gelişmesine katkısı olmamış aynı zamanda güvenlik çalışmalarının çeşitlenmesiyle disiplinin multi-disiplin haline gelmesine de vesile olmuştur.

Güvenlik çalışmalarının başlangıç noktası öncelikle Güvenlik kavramının tanımlanmasıyla başlar. Güvenlik kavramı sözlük anlamı olarak en genel biçimde tehditlerden, korkularda ve tehlikelerden uzak olma anlamına gelmektedir.²³ Bir diğer anlamda güvenlik, tehdit veya tehlike durumunun minimum düzeyde olmasıdır. Fakat bu tehdit veya tehlike durumunu oluşturan bir çok dinamik sürekli değişmekte ve verdiği zarar kapasitesi sürekli olarak devletleri yeni güvenli ortam oluşturmaya zorlamaktadır. Bu tehditler, HIV/AIDS gibi salgın hastalıklar ile çevrenin tahrip edilmesinden, daha kolay şekilde güvenlik kaygılarıyla ilişkilendirilen terörizm, devletler arası silahlı çatışma gibi doğrudan şiddet türlerine kadar uzanan geniş bir yelpaze yayılmıştır.²⁴

Devletlerin karşılaşmış olduğu tehdit dinamikleri çeşitlendikçe güvenlik konusunda öngörülebilirliği sağlamak için strateji, jeopolitika, karar vericilik, ve gayri nizami

²³ Bilal Karabulut, "Güvenlik", 8.

²⁴ Alan Collins, "Giriş: Güvenlik Çalışmaları Nedir?", Çağdaş Güvenlik Çalışmaları, ed. Alan Collins, (Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, 2017) 2.

harp gibi çok çeşitli konuları içeren GÇ ortaya çıkmıştır. 1990'lı yıllara kadar GÇ devlet merkezli olurken, savaş, barış, ulus, egemenlik, sınıfsal yapı, cinsiyet ve göç gibi konular devlet dışı bir karakterde şekillenmiştir. Bu durum GÇ'lerinin UI'nin sahip olduğu siyasi ve teorik bakış açılarından bağımsız ve kopuk bir şekilde hareket edemeyeceğini göstermiştir. UI'de ulus-devlet için ortaya konulan argümanlar aynı zamanda GÇ yön veren paradigmaları da şekillendirmiştir. Bu paradigmlar devletler arası güç ilişkileri sonucu şekillenmiştir. Güçlüler, misyonlarını baskıcı ve diktatoryal olarak değil de, sadece 'hegemonik' olarak gördükleri; bir başka deyişle, önderliklerini kendi çıkarlarından ziyade evrensel ve genel çıkarların hizmetindeymiş gibi tanıtılabildikleri ve zayıfların önderliklerini rıza ile kabul etmelerini sağlayabildikleri takdirde ise, baskınlıklarını kanıtlamak için kuvvete başvurmak zorunda kalabilmektedir.²⁵ GÇ'nin ana damarını oluşturan kolektif, milli ve insani güvenlik paradigmaları ulus-devletin mevcudiyetini sürdürmek adına öncelikle güven altına alınacak bir nesneye odaklanmaktadır. Daha sonra paradigmalarının gelişimi ve çeşitli alt güvenlik okumalarına ayrılması ise kendisine konu olan nesne için politika üretmekle şekillenmektedir.

Teorilerde güvenlik bu biçimde oluşturulmaya çalışılsa da aslında bu durum güvenlik çalışmalarının bel kemiğini oluşturan ve güvenlik analizini kolaylaştıran "*Kimin Güvenliği, Ne İçin, Kime Karşı, Nasıl*" sorularında da yanıt

²⁵ Aktaran Burcu Bostanoğlu ve Mehmet Akif Okur, *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram Hegemonya- Medeniyetler ve Robert W. Cox* (İmge Kitabevi: Ankara, 2009), 31.

aranmaktadır. Bu nedenle tek ve ortak bir güvenlik tanım-
laması yapmak zordur. Bunu kavramadan, yani sadece her
yer ve zamanda kullanılacak genel bir güvenlik anlayışı ya
kendi teorik yaklaşımını saklar veya daha kötüsü bu teorik
yaklaşımın farkında olmayan bir anlayışa sahip olduğunu
gösterir.

1. 2. Kolektif Güvenlik'in Kuramsal Bileşenleri

1. 2. 1. İdealizm ve Güvenlik Kuramı

28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya - Macaristan ve-
liahdı Arşidük Francois Ferdinand'ın, Sırp milliyetçi Gav-
rilo Princip tarafından suikast sonucu öldürülmesiyle baş-
layan ve 11 Kasım 1918 tarihinde Almanya'nın ateşkes ant-
laşmasını kabul etmesiyle fiilen son bulan Birinci Dünya
Savaşı, insanoğlunun daha önceki yaşam tecrübesinde hiç
şahit olmadığı felaketlerin savaşıdır. 14 milyon insan yaşa-
mını kaybetmiş ve dönemin önemli güç merkezleri olan
Avusturya – Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu gibi dev-
letler tarihten silinmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı
korku ve endişe ortamı insanoğlunun kendi varlığının ne-
denselliğini sorgulamaya başlamasına neden olmuş ve
beklide 1648 ve 1815 düzenlemeleri sonrası ilk kez evrensel
barış söylemleri zirve yapmaya başlamıştır. Evrensel Barış
söylemleri başta Avrupa olmak üzere dönemin en önemli
gücü haline gelen Amerika Birleşik Devletleri'nde önemli
taraf tar bulmuş ve daimi sağlanabilmesi için gereken ente-
lektüel alt yapının araştırılması dönemin güvenlik çalışma-
larına damga vurmuştur.

Birinci Dünya Savaşının itilaf devletleri lehine bitmesini sağlayan ABD, savaş sonrası uluslararası siyasal yapının bir daha büyük bir çatışma ortamına girmemesi için başkanı Woodrow Wilson tarafından deklare edilen 14 Madde/İlke'yi duyurmuştur. İlgili maddelerle ABD, gizli anlaşmaların yasaklanması, self determinasyon ilkesi, manda ve himaye yönetim biçimleri, kamuoyunun dahil olduğu bir diplomasi ve uluslararası örgütlerin önemini anlatan ilkelerde istikrarlı ve sistematik barışın nasıl sağlanacağı konusunda bir devletlerin de uymasını beklediği standartlar oluşturmaya çalışmıştır. Bu dönemde güvenlik çalışmalarına damga vuran en önemli konu, daimi barışın nasıl tesis edileceği üzerinedir ve bu kapsamda 10 Ocak 1920'de İsviçre'de Milletler Cemiyetinin kurulmasıyla süreçte belirli bir aşama kaydedileceği düşünülüyordu. Milletler Cemiyetinin kuruluş misakına baktığımız zaman şu maddeler dönemin güvenlik kaygısını anlatması bakımından önem arz etmektedir:

“Cemiyete üye kabulü Genel Kurulun üçte iki çoğunluğunun kararıyla olacaktır (Madde 1).

Cemiyet, bir Genel Kurul, bir Konsey ve bunlara yardım eden bir sürekli Sekreterlikten oluşacaktır (Madde 2).

Cemiyet üyeleri, barışın sürekliliğini sağlamak için, ulusal silahların en düşük bir düzeye indirilmesi zorunluluğunu kabul ediyorlardı (Madde 8).

Cemiyet, üyeleri arasındaki çıkacak anlaşmazlıklarda hakemlik yapabilecek ya da bunları Konsey'de inceleyecekti (Madde 12).

Barışın sürekliliğini sağlayan hakemlik antlaşmaları gibi uluslararası yükümlülükler ve Monroe Doktrini gibi bölgesel antlaşmalar, bu sözleşme'nin hiçbir hükmüyle bağdaşmaz sayılmayacaktı (Madde 21).

*Savaşta sonra bağımsızlığına kavuşan ve kendi kendilerini yönetme yeteneğinden henüz yoksun halkların oturduğu ülkelere, kendi kendilerini yönetmeye yetenekli olacakları zamana kadar, cemiyet adına yönetimlerine bir mandater seçilebilecekti (Madde 22)."*²⁶

Milletler Cemiyeti'nin kuruluş misakındaki bu maddeler örgütün kalıcı bir dünya barışı sağlamaya yönelik adımlarını göstermesi bakımından önemlidir. Fakat dönemin siyasal yapısı daimi barışın sağlanabilmesi için çok taraflı başka sözleşmelere de ihtiyaç duymuştur.

1922 yılında Londra ve Washington deniz silahsızlanma sözleşmeleri hayata geçirilmiş ve ayrıca aynı yılın MC çatısı altında *Uluslararası Sürekli Adalet Divanı* kurulmuştur. Özellikle bu divanın amacı kalıcı barışın önündeki tehlikeleri uluslararası normlar çerçevesinde uygulanmasını gözetmesi Milletler Cemiyeti'nin caydırıcılık gücüne önemli bir katkı sağlamıştır. 1924 Davies Planı (Almanya ve Fransa arasında ki tazminat meselesinin çözülmesi), 1925 Cenevre Protokolü (Boğucu, zehirleyici ve benzer gazların ve bakteriyolojik araçların savaşta kullanımının yasaklanmasına ilişkin protokol), 1925 Lacorno Antlaşması (Fransa, Almanya ve Belçika arasında ki sınır sorunlarının

²⁶ http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp, (Erişim Tarihi:01.09.2011).

çözülmesi), 1928 Briand-Kellog Paktı (uluslararası Mücadelede savaşa başvurulmasını yasaklayan antlaşma), 1929 Litvonov Protokolü (SSCB'nin komşularıyla yaptığı anlaşma olup savaşın dış politik amaç için bir araç olarak kullanılmasını yasaklayan belge) ve 1929 Young Planı (Almanya'nın itilaf devletlerine olan borcunun ABD gözetimi altında yeniden gözden geçirilmesi) ile bu dönemdeki daimi barışın sağlanmasında önemli katkılar sağlamışlardır.

Şüphesiz bu anlaşmaların ortaya çıkmasında dönemin siyasetçilerini etkileyen önemli entelektüel alt yapıda mevcuttu. Bu dönemin barış ve çatışmasızlık ortamında rol oynayan kurumların entelektüel arka planı, daha önceki yüzyıllarda Hollanda ve Prusya'da ortaya konulan düşüncelerle şekillenmiştir. Günümüz modern uluslararası hukukun kurucu babası olarak kabul edilen Hollandalı Hugo Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku* adlı eserinde savaşı uluslararası toplumun doğal durumunun bir parçası olarak sunar.²⁷ Onun görüşüne göre devletlerarasında savaşa yol açmayacak hiçbir anlaşmazlık yoktur. Savaş durumunun yanında barış durumu da vardır. Savaş uluslararası ilişkilerin doğal bir parçası olduğu için savaş durumu devletlerarası ilişkileri düzenleyen kuralların olması değildir. Grotius için savaş durumu da, barış durumu gibi kurallara tabidir. Grotius, devletlerin savaşa ancak bir haklı sebep (meşru müdafaa) halinde başvurulmasını kabul eder.²⁸ Bu dönemde uluslararası deniz taşımacılığını düzenleyen sözleşmelere ilham kaynağı olan ve Grotius'un bir diğer önemli

²⁷ Aktaran H. Williams ve T. Evans, *Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme*, (Phonix Yayınları: Ankara, 2007) 121.

²⁸ Aktaran H. Williams ve T. Evans, "Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi", 121.

eseri 'Denizlerin Serbestliği''dir. Açık denizlerin hiçbir devletin tekelinde olmaması gerektiğini belirtmekte ve devletlerin açık denizlerin serbest kullanılmasını sağlayacak normlarla düzenin ve istikrarın sağlanabileceği bu eserde vurgulanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrası ebedi barışı arayanların belki de en önemli referans kaynağı Prusyalı Immanuel Kant olmuştur. Kant'ın "*Daimi Barış*" adlı eserine baktığımızda aslında Wilson'un Milletler Cemiyetini kurma felsefesini kolaylıkla anlayabiliriz.²⁹ Kant'a göre uluslararası düzeyde uyum sağlanmadığı sürece, devletlerin iç politikalarıyla ilgili sorunların tam olarak çözülmesi mümkün olmayacaktır. Uluslararası düzeyde uyumu sağlamak amacıyla bir dizi kurallara dayalı olan bir barış önermektedir.³⁰ Bu kurallar, devletler için hukuki yükümlülükler olmamakla birlikte, ancak ciddi olarak barış amacı edinen devletler için ahlaki yükümlülük teşkil eden kurallardır. Kant uluslararası barış ortamına, güçlerin ayrımı ilkesine bağlı cumhuriyetlerin kurulmasının katkıda bulunacağına inanmaktadır. Bu devletler barış yönelik federasyonlar oluşturacaklardır.

Bu federasyonlar diğer devletlerden gelecek olan ziyaretçilere hoşgörölü davranacaklar ve bir tür dünya vatandaşlığını tanımlayacak haklar gelişecektir. Kant, dünya tarihinin dinamiklerinin, ticaret ve savaşın, devletleri barışa

²⁹ Aktaran David Tannenbaum ve D. Schultz, *Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri*, (Adres Yayınları: Ankara, 2006), 348-353.

³⁰ Aktaran David Tannenbaum ve D. Schultz, "*Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar*", 349.

yönelteceğini düşünmektedir. Kant daimî barışın sağlanması için altı ana madde saymış ve ayrıca bu maddelere ek olarak olmazsa olmaz üç madde eklemiştir.

“1. İlerde bozulması düşünülen gizli barış anlaşmaları yasaklanmalıdır.

2. Hiçbir devletin başka bir devletin toprağını ilhak edecek uygulamalara girişmemelidir.

3. Savaş durumunda kullanılan daimi ordular kademeli olarak kaldırılmalıdır.

4. Devletlerin birbirleriyle rekabette diğer devleti saf dışı bırakmak için uygulanan iç borçlanma ortadan kaldırılmalıdır.

5. Hiçbir devlet başka bir devletin iç işlerine ve anayasal kurumlarının işleyişine müdahil olmamalıdır.

6. Devletler birbirlerinin güveninin sarsacak hamle ve girişimlerde bulunmamalıdır.

Kant'ın bu maddelere ek olarak belirttiği diğer olmazsa olmaz koşullar ise;

1. Her devlet cumhuriyetçi bir anayasa ile yönetilmelidir.

2. Uluslararası normlar bağımsız devletlerden oluşan bir federasyonu temel alacaktır.

3. Evrensel Vatandaş (Kozmopolitizm) düşüncesi yaygınlaştırılmalıdır.”³¹

³¹ Aktaran H. Williams ve T. Evans, “Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi”, 166-178.

Kant'ın bu ilkleri 1920 yılında kurulan Milletler Cemiyeti ile hayata geçirilmeye çalışılmıştır. ABD başkanı Wilson'un uygulamaya çalıştığı bir önemli kavram ise kolektif güvenlik kavramıdır. Wilson'a göre Birinci Dünya Savaşı gibi bir trajedinin bir daha yaşanmaması için devletler arasında kurulacak askeri veya siyasi rejimlerin, devletlerin belli çıkarlar çerçevesinde bir araya gelmelerini vesile olmasını sağlamakla birlikte aynı zamanda da savaşın çıkmasına neden olan eski güç dengesi yaklaşımlarını (1648 ve 1815) ortadan kaldıracak ve barışçıl bir dünya düzeninin kurulmasına öncülük ederek savaşları imkânsız kılacaktır.³² Wilson her ne kadar dönemin dış politika paradigmalarında haklı olduğunu kanıtlamaya çalışsa da ilerleyen dönemlerde yanıldığını çok acı bir tablo karşısında anlayacaktır.

1. 2. 2. Realizm ve Güvenlik Kuramı

Birinci Dünya Savaşı'nın bizim için incelenmeye değer kılan yukarda anlattıklarımızdan ziyade epistemolojik ve ontolojik anlamda bir disiplin türü olan Uluslararası İlişkilerin de Siyaset Biliminden kopup kendisine özgü metodolojisini oluşturmasıdır. Özellikle disiplinin ayrı bir kimlik kazanması Birinci Dünya Savaşı sonrası başta Avrupa'da olmak üzere ABD üniversitelerinde kürsülerin açılmasıyla kendi rüştünü ispat etmeye başlayan Uluslara-

³² Oral Sander, "Siyasi Tarih 1918-1994", 34.

rası İlişkiler bugün diğer sosyal bilimlerdeki varlığını sürdürmektedir.³³ Özellikle disiplinin siyaset bilimden ayrılmasına vesile olan *İdealizm- Realizm Tartışması* (birinci büyük tartışma) bu dönemde ki mevcut tartışmalarla ortaya çıkmıştır³⁴. Realistler, yukarda argümanlarını saydığımız zümreyi idealist(ütopyacı) olarak pejoratif bir biçimde adlandırmıştır. Realistler için yukardaki düşünceler hayal ürününden başka bir şey değildi.

İdealistler gibi realistler de argümanlarını açıklamaya insan doğasından başlarlar ve idealistlere göre entelektüel alt yapıları daha çok taraftar bulmaktadır. Realistlere göre insanoğlu özü itibariyle güç, çıkar, hırs ve entrika peşinde koşar. Realist argümanın entelektüel temeli Thucydides'in Pelopenezya Savaşı adlı eseriyle başlar. Thucydides Atinalı bir komutan olarak Sparta'ya karşı mücadele vermiş ve bu mücadeleyi anlattığı eseriyle de realistler için önemli bir isim haline gelmiştir. Thucydides, Pelopenezya Savaşı adlı eserinin beşinci bölümü olan Melian diyalogu adlı bölümünde Atina'nın öncülüğünde Pers saldırılarına karşı kurulan bugünkü NATO-vari bir birlik olan Attiko-Delos Birliğinin içerisinde Atina'nın hızlı bir şekilde güç kazanmaya başlamasının Sparta'nın bu durumu tehdit olarak algılamasıyla iki kent devleti arasında savaşa neden olduğunu beyan etmiş ve güç dengesi kavramının doğmasına neden

³³ Atilla Eralp, *Devlet, Sistem, Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, (İletişim Yayınları: İstanbul, 2004) 57-99. Ayrıca bkz. Atilla Eralp (Der.), *Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kuramlar*, (İletişim Yayınları: İstanbul, 2009).

³⁴ Robert Henry Jackson ve George Sorensen, *Introduction to International Relations Theories and Approaches*, (Oxford University Press: New York, 2003).

olmuştur.³⁵ Thucydides'e göre Attiko Delos birliğinde hazine Atina'nın kontrolüne geçmiştir. Birliğin hazinesi sayesinde ordu sayısını artıran Atina'nın Ege Adaları üzerinde ki üstünlüğü, deniz ticaretinden önemli gelir kaynağına bağlı olan ve ittifak içerisinde savaşkan özelliklere sahip olan Spartalılar kendilerini Atina'nın boyunduruğu altına girme endişesi taşıdılar. Bu nedenle ilk saldırıyı onlar gerçekleştirdi.

Yirmi yedi yıl süren savaşın ilk yıllarında askeri başarısızlığı nedeniyle Atina ordusundan atılan Thucydides, savaşı tarafsız ve yalın bir biçimde anlatmasıyla sadece Realistler için iyi bir referans kaynağı olmakla kalmamış aynı zamanda da tarih felsefesi ve tarih çalışmaları içinde önemli bir referans kaynağı olmuştur.³⁶ Realist güç-güvenlik ve çıkar ekseninde Thucydides'i keşfetmelerini sağlayan gelişmeler ise 15. ve 16. yüzyıllarda şekillenmiştir. 15. yüzyılda İtalyan kent devletlerinin siyasi bir birlik kuması yönünde isteğini her fırsatta dile getiren ve papalık otoritesinin devlet otoritesi altında olması gerektiğini savunan Niccolo Machiavelli, siyasi iradenin çıkarlar ekseninde nasıl şekillenebildiği göstermesi açısından önemliydi.

Machiavelli bir devletin hedeflerine ulaşmasında gücün akılcı kullanımı sorunu ile uğraşır. İtalya ve Roma tarihinden yola çıkarak kendisi için en yararlı sonucu zekice hesaplarla elde etmeye uğraşan ve davranışlarının siyasi sonuçları ile değerlendiren Prens görüşünü ortaya atar.³⁷

³⁵ P. Viotti ve M. Kauppi, *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*, (Macmillan Publishing Company: New York, 1999) 127.

³⁶ P. Viotti ve M. Kauppi, "International Relations Theory", 128.

³⁷ Aktaran, David Tannenbaum ve D. Schultz, "Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar", 172.

Machiavelli'nin siyasi kurumları uluslararası ilişkilerdeki realist argümana ilham kaynağı olmuştur. İnsan doğasına ilişkin kuşkucu yaklaşımı siyasi düşünce ve davranışı büyük ölçüde etkilemiş, sert ve şaşırtıcı öğütlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Machiavelli 'ye göre Prens, insanların kişisel ilişkilerini kurarken sahip olması gereken evrensel ahlak yasalarına uymak zorunda değildir³⁸. Prens bir tilki kadar kurnaz ve bir aslan kadar korkutucu olmalıdır. Tilki olmalıdır çünkü hasımlarını akıl oyunları ile yenebilmeli ve gerektiğinde onları arkalarından bıçaklamalıdır. Aslan olmalıdır çünkü hasımları bu korku ile ona yaklaşmamalı ve kendi haklıda bu korku ile ona itaat edeceklerdir. Machiavelli'ye göre bir Prens korku yaratamazsa devleti yönetemez.

Realist argümanın Machiavelli'den sonra sıklıkla başvurduğu bir isim İngiliz Thomas Hobbes'dur. Hobbes tam bir materyalisttir. İnsanları, kendi koruma güdüsüyle hareket eden makineler olarak görür. Hobbes'a göre insan ırkının doğal durumu herkesin birbiriyle savaş haline olduğu durumdur.³⁹ Kuralları uygulayacak bir gücün yokluğunda insan yaşamı tehlikeli ve fazlasıyla önceden kestirilemezdir. Hobbes, bu duruma en rasyonel cevabın herkesi saygıyla karışık bir korku içinde tutacak çok büyük bir gücün yaratılması olduğunu söyler, bu güçte Leviathan'dır⁴⁰. Hobbes, devletin bir Leviathan olarak tasavvur etmekte ve

³⁸ MACHIAVELLI, N. Prens, Anita Tatler (Çev.), (Doruk Yayımcılık: İstanbul, 2010).

³⁹ Aktaran David Tannenbaum ve D. Schultz, "Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar, 235-255.

⁴⁰ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Semih Lim (Çev.), (Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 2010).

insanlarını doğal hukuk şartlarına göre yönetilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁴¹

Realistler Hobbes'dan sonra kendilerini dönemin Prusya'sında Hegel ve Clausewitz 'de bulacaklardır. Hegel, Alman düşünce tarihinin Kant'dan sonraki en önemli düşünürüdür. Hegel, iç ve uluslararası siyasette önemli ölçüde devletçi bir görüşe dayanmaktadır. Hegel, bireysel özgürlüğün tam olarak yalnızca devlet aracılığıyla gerçekleştirilebileceğini kabul eder.⁴² Her birey amaçlarına uygun sivil toplum şartları altında, ait olduğu ekonomik sınıf içinde, meşru olarak ulaşmaya çalışabilir, fakat bu belirli amaçların takibi, devletin daha yüksek amaçlarına göre ikincil olmak zorundadır. Hegel, "*Hukuk Felsefesinin Temel İlkeleri*" adlı eserinde, Devleti yüceltmek için onu tanrının yeryüzü üzerinde ki gölgesi olarak tanımlamış ve savaşları da insanların kötü ruh kalıplarından arındırdığı için faydalı görmüştür.⁴³

Bir başka Prusyalı Clausewitz ise Savaş Üzerine adlı eserinde, savaşların sadece askerlere bırakılmayacak kadar ciddi bir iş olduğunu söyler. Savaş onun için devletlerarasındaki ilişkilerin yürütülmesinde kullanılan bir başka siyasal yöntemdir.⁴⁴ Clausewitz ayrıca eserinde kitlesel ve sınırlı savaş olgusunu ortaya koyarak devletin amaçları sınırlı olduğu için savaşlarında sınırlı yapılacağını belirtmiştir. Bu durum savaş devletlerin dış politika aracı olarak

⁴¹ Aktaran David Tannenbaum ve D. Schultz, "*Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar*", 235-255.

⁴² Faruk Yalvaç, *Hegel'in Uluslararası İlişkiler Kuramı: Dünya Tini, Devlet ve Savaş*, (Phonix Yayınları: Ankara, 2008) 69-79.

⁴³ Faruk Yalvaç, "*Hegel'in Uluslararası İlişkiler Kuramı*", 92-104.

⁴⁴ Aktaran H. Williams ve T. Evans, "*Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi*", 201-227.

kullanılmasına neden olmuştur. Yukarıdaki düşünürlerin görüşlerine tek baktığımızda İdealistlerin argümanlarının neden havada kaldığını kolaylıkla anlayabiliriz.

Fakat bölüm başından itibaren incelediğimiz isimlerin hiçbiri kendisini İdealist ve Realist olarak nitelendirmemiştir. Bu nitelendirme özellikle savaş sonrası ortaya çıkan disiplin tartışmasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İngilizler için Uluslararası İlişkilerin kurucu babası olarak kabul edilen Edward H. Carr, “*Yirmi Yıl Krizi 1919-1939*” adlı eserinde daimi barışı arayanları ütopyacı hayalperestler olarak nitelendirmiş ve Realist argümanların bir öteki düşünce bulmasında önemli bir referans kaynağını ortaya koymuştur.⁴⁵ Carr’a göre çıkarların uyumu ya da evrensel insanlık toplumu gibi kozmopolit bir düşünceye yapılan tüm başvurular, aslında nasıllarsa öyle anlaşılmalıydılar: kişinin kendi görüşlerini, sanki bunlar herkesin çıkarınaymış gibi sunmalarını bir hükmetme girişimi olduğunu söylemiştir. Carr’a göre ütopyacılar olan mevcut durumu analiz etmek yerine olması gerek yapıyı analiz ettikleri için hayal kırıklığına uğramışlardır. Çünkü Milletler Cemiyeti istenilen ve arzulanan sistemi sağlayamamış ve iki savaş arası dönemde çok ciddi insani krizlerin çıkmasına engel olamamıştır.

İlk kriz 1929 ekonomik bunalımda gösterilen başarısızlıkla başladı. Carr’a göre evet insanlar artık savaş çıkmasını istemiyorlardı fakat ağır ekonomik bunalım onları bir tepki veremeye itiyordu bu da savaşları tetiklemekteydi. Avrupa’da nasyonal sosyalistlerin yükselişi bu krizle hayat

⁴⁵ Carr E. H., *Yirmi Yıl Krizi 1919-1939*, (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul, 2010), 61-70.

buldu. Birinci Dünya Savaşı'nda kandırılan İtalya'da Kara Gömlekliler, Almanya'da ise Versay'ın ağır şartları altında ezilen Nasyonal Sosyalistler iktidara geldi.

Carr'a göre İkinci Dünya Savaşı'nın provası 1936'da İspanya İç Savaşı'nda yapıldı. Avrupa'daki milliyetçilerin desteğini alan General Franco ülkede ki egemenliğini ilan etti ve iç savaştan galip çıktı. Milletler Cemiyeti ise bu krizlere hiçbir tepki veremedi. Çünkü uygulayabilecek herhangi bir yaptırım gücü yoktu. Ayrıca bu cemiyetin bir ABD projesi olmasına rağmen ABD'nin hala dahil bile olmaması cemiyetin karizmasını olumsuz etkilemekteydi. Cemiyet içinde Fransa ile tek başına kalan İngiltere sadece kendi çıkarları doğrultusunda cemiyeti kullanması başka devletlerinde cemiyete olan inancını kaybetmesine neden olmuştur.

Milletler Cemiyeti'nin bu dönemdeki etkisizliği Japonya'nın Mançurya'yı, İtalya'nın Habeşistan'ı, ve SSCB'nin Finlandiya'yı işgal etmesini de tetiklemiştir. Bu krizlere yönelik ortak bir karar bile alamayan Millet Cemiyeti'nin geleceği zaten olamazdı ve 1939'da Almanya'nın Polonya'ya girmesiyle saf daimi barış düşüncesini savunanları tarihin karanlık sayfasına gömmüştür. Milletler Cemiyetinin başarısız olması Realist argümanların kanıtlanmasını göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü ilk tartışmanın taraftarları için cemiyet bir laboratuvar görevi görmüştü ve yapılan deneyler sonucu realizm çok güçlü argümanlarla kendi rüştünü kanıtlamıştır⁴⁶.

⁴⁶ Robert Keohane, *Neorealizm and Its Critics*, (Columbia University Press: New York, 1986).

İdealistlere karşı Realist argümanları daha sistematik hale getiren ve Amerikalılar için Uluslararası İlişkilerin kurucu babası olarak kabul edilen Hans Morgenthau tarafından ortaya atılmıştır.⁴⁷ Morgenthau, '*Uluslar Arasında Siyaset*' adlı eserinde Realizmin altı temel ilkesini belirtmiş ve uluslararası siyaset teorisindeki hemen hemen bütün lisans dersleri için başlangıç noktası haline gelmiştir.⁴⁸ Ona göre uluslararası ilişkiler normatif moral ve idealist düşüncelerin, çalışmalar için bir rehber oluşturamayacağı, siyasi hayatın ayrı bir alanı olarak görülmelidir. Birbiriyle rekabet eden egemen devletlerin oluşturduğu, gücün geçerli olduğu bir dünyada her devletin görevi kendisinin fiziki, siyasi, ekonomik ve kültürel kimliğini koruyacak gerekli her önlemi almaya mecbur olduğunu belirtmiştir. Çünkü Morgenthau'ya göre uluslararası sistemde self-help ilkesi vardır ve bu nedenle her devlet kendi güvenliğinden kendi sorumludur.

⁴⁷ Hans Morgenthau, *Politics Among Nations, The Struggle for Power and Peace*, (Alfred Knopf Press: New York, 1997).

⁴⁸ Aktaran H. Williams ve T. Evans, "Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi", 273-291.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİ GÜVENLİK: GÜVENLİK ÇALIŞMALARININ ALTIN ÇAĞI

2. 1. Milli Güvenlik'in Temel Bileşenleri

2. 1. 1. Güvenliğin Ulusallaşması

1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla başlayan tarihin en büyük çaplı savaşından sonra dönemin dört polis (en güçlü ve yeni düzeni sağlayabilecek) devletini oluşturan Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Çin kendi aralarında yaptıkları anlaşmalar ve misaklarla uluslararası siyasal yapının oluşturulmasında öncü bir rol oynadı.⁴⁹ Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımın psikolojisiyle kurulan ve aktif bir politika izleyemediği için şiddetle eleştirilen Milletler Cemiyeti yapısında bir oluşum kendisini Birleşmiş Milletler olarak evrimini gerçekleştirmiş ve bu dönemde sadece siyasi anlamda bir üst yapıların hakim olamayacağı fikri büyük destek görmüştür. Bu fikirlerden en önemlisi beklide 1945 sonra dünya siyasal ekonomik yapısından karşılıklı bağımlılığı artıran ve bugünde küreselleşmenin temellerinden birini oluşturan Bretton- Woods sistemi de bu dönemin

⁴⁹ Henry Kissinger, *Diplomasi*, (İş Bankası Yayınları: İstanbul, 2006) 349.

sosyo psikolojik siyasi ortamından doğan yapının bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dönemin Ulus-devlet yapılarının karşılıklı işbirliğine önem vermesi bu yapının kendisinden önceki yapılardan ayrılmasına önemli bir referans kaynağını oluşturmaktadır. Bundan dolayı da kırk beş sonrası dünyanın yepyeni bir dünya olduğunu söyleyebiliriz. 1945 sonrası bugünkü Avrupa Birliğinin temellerini oluşturan David Mitran'yın Fonksiyonalist yaklaşımı ve Ramification anlayışı, 1960 sonrası yaşanan de-kolonizasyon süreci ve başta bilgisayar olmak üzere teknolojik gelişmelerin hız kazanması dönemin Uluslararası İlişkiler anlayışını derinden etkilemiştir. Çünkü bu dönemde yaşanan paradigmlar başta Uluslararası İlişkiler olmak üzere diğer sosyal bilimleri de derinden etkilemiştir.

Bu konjonktür UI, daha önce hiç olmadığı kadar literatürünü geliştirmiş ve bu zamana kadar ulus-devlet merkezli bir dış politika bürokrasisinin çalışmaları sorgulanmaya başlanmıştır. Analizimizin ana unsurunu oluşturan ulus-devlet ve onun bekasını sağlayan milli güvenlik politikalarının temeli bu dönemde atılmaya başlamıştır. Özellikle 20. yüzyılın jeopolitik tartışmaların bu dönemde yaşanması ve bu tartışmaların milli çıkar ve milli güvenlik politikaları ile çerçevesinin oluşturulması 1990'lara kadar sürecek olan baskın ulus-devlet anlayışını besleyecektir. Bu dönemi bizim için önemli yapan şüphesiz Güvenlik çalışmalarının da altın çağının yaşanmasıdır.⁵⁰ Daha önceki gibi toplu sıcak çatışmaların yaşanmadığı, Nükleer tehdit

⁵⁰ J. Nye ve M. Sean, "International Security Studies", *International Security* 12/4(1988), 5-27.

gibi bir unsurun caydırıcılık rolünün tartışılması, İstihbaratın bir bilim haline gelmeye başlaması, Oyun Teorilerinin Uluslararası İlişkilere entegre olması, günümüzün popüler çalışması haline gelen Terörizm çalışmaları ve Rejim(İdeoloji) Güvenliği çalışmaları bu dönemde başlamış ve güvenlik konusun da bu döneme kadar askeri bürokrasinin tekelinde değerlendirilmesi sorgulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde Ulus- Devlet destekli Güvenlik çalışmaları düşünce kuruluşları ile zirve yapmış ve dönemin konjonktürel yapısı analiz edilmeye çalışılmıştır.⁵¹

2. 1. 2. Milli Güvenlik

Günümüz ulus-devlet yapısı sahip olduğu değerleri koruyabilmek için çeşitli politikalara başvurmaktadır. Bu politikaların başında özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemin birçok devletinin de sahip olduğu Milli Güvenlik anlayışı temelli güvenlik politikaları gelmektedir.⁵² Fakat Soğuk savaşın yarattığı güvenlik paradigmasının değişmesine rağmen günümüz bazı ulus devletlerin hala soğuk savaş anlayışı çerçevesinde güvenlik politikalarını oluşturması, Milli Güvenlik kavramının aslında ne olması ve nasıl oluşturulması gerektiği konusunda tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Milli güvenlik kavramı, Uluslararası İlişkiler disiplinin alt çalışmalarından birini oluşturan güvenlik çalışmalarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Kavramın soğuk savaş döneminin önemli referans kaynağı olmaya

⁵¹ J. Nye ve M. Sean, "International Security Studies", (1988), 25.

⁵² Bock P. Berkowitz M., "The Emerging Field of National Security", *World Politics* 19/1(1966),122-136.

başlaması ve güvenlik çalışmalarının da bu dönemde altın çağını yaşamaya başlaması tesadüfi olmasa gerekir. Soğuk Savaş'ın başladığı ilk yıllarda milli çıkar kavramının milli güvenlik kavramı yerine kullanıldığını görmekteyiz. Fakat dönemin mevcut siyasi konjonktürü milli çıkar kavramının milli güvenlik anlayışını yansıtamadığını açık bir şekilde ortaya koymuş ve günümüz Uluslararası İlişkiler Teorilerinin güvenlik çalışmalarında önemli olan isimleri bu konuda ki tartışmaya çekmeye başarmıştır.

Bu konudaki ilk tartışma aslında tartışma amaçlı yazılmasa da bu konuda bir devrim başlatması bakımından önemli olan, 1947 yılında Mr. X kod adıyla Foreign Affairs'ta "*The Sources of Soviet Conduct*" başlıklı yazısıyla dönemin Amerikan Dış Politika anlayışının hangi yönde değişmesi yönünde önemli fikirleri belirten George Kennan'ın makalesi olmuştur.⁵³ George Frost Kennan, dönem Moskova büyükelçisi olması sebebiyle Sovyetleri çok iyi bir şekilde analiz etmiş ve Sovyetlerin başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Serbest piyasa ekonomisini savunan ülkelere karşı düşmanca bir tavrı esas olan gizli bir gündemi olduğunu belirtmiştir. George Kennan makalesine Sovyet Devriminin nasıl olduğunu ve neyi amaçlayarak ortaya çıktığını belirterek başlamıştır.⁵⁴

George Kennan, Sovyetlerin Marksist diyalektikten önemli derecede etkilendiğini ve Marksist perspektifte bir küresel devrimin amaçlandığını belirtmiştir. Marksist bir

⁵³ George Kennan, "The Sources of Soviet Conduct", Foreign Affairs, 25/4(1947) 566.

⁵⁴ George Kennan, "The Sources of Soviet Conduct", (1947) 566.

devrim başta Amerika olmak üzere kapitalist değerlere sahip çoğu ülke için bir tehdit oluşturmaktaydı. Çünkü bu devrim anlayışına göre proleter sınıf kendi emeğinin sömürülmesinin önüne geçebilmek için üst yapıyı ele geçirmeye başlayacak ve bu durum küresel bir hal aldıktan sonra Kapitalizm bir daha geri gelmemek üzere tarih sayfalarından silinecektir. George Kennan özellikle makalesinde bu noktaya dikkat çekmekte ve bu durumun Amerika Birleşik Devletleri'nin ulusal çıkarları ile bağdaşamayacağını belirtmiştir.⁵⁵

1952 yılında *Politic Science Quarterly*'da yayımlanan "*National Security as an Ambiguous Symbol*" isimli makalesinde Arnold Wolfers, Milli Güvenlik kavramını Milli Çıkar kavramından ayrılması gerektiğini ve Milli Güvenlik Kavramından ne anlamamız gerektiği konusunda teorik tartışmayı başlatmıştır.⁵⁶ Kennan bir diplomat olması sebebiyle belki bu kavramları ayırt etme ihtiyaç duyamamış olabilirdi fakat Wolfers bir akademisyen kimliğine sahipti ve Milli Güvenli –Milli Çıkar kavramları farklı olguları tanımlamak üzere oluşturulmalıydı. Wolfers'a göre başta güvenlik kavramı olmak üzere Milli güvenlik kavramı da muğlak bir kavramdır ve Soğuk Savaş dönemine kadar hep normatif tanımlamalara maruz kalmıştır.⁸⁴ Normatif tanımlamalar nedeniyle de Güvenliğin biraz ütöpik temelli bir tanımlamaya maruz kaldığını belirten Wolfers, dönemin güvenlik paradigmasının ütöpik veya kendi tanımlamasıyla normatif vari bir tanımlama ile yapılamayacağını

⁵⁵ George Kennan "The Sources of Soviet Counduct", (1947) 566.

⁵⁶ Arnold Wolfers, "National Security and Ambiguous Symbol", *Politic Science Quarterly* 12/4(1952), 481.

belirtmiş ve gerçekçi bir anlayışın Güvenlik tanımalarında hakim olması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁷

Wolfers makalesinde Soğuk Savaş dönemine kadar Amerikan Dış Politikasının, ulusal çıkar perspektifinde sadece Refah Devletlerinin oluşturulması ve küresel ekonomik ağların sağlıklı bir şekilde oluşturulması üzerine kurulduğunu belirtmiştir.⁵⁸ Fakat Soğuk Savaş döneminde refah devletlerinin varlığı ve ekonomik düzen Amerikan Çıkarlarını temsil etme noktasında başarısız olmuş ve karşıt ideoloji tarafından tarih sahnesinden tamamen silinmek istemektedir. O karşıt ideoloji komünizmdir ve Amerikan Ulusal Çıkarları ilk defa bu kadar büyük bir tehlike altında olduğunu vurgulamıştır.⁵⁹

Wolfers, Kennan'ın makalesine önem vermiş ve Kennan'ın makalesine eklemeler yaparak Amerikan'ın neden Milli Çıkarlarını oluştururken Milli Güvenlik konsepti çerçevesinde bu oluşumu kurması gerektiğini belirtmiştir. Wolfers'a göre iki savaş arası dönem Sovyetlerin gerçek niyetlerinin anlaşılması için Amerika'ya önemli referans noktaları sundu. Bu referans noktalarının başında 1934 yılında cereyan eden İspanya İç Savaşı'dır. Sovyetler, İspanya'da Franco liderliğinde faşizan bir devletin kurulmasına engellemek için ülkede komünistlere maddi ve ideolojik destek sağlamış ve İspanya'da kendi ideolojilerinin temelinde bir devletin kurulması için ilk hamlelerini yaptıklarını belirtmiştir.

⁵⁷ Arnold Wolfers, "National Security and Ambiguous Symbol", (1952), 485.

⁵⁸ Arnold Wolfers, "National Security and Ambiguous Symbol", 1952), 492.

⁵⁹ Arnold Wolfers, "National Security and Ambiguous Symbol", 1952), 492.

Ayrıca bu savaşta Sovyetler kendi ideolojilerinin Avrupa içerisinde yaşam alanı bulmasında en büyük tehdidi Faşizmde bulmuşlar ve kıta üzerinden bu ideolojinin ortadan kaldırılması için her türlü çabayı gösterdiklerini belirtmiştir. İkinci Dünya Savaşında galip tarafta olmaları Sovyetlerin, Avrupa içerisinde kendi ideolojilerini yaymaları için bulunmaz bir fırsat vermiş ve faşizmi yok eden düşüncenin yeni hedefini liberalizm olması Sovyetleri Amerika karşıtı bir dış politika izlemeye sevk etmiştir. Bu noktada Kenan'ın makalesinde vurgu yapan Wolfers, Sovyetlerin Avrupa'daki ideolojik kutuplaşmayı teşvik ettiklerini ve çok kısa bir süre içerisinde uydu rejimlerin kurulmasının Amerika için hayal kırıklığı yaratacağını belirtmiştir. Wolfers bu noktada Milli Güvenlik kavramına atıfta bulunmuş ve Amerikan'ın Ulusal Güvenliğinin sağlanmasında ütopyik davranışlar yerine gerçekçi ve bir o kadar da aktif olunması gerektiğini belirtmiştir. Normatif politikalar ve iyi niyet beklentisi bu dönemin anlayışına uymayacağını altının çizen Wolfers, Ulusal Çıkarların korunması ve devletin bekasının sürdürülebilmesi için gerekirse en sert güvenlik önlemlerinin bile alınmasının kaçınılmaz olması gerektiğini belirtmiştir.

12 Mart 1947 Truman Doktrini'nin ilanı ile başlayan ve 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla bitecek olan bu dönem güvenlik çalışmaları için Westphalian-vari bir etki yapmış ve Uluslararası İlişkiler disiplini derinden etkilemiştir. Bu bölümde dönemin Jeopolitik çalışmalardan yola çıkarak Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Devletin neden temel aktör olduğu analiz edilmeye çalışılacaktır. Bir sonraki bölümlerde ise dönemin Ulus-devlet formasyonunun dış politika analizlerinde temel aktör olmasını sağlamlaştıran

Milli Güvenlik, Silahlanma, Caydırma, Silahsızlanma ve Silahların Kontrolü konuları analiz edilecektir. Bir önceki döneme göre güvenlik literatürünün genişlemesi bu dönem için güvenlik çalışmalarının altın çağı olarak da değerlendirilmesine vesile olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasını da Uluslararası İlişkiler'in epistemolojisine önemli katkılar sağlayan Davranışsalci argümanların önemli katkısı olmuştur. 1950'li yıllarda askeri alanlarda kullanılmaya başlanan bilgisayar sayesinde datalar oluşturulmuş ve bu datalar sayesinde dış politika analizlerinde yukarıda saydığımız kavramlar çerçevesinde dış politika analizleri oluşturulmuştur.

2. 2. Milli Güvenliğin Kuramsal Bileşenleri:

Gelenekselcilik-Davranışsalcılık

2. 2. 1. Jeopolitik Çalışmalar

Soğuk Savaş döneminin Uluslararası İlişkiler disiplinine kattığı en önemli konuların başında Jeopolitik çalışmaları gelmektedir. Jeopolitik 1940'ların sonlarından beri, ana dönem olarak 1970'leri saymazsak eğer, neredeyse unutulmaya yüz tutmuş bir yaklaşımdır aslında.⁶⁰ Jeopolitik çalışmalar Soğuk Savaş döneminde parlak günlerini yaşasa da aslında günümüz Uluslararası İlişkiler disiplinin entelektüel alt yapısının oluşturulmasında da önemli bir mirasa da sahiptir. 1939-1945 yılları arasında Nazi Almanyasının dış politik söylemlerini kurgularken faydalandığı Jeopolitik çalışmalar, toprak ilhaki ve revizyonist (değişimci)

⁶⁰ Şaban Çalış ve Erdem Özlük, "Jeo-Politik: Mekanın Siyasallaştırılması ve Suis-timali", *Uluslararası Politikayı Anlamak 'Ulus-Devlet'ten Küreselleşmeye'*, ed. Dağı Zeynep (Alfa Yayınevi: İstanbul, 2007) 153.

politikalarla birlikte anılması onu pejoratif bir kimliğe bürünmesine neden olmuştur.⁶¹

Jeopolitik Çalışmalar daha çok coğrafya ve spesifik olarak siyasi coğrafya başlığı altında ele alınan bu yaklaşım, Uluslararası İlişkiler disiplininin doğması ile birlikte, bu disipline de en azından Realist yaklaşıma yakın duran, analize devlet, ulus ve güç gibi kavramları merkeze alan, özellikle güvenlikçi, stratejist ve militarist kesimlerce hiç de azımsanmayacak bir ilgi görmüştür.⁶² Bu ilgi maalesef Realizm veya Neo-Realizm gibi ayrı bir teorik çalışma olarak görülmemiş ve Jeopolitik çalışmalar teori dışı bırakılıp Bilimsi- Sahte Bilim – Bilime Benzemeyen paradigmalarda değerlendirilmiştir.⁶³

Jeopolitik çalışmaları teori olarak görülmesi de epistemolojik ve ontolojik anlamda bir disiplin türü olan Uluslararası İlişkilerin analiz edilmesinde önemli rol oynayan Dış Politika Analizi alanında önemli bir rol oynamaktadır. Dış Politika Analizinde, özellikle Westphalian sonrası yapının egemeni olan Ulus-devlet (Modern-Devlet) birimlerinin kendi aralarında ki ilişkilerini anlamamızda Jeopolitik Çalışmaları önemli referans kaynaklarını oluşturmaktadır.

Alman ekolünün öncülerinden bir diğer isim ise Friedrich Ratzel'dir.⁶⁴ Ancak Ratzel Jeopolitik kavramı yerine Siyasal Coğrafya terimini kullanmayı tercih etmiştir. Bu

⁶¹ Parker Geoffrey, *Geopolitics. Past, Present And Future*, (Pinter: New York, 1998) 9.

⁶² Çalış ve Özlük, "Jeo-Politik: mekanın Siyasallaştırılması ve Suistimali", 153.

⁶³ Morgenthau H." *Politics Among Nations, The Struggle for Power and Peace*", Alfred Knopf Press, New York, 1997, s.158.

⁶⁴ Parker Geoffrey, *Geopolitics. Past, Present And Future*, 10.

kavramsal tanımlama tercihleri günümüz Jeopolitik çalışmalarının da kavramsal tartışmasının temelini oluşturmuştur. Jeo-politik kavramının nasıl tanımlandığı ve ne olduğu tartışması Uluslararası ilişkiler disiplini ve onun alt dalı olan Güvenlik çalışmalarında gereken ilgiyi görmemiş ve dış politika analizlerinde Realist paradigmalarda çerçevesinde disiplin içerisindeki yerini almıştır. Hans Morgenthau tarafından sahte bilim olarak görülse de Jeo-Politik çalışmaları, güvenlik çalışmaları ile neredeyse aynı kaderi yaşayıp soğuk savaş döneminde altın çağını yaşayacaktır. Jeopolitik çalışmalarının bizim analizimiz için önemli kılan en önemli husus dönemin Jeopolitik çalışmalarının Güvenlik çalışmalarını ne yönde etkilediği ve bu çalışmaları bir melting pot ile holistik hale getiren Uluslararası İlişkilere yansımalarıdır. 1945 sonrası Doğu Avrupa'da komünist rejimlerin kurulması, Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam Müdahalesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin *Çevreleme Politikası* hep birer jeopolitik-güvenlik eksenli çalışmaların ürünü olması bu dönemin analiz edilmesinde anahtar bir rol oynayacaktır.

2. 2. 2. Silahlanma Yarışı ve Nükleer Silahlanma

Soğuk Savaş döneminin güvenlik çalışmaları noktasında altın çağını yaşamasında en büyük rolü bu dönemde yapılan silahlanma, nükleer silahlanma ve silahsızlanma konusunda yapılan çalışmalar oynamıştır. Bu kavramlar arasında Silahlanma süreci, Soğuk Savaş dönemine ait olan bir kavram değildir. Birinci ve İkinci Dünya savaşına giden süreçte savaşların nedenlerine baktığımızda silahlanma yarışı önemli bir faktör olarak değerini korumuştur. Fakat

Soğuk Savaş süreci ile birlikte büyük bir ivme kazanan silah teknolojisi silahlanma yarışında devletleri yeniliklere itmeye sevk etmiştir. Gelişen silah teknolojisi bu dönemde Nükleer silahlanma ile zirve yapmıştır.

Nükleer silahların balistik bilimi ile bulunduğu bu dönemde kıtalar arası füzelerin keşfiyle Westphalian anlamda Ulus-devletin sınırlarının sıkı kontrolü çökmüş ve dünya üzerinde ki herhangi bir devletin çok kısa bir zaman dilimi içerisinde yok edilebileceği acımasızlığı gün yüzüne çıkmıştır. Nükleer silahların füze başlıkları haline getirilmesi hem maliyetleri azaltmış hem de diğer klasik askeri yöntemlere göre daha fazla bir caydırıcılık rolü oynamıştır. Bu silahların keşfine kadar devletlerin askeri gücü deniz, hava ve kara gücü sayınsın oranlanmasına göre ölçülürken, soğuk savaş süreciyle birlikte bu durum daha çok devletlerin sahip olduğu nükleer savaş başlıklarının sayısı ile ölçülmeye başlanmıştır. Bu durumun en çarpıcı örneğini 6-26 Ekim 1973' de Arap – İsrail Çatışması (Yom Kippur Savaşı) 'nda görmekteyiz.

İsrail bu savaşta ABD'den aldığı füze teknolojisi sayesinde dönemin en büyük kara ordusunu oluşturan Sovyet Destekli Mısır, Suriye, Ürdün Irak, Suudi Arabistan, Libya, Fas, Kuveyt, Cezayir ve Sudan ordularını yenmeyi tek başına başarabilmiştir. İsraililer bu savaşta nükleer silah kullanmadı ama ABD den aldıkları füze teknolojisi sayesinde İsrail Hava Kuvvetleri, Arap kara gücünü yerle bir etmeyi başardı. Bu çarpıcı örnekte göstermektedir ki gelişen teknoloji ile birlikte devletler her zaman en iyi ve en güçlü olmak zorunda oldukları için silahlanma kaçınılmaz olacak

tır. Bu durum Uluslararası İlişkileri de etkilemektedir. Silahlanma yarışı birbirine askeri bakımdan avantaj sağlamak isteyen karşı güçler arasında başvurulmuş temel araçlardan birisi haline gelmeye başlamıştır.⁶⁵ Varlığını sürdürmek, çıkarlarını korumak, ideolojiyi yaymak, silah endüstrisini ayakta tutmak, askeri teknolojiyi desteklemek bunlar arasından birkaç tanesidir.⁶⁶ Ayrıca herhangi bir devletin ulusal güvenliğini sağlamak için silahlanması dolaylı olarak diğer bir devletin ulusal güvenliğinin tehlikeye girmesi anlamına gelmektedir. Soğuk Savaş döneminde silahlanma yarışı ABD ve SSCB arasında yaşanmıştır. İki kutuplu düzelin lider konumunda olan bu iki ülke kendi ideolojilerini varlığının devam ettirebilmesi için silah teknolojisini yaygınlaştırmaya önem vermiş ve aslında iki devletin çalışmaları uzay ve balistik konusundaki ağırlığını korurken yeni bir kavramda literatüre girmeye başlamıştır.

İlk vuruş şansı denilen kavram ile hem ABD nin hem de SSCB'nin ilk vuruşu yapabilecek güce sahip olması aynı zamanda ilk düğmeye basmaya da engel teşkil ettiği belirtilmiştir. Ayrıca gelişen teknoloji sayesinde Birinci vurma şansı yerini ikinci vurma şansına bırakmış ve bu durumda nükleer caydırıcılık fikrinin doğmasına neden olmuştur. İki süper gücün dünyayı tamamen yok edebilecek bir güçte olmasına rağmen sıcak çatışmaya girmeden birbirlerini zayıflatmaları teknoloji ile olmuş ABD bu mücadeleden zafer ile ayrılan taraf olmuştur. 4 Ekim 1957 de Sputnik I fırlatan

⁶⁵ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika* (Alfa Yayınları, İstanbul, 2006) 567.

⁶⁶ Tayyar Arı, "Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika", 567.

Ruslar, 31 Ocak 1958 de ABD'nin Explorer I' i başarılı bir şekilde uzaya göndermeleri ile uzay savaşları veya diğer adıyla yıldız savaşları da başlamış oldu. ABD ve SSCB arasında başlayan ve yıldız savaşları olarak dış politika literatürüne giren kavram dönemin çalışmalarına da yansımıştır. Özellikle nükleer silahlanmanın karşılıklı kullanılma(ma)sı tehlikesi caydırıcılık, nükleer güç dengesi ve silahsızlanma konusunda ki çalışmaların artmasına vesile olmuştur.

Nükleer Caydırıcılığın göreceli anlamda bir çatışmanın olmadığı istikrarlı bir güç dengesi sistemi yarattığı da kesindir. Robert E. Osgood, nükleer caydırıcılığın tarafları, birbirlerine karşı daha temkinli, hareket etmelerine neden olduğuna ve bu durumun uluslararası sistemde bir istikrara neden olduğunu belirtmiştir.⁶⁷ Stanley Sienkiewicz, belirsizliği çağdaş stratejik analizde merkezi öneme sahip bir kavram olarak görmekte ve yapılacak bir saldırı sonrasında karşı tarafın misilleme kapasitesi hakkında bilgi sahibi olunmaması anlamına geldiğinden, operasyonel belirsizliğin ve ilk vuruş kapasitesi hakkındaki bilgisizliğin arttığı ölçüde stratejik nükleer denge ki istikrarın artacağını ileri sürmektedir.⁶⁸

2. 2. 3. Silah(sız)lanma

Silahsızlanma, var olan silahların azaltılması ve ya mevcut silahlanma durumunun ortadan kaldırılması dudur. Silahsızlanma ile ilgili görüş ve düşüncelerin temeli

⁶⁷ James Daugherty ve Pfaltzgraff Jr. L., *Contending Theories of International Relations. A Comprehensive Survey*, (Haper Collins: New York, 1990) 274.

⁶⁸ Daugherty ve Pfaltzgraff, "Contending Theories of International Relations", 276.

önceki bölümlerde değindiğimiz idealist entelektüellere kadar götürebiliriz. Özellikle idealist argümanların temel manifestolarından birini oluşturan Immanuel Kant'ın Daimi Barış adlı eserinde silahlı savaşın önemi vurgulanmış ve daimi orduların kademeli olarak kaldırılması gerektiği belirtilmiştir. Güvenlik çalışmalarının soğuk savaş sonlarına doğru Uluslararası İlişkiler disiplinine bir başka katkısı da silahlı savaş konusundaki gelişmelerde görülmüştür. Özellikle soğuk savaş dönemi güvenlik çalışmalarının ana unsurunu oluşturan Nükleer silahların iki kutup arasında yaygınlık kazanmasıyla bozulan dönemin konjonktürel güç dengesi sistemi silahlı savaş politikaları ile yeniden tesis edilmeye çalışılmıştır.

Nükleer bir çatışmanın dünyanın sonunu getireceğinin bilincinde olan devletler, gerek ulus-devlet bazında gerekse uluslararası örgütler zemininde silahlı savaş konusunda anlaşmanın yollarını aramışlardır. Şüphesiz silahlı savaş anlaşmaları soğuk savaş döneminin bir anlayışı değildir. İlk kez 1817 yılında ABD İngiltere arasında imzalanan Rush-Bagot anlaşmasıyla tarafların ABD –Kanada sınırının silahlılandırılmasına dair anlaşma ile başlayan silahlı savaş kodifikasyonları ile 1899 ve 1907 yılında toplanan I. ve II. La Hay Konferansları'nda da gündeme gelen silahlı savaş kavramı daha sonraki yıllarda önemini korumuştur.

Devletler, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı sonrası siyasal konjonktür içerisinde silahlı savaş arayışlarını sürdürmüşler ve çeşitli anlaşmalar imzalamışlardır. Ancak soğuk savaş döneminin silah teknolojisinin ulaştığı nokta soğuk savaş döneminde silahlı savaşın ne kadar

önemli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. İnsanoğlunun görebileceği en büyük yıkımı hazırlayacak olan nükleer silahların yaygınlaşması bu dönemde bu silahların kullanılmasının yaygınlaşması ve sınırlandırılmasını öngören anlaşmalarında ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde caydırıcılık konusunda yapılan çalışmalar silahsızlanma kavramının da uluslararası ilişkiler disiplinin de incelenmesine vesile olmuş ve silahsızlanma teorisi adı altında çalışmalar disiplin içerisinde yerini almıştır. Silahsızlanma teorilerinin temelini oluşturan ana tartışma silahsızlanmanın barışı ve huzuru sağlamada temel bir araç olarak kullanılıp kullanılmayacağı konusundadır.

Silahsızlanma veya silahlanma kendi içerisinde John Herz vari bir ikilemi her zaman içerisinde bulundurmaktadır. Devletler kendi aralarındaki ilişkilerini silahlanma yarışı ile mevcut güç dengesini bozmakta ve bozulan güç dengesinin yeniden tesisi için silahlanma yarışı tırmanmaktadır. Fakat artan silah teknolojisinin maliyetleri artırması modern ulus devletlerin kendi iç işlerinde izleyeceği iç politikaları olumsuz etkilemekte ve kamu bütçesinde savunma bütçesine ayrılan her payın aslında oy kaybına da neden olmaktadır. Siyaset Bilimcilere göre bu davranış özellikle rasyonel devlet anlayışına tezatlık oluşturmaktadır. Ayrıca artan silahlanma aynı zamanda savaş tehlikesini de beraberinde getirmektedir. Silahsızlanma teorisini savunanlar özellikle bu durumdan yola çıkarak silahsızlanma ve barış arasındaki korelasyonu kurarak, devletlerin ellerindeki silahların imha edilmesi ya da birbirleri ile rekabet edecek politikalara yol açmayacak ölçüde düşük bir

düzeve indirilmesi halinde dünyanın daha güvenli ve barışçıl bir dünya olacağını ileri sürmektedirler.⁶⁹

Silahsızlanma teorilerinin silahsızlanma ve barış arasında kurulan bu bağlantı silahsızlanma ve savaş arasında ki bağlantıyı kuran taraflarca eleştirilmiştir. Bu görüşü savunanlara göre silahlanmanın savaşın temel unsurları olan korku ve düşmanlığa yol açan bir unsur olmadığını, tam tersine silahlanma yarışı savaş korkusunun bir sonucu olduğunu ve bu nedenle barışı bunlardan ayrı, politik bir sorun olarak ele almak gerektiğini ve bu bağlamda silahsızlanmanın barışa yol açacak temel bir olgu olarak görmek yerine barış sürecinin sonunda arzu edilen bir amaç olarak görmenin daha yerinde olacağını savunmaktadırlar.⁷⁰

Silahsızlanma teorileri bu görüşler etrafında şekillenirken asıl sorun silahsızlanmanın Westphalian anlamında ki ulus devletin egemenlik sorunuyla da yakından ilgilidir. Çünkü silahsızlanma kodifikasyonları genellikle ulus-üstü formalarda şekillenmekte ve bu durum anarşik yapıda güvensizliğe de neden olmaktadır⁷¹. Hangi devlet hangi düzen içerisinde ve hangi şekilde bu silahsızlanma kodifikasyonlarını uygulayacağı konusunda ki güvensizlik ulus devlet temelli egemenlik anlayışının sorgulanmasına neden olmaktadır.

Silahsızlan ve barış arasındaki bağlantıyı kuranlar özellikle silahların toptan ortadan kaldırılamayacağı fikrini kabul ettikleri için kolektif güvenlik kavramına önem

⁶⁹ Tayyar Arı, "Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika", 576.

⁷⁰ Tayyar Arı, "Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika", 576.

⁷¹ Barry Buzan ve J. Charles, *The Logic of Anarchy*, (Columbia University Press: New York,1993).

vermektedirler. Ayrıca silahsızlanmanın ülkelerin ekonomik ve mali kalkınmalarını sağlayacağı ve refah seviyelerini de aratacağını belirten silahsızlanma teorisyenleri, silahlanma için ayrılan bütçenin barış ortamına katkıda sağlayacağını savunmaktadırlar. Bu noktada verilebilecek en önemli örnek bugünkü Avrupa Birliğinin temellerini oluşturan Avrupa ülkelerinin İkinci dünya Savaşı sonrası savunma bütçelerini daha çok Amerikan yardımları ile oluşturmaları sayesinde kendi refah ve istikrar seviyesine ulaşmışlar ve bütçelerini supra-nasyonel bir yapı teşkil eden Avrupa Birliğinin kurulması için harcamışlardır.

Silahsızlanma teorilerinin şekillenmesinde son katkı ise Güç Dengesi kavramından gelmiştir. Özellikle silahsızlanma politikalarının başarıya ulaşmasında anahtar bir konumda bulunan güç dengesi kavramı, entelektüel alt yapı olarak başta silahsızlanma olmak üzere uluslararası ilişkiler terminolojisine giren çoğu kavramdan önce literatüre girmiştir. Güç dengesi kavramının yukarıda ki tanımından da anlaşılacağı üzere değişkenlik gösterebilen bir yapıdır.

Bu yüzden silahsızlanma kodifikasyonlarının oluşturulmasında mevcut dengenin iyi hesaplanması silahsızlanma durumunun işleyişini kolaylaştıracaktır. Silahsızlanmanın başta soğuk savaş dönemi olmak üzere bugün dahi daimi barışın sağlanmasında tek reçete olarak sunulması irrasyonel gelmektedir. Ancak barış ve istikrarın sağlanmasında da önemli bir araç olarak kullanılması kaçınılmazdır. Soğuk Savaş döneminde silahsızlanma teorilerini savunan kesim özellikle İdealizm ana çerçevesi altında Neo-Liberal politikaların etkisi sonucu güç kazandığı bir

gerçektir. Özellikle tarihsel süreç içerisinde realist argümanlar tarafından sert bir şekilde eleştirilen idealist – liberal fikirler ilk defa silahsızlanma teorileri konusunda bas-kın bir paradigma haline geldiğini görmekteyiz.

İdealist teorilerden fazlasıyla etkilenen David Mitrany öncülüğündeki entegrasyon teorileri silahsızlanma sürecinin barışa olan katkısını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. 1951 Paris Anlaşmasıyla kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Teşkilatı daha sonra 1957 Roma anlaşmasıyla evrimini devam ettiren Avrupa Ekonomik Topluluğu bu dönemdeki silahsızlanma teorilerini savunan kesimlerce en güçlü argüman olarak sunulmuştur. Çünkü birliğin temelini oluşturan devletlerin kendi bütçelerinden savunma ve güvenlik için ayırdıkları pay Amerikan yardımları sayesinde göreceli olarak diğer kıta ülkelerine göre az oluşturulmuş ve tüm dinamikler sağlıklı bir entegrasyonun sağlanması için harcanmıştır. 1992 Maastricht Anlaşması ile Birlik seviyesine ulaşan ve bugün de yirmi yedi üye ile yoluna devam etmektedir. Silahsızlandırma teorilerinin güvenlik konusunda önem arz etmeye başlamasıyla Ulusdevletler de çeşitli anlaşmalar ile silahsızlandırma teorilerinin pratiğe dökülmesine de katkı sağlamışlardır.

2. 2. 4. Silahların Kontrolü

II. Dünya Savaşının bitmesini kolaylaştıran 6-9 Ağustos Hiroşima ve Nagasaki'ye atılan atom bombaları, soğuk savaş döneminde geçirdiği evrimle silahsızlanma konusunun ana ögesini oluşturmaktadır. 1945-1949 arası dönemde Nükleer monopoli olma rolünü iyi kullanan ABD, SSCB'nin 1949'da balistik füzelerle nükleer silahları birleştirmesiyle

kendisini tehdit altında hissetmeye başlamıştır.⁷²115 1959 ve sonrası dönem balistik füzelerin menzilinın 5000km 'ye çıkması iki süper gücün birbirini rahatlıkla nükleer silahlarla vurabileceği anlamına gelmekteydi. Füzelerin 5000km mesafeye ulaşması şüphesiz caydırıcılığı da beraberinde getirmiş ve iki devletin bu silahlara dış politikada bir çözüm aracı olarak kullanmalarına engel olmuştur. Aslında nükleer silahlarla mücadele İkinci Dünya Savaşı sonrası Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde kurulan Atom Enerjisi Komisyonu, nükleer gücün barışçıl ve insani değerler çerçevesinde kullanılmasını amaçlarken diğer taraftan Güvenlik Konseyinin iki daimi üyesinin nükleer silahlanma yarışına girmesi bu dönemde tezat oluşturmaktadır. 24 Ocak 1946 tarihli BM Genel Kurulu aldığı kararla atom enerjisinin kontrolü ve bunun özellikle barışçıl amaçlarla kullanılması ve atom silahlarının ulusal savunma silahlarının dışarıda bırakılması konusunda karar almıştır.

Genel Kurul ayrıca 1947'da kendi bünyesi içerisinde Konvansiyonel Silahsızlanma Komisyonu da kurmuş fakat komisyonun çalışmaları iki süper gücün kendi nükleer güçlerinden taviz vermemeleri nedeniyle geçerliliğini yitirmiştir. 1956 yılında Uluslararası Atom Enerjisi Kurumunun oluşturulmasıyla BM bünyesinde bu zamana kadar kurulan silahsızlanma komisyonları bu kurum bünyesine katılmıştır. 1956 yılından sonra 1959 Antartika Anlaşmasına kadar iki süper güç Uluslararası Atom Enerjisi Kurumunun çalışmalarına dahil olmamışlar ve kurumun faaliyetlerine şüphe ile yaklaşmışlardır. Ayrıca bu dönemde Avrupa ekonomik Topluluğu da kendi içerisinde Avrupa

⁷² Oral Sander, "Siyasi Tarih 1918-1994", 218.

Atom Enerjisi Topluluğunu (EURATOM) kurmuş ve 1967 Merger Anlaşması çerçevesinde topluluğun nükleer politikalarının oluşturulması çalışılmıştır. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun amaçları, nükleer güç için model bir pazar yaratmak, bunu topluluğa üye ülkeler arasında dağıtmak ve arta kalan enerjiyi topluluğa üye olmayan diğer ülkelere satmaktır.

Topluluğun en büyük projelerinden biri de Fransa'nın Cadarache kentinde yapılması düşünülen Uluslararası Termonükleer Deneysel Reaktör (ITER) yapımı çalışmalarına katılmaktır.⁷³ Dönemin Avrupa devletleri EURATOM ile ortak platformda buluşabilmekte iken ABD ve SSCB'nin nükleer silahsızlanma konusunda ki politikaları 1959 Antarktika Anlaşmasına kadar gerilimini korumuştur. ABD'nin önerisi üzerine toplanan ve Bu anlaşma aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı sonrası nükleer silahlar konusunda devletler tarafından ortak mutabakata varılan ilk anlaşma olması bakımından önemlidir.

Nükleer Silahların kullanılması her ne kadar Antarktika Anlaşmasıyla bir sınırlandırılma tabii tutulduğu kabul edilse de 1962 yılında Soğuk Savaşı bir Üçüncü Dünya Savaşına dönüştürebilecek Küba Krizi patlak vermiş ve iki süper güç ilk defa sahip olduğu bu silahları kullanabileceğini göstermiştir. 1959 yılında Küba Devrimi'nden sonra ABD ve Küba arasında ki ilişkiler kopma noktasına gelmiş ve Küba Devleti, SSCB yanlısı bir politika izlemeye karar vermiştir. Bu durumdan rahatsız olan ABD, 1961 yılında başkan John Kennedy'nin isteğiyle ABD Domuzlar Körfezi Çıkarmasını yapmış ve başarısız olan çıkarma girişimi

⁷³ <http://fusionforenergy.europa.eu/> (Erişim Tarihi:22.12.2011).

ABD ve Küba ilişkilerini günümüzde de olumsuz etkilemektedir.

Bu olay sonrası rejim güvenliğini sağlamak isteyen Küba SSCB'den silah ve ekonomik yardım talep etmiştir. SSCB'nin Küba'nın bu talebine olumlu yaklaşması ABD ve SSCB arasındaki ilişkilerinde kopma noktasına gelmesine neden olmuştur. ABD, Küba'ya yerleştirilecek füzelerin gelmesine engel olmak için Küba'ya deniz ablukasına başlamış ve SSCB gemilerine karşılık verileceği açıkça belirtilmiştir. Tüm dünya bir nükleer savaş korkusu yaşatan bu olay kısmen Nikita Kruşçev liderliğinde ki SSCB yönetiminin biraz geri adım atması kısmen de taraflar arasında sürdürülen pazarlıklarda bir anlaşmaya varılması, krizin sıcak bir çatışmaya dönüşmesini önlemiştir. Dönemim dış politika analizlerinde önemli etkiler bırakan Küba Krizi, nükleer bir savaşın çıkmasını önleyecek önlemlerin alınması konusundaki çabaların hızlanması konusunda önemli bir referans kaynağı olmuştur. Bu tür krizlerin bir daha yaşanmaması için iki süper güç arasında doğrudan haberleşmeyi sağlayacak Kırmızı Hat Anlaşması imzalanmıştır.

1963 ve sonrası dönemde devletler daha güvenli bir dünya için çalışmalarını sürdürmüşler ve nükleer silahların yaygınlaşmasının önlenmesi için mücadelelerini sürdürmüşlerdir. 1968 yılında BM genel kurulunda kabul edilen Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması (The Non-Proliferation Treaty) imzalanmış ve bu anlaşmanın maddelerine göre; nükleer devletlerin silah ve patlayıcı maddeleri başka devletlere devretmemesi ve nükleer silah yapımında onlara yardımcı olmaması başta olmak üzere diğer devletlerin bu tür silah yapımına girişmemesi ve

nükleer silah yapımında kullanılan maddeleri satın alması kararlaştırılmıştır. Anlaşma ile kendi nükleer güçlerini geliştirmeye çalışan Çin ve Fransa tarafından kabul edilmeyip diğer doksan dokuz üye tarafından kabul edilmiştir.

Şüphesiz bu anlaşma nükleer silaha sahip ülkelerin dış politika da elini güçlendirmiş ve nükleer silaha sahip olmayan devletlerin bu silahlara sahip olma amaçlarını törpülemiştir. 1968 yılında imzalanan bu anlaşmayı 1970'li yıllarda SALT I (Strategic Arms Limitation Talks I) ve yürürlüğe giremeyen SALT II anlaşmaları izlemiştir. SALT I anlaşması iki süper gücün artık nükleer silahları rasyonel bir seçenek olarak görmediklerini yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir. 1972 yılında dönemin devlet başkanları Nixon ve Brejnev tarafından imzalanan anlaşmaya üç anlaşmanın birleşmesiyle oluşturulmuştur. Bu anlaşmalar Anti Balistik Füze Anlaşması (ABM), Stratejik Silahların Sınırlanmasını öngören Geçici Anlaşma (IOA) ve Nükleer denizaltılarda bulundurulabilecek füze sayısını belirleyen protokoldür. Aslında SALT I öncesi konjonktürel durum pek iç açıcı değildi. Çünkü 1968'de SSCB' Çekoslovakya'ya girmesi SSCB'nin güvenilir bir partner olarak görülmesine engel teşkil etmekteydi.

İkinci görüşme 1972 yılı sonunda başlamış ve ilk yıllarda hiçbir gelişme sağlanamamıştır. SALT II adı ile bilinen bu görüşmelerde tartışma konusu saldırı silahlarında olmuştur. Hangi silahların bu kapsama girdiği ve tarafların ellerinde bu silahlardan ne kadar bulunduğu, anlaşmaya varılamayan teknik konular olmuştur. 1974 yılında SSCB'nin Vladisvostok kentinde Brejnev ile Gerald Ford

arasında, her iki ülkenin stratejik ateşleme araçlarını 2400 adetle sınırlamayı hedefleyen geçici bir anlaşma imzalandı. Söz konusu anlaşma ancak 18 Haziran 1979 tarihinde ABD başkanı Jimmy Carter ile SSCB lideri Brejnev arasında SALT II belgesinin imzalanmasıyla uygulamaya konuldu.

Kıtalararası Balistik Füzelere (ICBM), Denizaltından atılan Balistik Füzelere (SLBM) ve Çok Başlıklı Füzelere (MIRV) in tanımlamaları yapılarak her bir silah için ayrı ayrı sınırlama oranlarının belirlenmesi kararlaştırılmıştır. SALT II anlaşması özellikle soğuk savaş döneminde silahsızlanma konusunda yapılmış en kapsamlı ve zengin içeriğe sahip bir anlaşma olarak dönemin silahsızlanma teorisyenleri tarafından kabul edilmektedir. Ayrıca önceki bölümlerde bahsettiğimiz silahsızlanma teorisyenlerinin çalışmaları SALT II anlaşmasının imzalanmasıyla daha fazla dikkat çekmeye başlamış ve bu çalışmaların en parlak ürünü olarak SALT II anlaşması görülmüştür. Fakat ABD realizminin ütopycacılar üzerinde ki olumsuz etkisi bu noktada da kendisini göstermiştir. SALT II anlaşması, dönemin realist entelektüelleri tarafından kamuoyu ve ABD kongresinde baskı aracı olarak kullanılmış ve bu anlaşmanın SSCB'nin lehine bir sonuç doğuracağı noktasında enformatik analizler ortaya atılmıştır.

Anlaşmanın kongrede görüldüğü sırada Sovyetleri 1979 'da Afganistan'a girmesiyle realist entelektüeller önemli bir güç kazanmış dönemin ABD başkanı Carter SALT II anlaşmasını Senato'dan çekmesinde aktif rol almışlardır. Carter'ın bu hareketi ile SALT II anlaşması yürürlüğe girmeden rafa kaldırılmıştır. Şüphesiz bu durum

silahsızlanma teorisyenleri için utanç kaynağıydı. Çünkü yıllardır üzerinde çalıştıkları ve ilk defa realistlere bu derecede önemli meydan okumaları başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

2. 3. Milli Güvenliğin Kuramsal Bileşenleri:

Globalist Argümanlar

Soğuk Savaş dönemini analiz eden bir başka teorik yaklaşım da Marksist düşünceden etkilenen Globalist (Globalizm) Teorilerdir. Globalist anlayışı savunanlar için uluslararası politik yapının ve sistemin analiz edilebilmesinde ekonomik kavramlar önemli olmakla birlikte bu yapının ve sistemin tarihsel sürecinin iyi kavranılması gerektiğini vurgulamışlardır. Globalistlere göre 1648 Westphalia sonrası kurulan Modern Dünya Sistemi olarak tanımlanan yapının kapitalist karaktere sahip olması, sistem ve yapı içerisindeki devletleri Merkez – Çevre olarak ayrılmasına neden olmuştur. Merkezde zengin ülkeler yer alırken, Çevrede yer alan ülkeler genellikle yoksul ülkelerdir.⁷⁴ Bu iki grup ülke arasındaki ilişki global işbölümünün kurallarıyla belirlenmektedir.⁷⁵ Yapı içerisinde yoksul ülkelere sürekli olarak zengin ülkelere doğru bir artı değer transferi söz konusu olduğundan, zenginler daha zenginleşirken, yoksullar ise daha fazla yoksullaşmaktadır⁷⁶.

Globalistlere göre bu sirkülasyon 1648’den beri sürmekte ve yapının analiz edilmesinde tarihsel paradigmalara

⁷⁴ Trobjen Knutsen, “Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi”, 334.

⁷⁵ Trobjen Knutsen, Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi”, 334.

⁷⁶ Immanuel Wallerstein, *World-Systems Analysis: An Introduction*, (Duke University Press: Durham, 2004).

önemli rol oynamaktadır. Realistler için güç-güvenlik-çıkarmottosu ne kadar önemli ise Globalistler içinde tarih o derece önemlidir. Globalistler, uluslararası sistemin belirlenmesinde aktör davranışlarının önemli olduğunu kabul etmelerine rağmen sistemin tanımlanması açısından Realistlerden ayrılmaktadır. Çünkü Globalistler için uluslararası yapı ekonomik çıkar eksenli bölünmüştür ve bu yapı sadece kapitalist çıkar anlayışına hizmet etmektedir. Realist anlayışta ise sistem aktörlerin güç ve kapasite dağılımına göre kendiliğinden şekillenmektedir. Globalistlerin Marksist paradigmalardan etkilenmeye başladığı asıl noktada sistem yapısının analizindedir. Globalistler, analiz düzeyi olarak devlet temelli bir anlayış yerine sınıf temeline dayanan ve modern dünya sistemi olarak tanımlanan uluslararası sistemin bütünü almaktadır.⁷⁷

Globalistlerin devlet anlayışı da Realist anlayıştan farklıdır. Realist perspektif bütüncül ve yekpare bir Devlet anlayışını savunurken, Globalistler devletin sınıf temelli ve ekonomik çıkar temelli parçalarından yola çıkarak Devlet tanımlamasına gitmektedirler. Globalistlerin temel argümanı Çevre ülkelerin büyük çoğunluğunu oluşturan az gelişmiş ülkelerin neden bu pejoratif tanımlamaya itildiğinin analizinden yola çıkarak bu ülkelerin neden gelişemedikleri üzerine kuruludur. Globalistler şu sorulardan yola çıkarak uluslararası sistemin analizini yaparlar: Kapitalizm neden önce Batı (Avrupa)'da gelişti? Kapitalizm diğer ülkelere nasıl yayıldı? Kapitalizm geçmişten günümüze kadar nasıl bir süreç izledi? Kapitalizm, Sömürü ilişkisinin

⁷⁷ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma Hegemonya, İşbirliği*, (MKM Yayınları: Bursa, 2008), 264.

devam etmesini sağlayan nasıl bir mekanizmadır? Merkez Ülkelerin elitleri(zenginleri) ile Çevre Ülkelerin elitleri arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır? Az gelişmiş ülkeler için bu bağımlılık durumunu sonlandırmak mümkün müdür?⁷⁸

Bu sorulara yanıt arayarak analizlerini oluşturan Globalistler, aynı zamanda bu sorulara verdikleri yanıtlarlar nedeniyle de eleştirilmektedir. Çünkü bağımlılık anlayışının az gelişmiş ülkeleri tam anlamıyla sömürge haline getirilmesi muğlak kalmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin bağımlı olmalarının nedeni sadece Merkezde aranmamalı aynı zamanda Çevrenin iç siyasal ve ekonomik yapısının da analiz edilmesi gerektiği söylenilmektedir. Globalistlerin eleştirildiği bir diğer husus da uluslararası sistemin sadece ekonomik veya sınıf temelli bir analiz edilemeyeceği görüşüdür. Özellikle Pluralistler, devletlerin ekonomik anlaşmalarla karşılıklı bağımlılıklarını arttırdıklarını ve böylece devletler arasında göreceli istikrar ve barış ortamının daha kolay sağlanabileceğini belirtirler.

Pluralistler bu noktada Globalistleri eleştiriye başlamaktadırlar. Çünkü ekonomik politikalar artık askeri strateji politikaları kadar önemlidir. Eğer devletler arası ilişkilerin rekabetçi yapısı yalnız kapitalist üretim tarzıyla ilgiliyse 1648 öncesi pre-modern öncesi siyasal birimler arasında söz konusu olan rekabete dayalı ilişkilerin nasıl ana-

⁷⁸ Viotti P., Kauppi M., "International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism", New York Macmillan Publishing Company, s. 52.

liz edileceği konusunda Globalistlerin hayal kırıklığına uğramaktan başka seçenekleri yoktu.⁷⁹ Oysa bu çalışmalar devletlerin egemen ulusal birimler olarak aralarında rekabetçi bir ilişkinin varlığının kapitalist öncesi döneme dayandığını, bu çerçevede politikanın otonom bir alan olduğunu ve siyasal dinamiklerin başlı başına önemli olduğunu göstermektedir.

⁷⁹ Viotti ve Kauppi, a.g.e. s. 464.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSANİ GÜVENLİK: BİREY - DEVLET İLİŞKİSİ

3. 1. İnsani Güvenlik'in Temel Birleşenleri

1990 ve sonrası dönemin güvenlik analizlerinde Küreselleşme ile birlikte yeni paradigmlar güvenlik gündemine girmeye başlamıştır. Demokratik Konsolidasyon, kimlik, etnisite, cinsiyet, çevre gibi post-modern konular güvenlik gündemlerini bekleyen ana temalar olmuştur. 1989'da Berlin Duvarının yıkılmasıyla başlayan süreç 1990 ve 1991'de Orta Asya'da beş, Kafkasya da üç, Orta -Doğu Avrupa ve Baltıklarda ki komünist rejimlerin yıkılmasıyla dokuz bağımsız devletin ortaya çıkması, 1992'de Yugoslavya'nın dağılma sürecinin başlamasıyla Güvenlik Gündemleri etnisite ve kimlik konusunda ki çalışmalarla şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemde güvenlik çalışmalarını etkileyen bir diğer husus da Liberalizmin Tarihin Sonunu ilan etmesiyle daha fazla anlam kazanmaya başlayan Demokratik Konsolidasyonun kurulması çabasıdır.

Başta Afrika ve Orta Doğu'da ki devletler SSCB'nin yıkılmasıyla kendi otoritelerinin Liberalizm karşısında tehlike de olduğunu görmüşlerdir. Batı dünyası özellikle bu ülkelerde ki Sovyet boşluğunu değerlendirebilmek için bu

zaman kadar açıkça destekleyemediği muhalif kanatları desteklemeye başlamıştır. Bu durum bu ülkeleri çok kısa bir süre içerisinde İç savaşa sürüklemeye başlamıştır. Batı dünyası bu ülkelerde ki İç savaşları ilk başlarda Liberalizmin benimsenmesi için fırsat olarak görmüş ve bu ülkelerde ki demokratik konsolidasyonun sağlanmasında önemli bir hareket olduğunu kabul etmiştir. Fakat savaşın her biçiminin insani koşulları olumsuz etkilemesi Batı Dünyasını bu sorunlarla mücadelede farklı arayışlara itmiştir. Batı Dünyası bu prototipteki ülkeleri başarısız devletler olarak pejoratif bir tanımlamaya tabii tutmuş ve başarısız devletlerle mücadele de insancıl müdahale kavramını geliştirmiştir.

Dönemin hegemon devletlerinin kendi ülkeleri dışında yaşayan vatandaşlarını korumak için başvurdukları askeri harekâtların gerekçesini oluşturmaktaydı. 1860 yılında Fransa, Lübnan'daki Marunî azınlığı korumak için yaptığı askeri müdahale İnsancıl Müdahalenin ilk örneğini oluşturmaktadır. İnsancıl Müdahale Kavramının entelektüel alt yapısı 1648 Westphalia Antlaşmasıyla başlamaktadır. Bu durum aynı zamanda bir dilemmayı da beraberinde getirmektedir.

İnsancıl müdahaleyi savunanlar Westphalia Anlaşmasının maddelerinde "Barış bozulamayacak kadar iyi bir şeydir." sloganını benimserken barışın sağlanmasında ve savaş durumunun ortadan kaldırılmasında meşru güç kullanma hakkını verdiğine inanırken, insancıl müdahale kavramına karşı olan zümre ise Westphalian anlamda egemenliğin İnsancıl Müdahale ile ortadan kaldırıldığını ve

bu durumun anlaşma gereğince ahlaki bir durum oluşturmadığını belirtmektedirler. İki karşıt zümrenin de Westphalia Anlaşması ile İnsancıl Müdahale kavramını açıklamaya çalışması şüphesiz kavramın sağlıklı bir şekilde analize dâhil edilmesini zorlaştırmaktadır. 1990 ve sonrası konjonktürde Batı Dünyası, İnsancıl müdahaleye; 1991’de Irak Müdahalesi, 1992 Somali Müdahalesi. 1994’de Ruanda Müdahalesi, 1995 Bosna Hersek Müdahalesi, 1999 Kosova Müdahalesi başvurmuştur.⁸⁰

1990’ları etkileyen bir diğer post-modern güvenlik olgusu Ekonomik güvenlik olmuştur. 1990’larda liberalizmin en büyük argümanlarından biriside minimal devlet müdahalesi ile ülkelerin serbest piyasa ekonomisine geçişin hızlandırılmasıydı. Liberalizmin küresel bir serbest piyasa ekonomisine geçişte en büyük tehdidi eski komünist ideolojiye sahip devletlerde görmesi, liberalizmi farklı ekopolitik arayışlara itmiştir. Özellikle komünizmin yıkılması ile başta SSCB olmak üzere diğer komünist ideoloji ile yönetilen devletler derin bir ekonomik resesyona girmesi Liberaller için kendi ekopolitik uygulamaları için büyük fırsat doğurmuştur.⁸¹ Batı dünyası özellikle komünizmin sonrası bu ülkelere ekonomik olarak başta Uluslararası Para Fonu (IMF) olmak üzere Dünya Bankası (DB) destekli program kredileri uygulamaya başlamış ve “*Şok Terapi Yöntemi*” adı verilen politika ile bu ülkelerin ekonomik liberalizasyonunun sağlanmasına çalışılmıştır.

⁸⁰ 1991 Irak, 1992 Somali ve 1994 Ruanda Müdahalelerinde ABD tek başına müdahalede bulunurken, 1995 Bosna ve 1999 Kosova Müdahalelerinde coğrafi şartlar gereği Avrupa ülkeleri ile birlikte ABD müdahalede bulunmuştur.

⁸¹ Stiglitz, “Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı”, 74.

Şok terapiyle bu ülkelerin çoğu ekonomik olarak Batı sermayesine bağlanmış ve başta sahip oldukları alt ve üst yapı kaynaklarında hızlı bir özelleştirme sürecine girmişlerdir. Fakat bu politika ilk başlarda uygulanabileceği mantalitesi kabul görse de daha sonra ki yıllarda görülen eksiklikler şok terapi politikasının geçersizleşeceğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Kamu harcamalarının önemli bir kısmının kesintiye uğratılması ve sistematik olmayan ve plansız bir hızlı özelleştirmenin uygulanmaya konması ekonomik liberalizasyona duyulan güveni sarsmış, bu politikaya maruz kalan ülkelerdeki halk, kişi başına düşen milli hâsıladan en az paya sahip olmaya başlamıştır. Şüphesiz bu durum yeni zengin zümrelerin ortaya çıkmasına da vesile olmuştur. Özellikle şok terapi yöntemiyle özelleştirmeden fazlasıyla yararlanan eski komünist Parti yöneticileri yeni ülkelerin ekonomik dinamosunu oluşturması bakımından çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Oligark olarak tanımlanan bu zümre özelleştirmeler sayesinde daha da zenginleşmiş ve ülkelerin yönetiminde önemli pozisyonlarda yer almıştır. Yanlış liberal politikalar mikro ölçekte bu tür olumsuzluklara yol açarken makro ölçekte ki hasarı daha büyük olmuştur. Piyasaların serbestleşmesi adı altında birbirine bağımlı hale gelmesi Küresel ekonomik krizlerin çok çabuk ve yıkıcı bir şekilde yaşanmasına da neden olmuştur.

1990 ve sonrası için bir diğer güvenlik endişesi ise Küresel Terörizmin ilk aşamalarının oluşması ve uluslararası suç yapılanmalarının yarattığı güvenlik sorunlarıydı. Dünya kamuoyunun 11 Eylül 2001 saldırılarıyla daha fazla duyamaya başladığı Küresel Terörizmin oluşum aşamaları 1990'larda başlamıştır. S.S.C.B.'nin yıkılmasıyla başlayan

süreç özellikle iç savaşlardan etkilenen ülkelerde yeni paramiliter grupların ortaya çıkmasına vesile olmuş ve bu grupların çoğu küreselleşmenin sınırların geçirgenliğini artırmasıyla daha fazla bilgi ve birikme sahip olmuşlardır. Özellikle İnsancıl Müdahale politikalarının yaşattığı hoşnutsuzluk bu grupların beslenmesinde ve gelişim göstermesinde önemli bir kaynak oluşturmuş ve Batı karşıtı söylemler sayesinde bu gruplar halk arasında daha fazla popülerlik kazanmaya başlamıştır.

Küresel Terörizmin başta Orta doğu olmak üzere Afrika'da özellikle müslüman gruplar arasında yaygınlık kazanmasında şüphesiz 1948 yılında kurulan İsrail'in bölgeden çıkartılamamasının yarattığı hoşnutsuzluk ve Batı Dünyasının İsrail merkezli bir Orta Doğu politikası izlemesi önemli bir rol oynamıştır. 1993 yılında Samuel Huntington'ın *Foreign Affairs*'da çıkan Medeniyetler Çatışması adlı tezinin de referans noktalarından birini oluşturan bu durum *West versus Others* çatışmasının da temelini oluşturmuştur.⁸² Bu paramiliter gruplar 1990 ve sonrası yapı içerisinde genellikle buldukları ülkelerde, demokratik konsolidasyonun sağlanması için uygulanan politikalardan fazlasıyla yararlanmış ve kimi ülkelerde siyasal iktidara gelecek kadar önemli bir güç elde etmişlerdir.

11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra ise bu grupların batı dünyası tarafından tasfiye süreci başlatılacaktı. Küresel terörizmin ilk aşamaları bu şekilde oluşurken 1990'lara damgasını vuran asıl güvenlik problematiği

⁸² Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs* 72/3(1993), 22- 49.

Uluslararası Suç Yapılanmalarının en sofistike hale gelmesidir. Terör ve organize suç örgütleri arasında ki ilişki 1990'larla daha fazla yaygınlık kazanmaya başlamış ve hemen hemen her suç örgütlenmesinin bir terör örgütüyle bağlantısı olduğu tespit edilmiştir. Bu örgütlü suçların bir araya gelmesinde kullandıkları şiddet yöntemleri ve karşı oldukları otoritenin ortak olması ve yaşamlarını sürdürebilmek için ihtiyaç duydukları kaos ve anarşi ortamıdır. Örgütlü suçlar komünizmin yıkılması ile başlayan süreç Avrasya kıtası üzerinde ki toplam on yedi yeni devleti doğurmuş ve bu devletlerin anayasal ve siyasal oluşum aşamalarının sancılı bir şekilde gerçekleşmesi özellikle illegal gruplar için bulunmaz fırsatlar sunmuştur. İlegal yapılanmalar yeni devletler içerisinde siyasal destek bulmaları sayesinde çok kısa bir süre içerisinde arkalarında devlet desteğine ulaşmışlar ve dönemin uluslararası siyasal krizlerinden önemli ölçüde faydalanmışlardır.⁸³

1990 ve sonrası yapı içerisinde kendisine yer bulan daha yumuşak tehditler (soft threats) olarak kabul edilen kadın – çocuk güvenliği, toplum güvenliği ve çevre güvenliği gibi post-modern konulardır. Özellikle 1992 yılında Yugoslavya'nın kanlı dağılma sürecinin başlaması ve bu dönemde yine Orta Doğu ve Afrika'da meydana gelen iç savaşlar daha önce gündeme gelememiş farklı trajedilerin gün yüzüne çıkmasına vesile olmuştur. Savaşların çıkmasında aktif olarak rol almamalarına rağmen Savaşlardan en çok etkilenen zümreyi oluşturan kadın ve çocukların 1990'lara kadar gündeme gelmemesi güvenlik paradigmasının salt askeri bakış açısıyla ele alınmasıdır. Kadınlar

⁸³ 1992 Yugoslavyanın Dağılması ve 1989-1994 S.S.C.B. devlet politikaları.

savaşlarda eşlerini, kardeşlerini, çocuklarını, babalarını kaybetmekle kalmazlar aynı zamanda kişiye sıkı sıkıya bağlı olan vücut bütünlüğünün dokunulmazlığını da kaybetmekle karşı karşıya kalırlar. Ama bütün bu durumlara rağmen 1990'lardaki eleştirel güvenlik çalışmalarına kadar güvenlik analizlerinde yer almamışlardır. 1990 ve sonrası Güvenlik çalışmaları için önemli referanslarla doludur. Bu döneme damgasını vuran Konstrüktivist teoriden yola çıkarak Kopenhag Ekolü, Aberswyth Ekolü ve Eleştirel Ekol'ün güvenlik kuramına olan etkileri analiz edilecektir.

3. 2. İnsani Güvenlik'in Kuramsal Bileşenleri: Pozitivizm – Post Pozitivizm

3.2.1. Sosyal Konstrüktivist (Yapılandırmacı) Yaklaşım

Önceki bölümlerimizde 1945 sonrası dünyanın yepyeni bir dünya olduğundan bahsetmiştik. Fakat bu yepyeni dünyanın en uzun on yıllık periyodunun 1990 sonrası döneme denk gelmesi özellikle güvenlik çalışmalarının literatürü tarandığında daha iyi anlaşılmaktadır. 1980'lerden sonra Uİ teorilerinde *Sosyal Konstrüktivist* (Yapılandırmacı) anlayışın hâkim olmaya başlamasıyla uluslararası ilişkilerin alt dalı olan güvenlik çalışmaları da Konstrüktivist anlayıştan etkilenmiş ve metodolojisini Konstrüktivist anlayış perspektifinde oluşturmaya başlamıştır.⁸⁴ Sosyal Konstrüktivizm, somut materyal dünyanın ve uluslararası olguların açıklanmasında insan davranışlarını, karşılıklı etkile-

⁸⁴ Edward Kolodziej, *Security and International Relations*, (Cambridge University Press: Cambridge, 2005).

şimleri, bunlardan doğan ve değişken olan normları, kuralları ve bilgisel yorumları ana perspektifine koyan teorik bir yaklaşımdır.⁸⁵ Sosyal Konstrüktivist anlayış bu tanımdan yola çıktığımızda inter disiplinler bir form olduğunu söyleyebiliriz. Başta psikoloji olmak üzere, siyaset bilimi, sosyoloji, antropoloji gibi diğer sosyal bilimlerden etkilenmiştir.

Sosyal konstrüktivistlerin en önemli temsilcisi Alexander Wendt'dir. Wendt'e göre Devletlerin uluslararası yapı içerisinde karşılıklı etkileşimleri olmuştur ve bu etkileşim ülkelerin tarihsel siyasal kimliklerini oluşturmaya başladığını belirtmiştir.⁸⁶ Tarihsel siyasal kimliklerin oluşması devletlerin ulusal çıkar ve hayatta kalmaları için uygulayacakları politikaların temelini oluşturmuştur. Sosyal konstrüktivistler, bu noktada disiplinin en güçlü paradigmasından olan Realizmden ayrılmaktadır. Realizme göre ulusal çıkar kavramı daha soyut bir nitelik taşımaktadır. Her devletin hayatta kalabilmesi için kendi çıkarlarına sahip olması gerektiğini ve bu çıkarlarını sağlamak için devletlerin güç ve güvenlik perspektifli bir dış politika anlayışı sürdürmeleri gerektiğini belirtmişlerdir.

Sosyal konstrüktivizm de milli çıkarlar siyasi ve sosyo-kültürel bir inşaa sürecinden sonra oluşmuş kabul edilir.⁸⁷ Sosyal konstrüktivistleri, Realistlerden ayıran bir başka nokta da devleti temel aktör olarak kabul etmemeleridir. Sosyal konstrüktivistlerin devleti temel aktör olarak kabul

⁸⁵ Emmanuel Adler, "Seizing the Middle Ground", *European Journal of International Relations*, 3/3(1997): 322.

⁸⁶ Alexander Wendt, "Collective Identity Formation and International State", *American Political Science Review* 88/2(1994), 384.

⁸⁷ Jutta Weldes, Constructing National Interest, *European Journal of International Relations*, Vol. 2, No. 3, 1996. ss. 275- 318.

etmemeleri özellikle güvenlik çalışmalarına yansımalarına yansımış ve Soğuk Savaş sonu dönemine kadar devlet merkezli güvenlik anlayışı Sosyal konstrüktivistlerle güvenlik konusunda farklı paradigmalardan da literatüre girmesini sağlamıştır. Konstrüktivistleri, Realistlerden ayıran bir başka noktada da Ulusal Güvenlik anlayışıdır. Modern Ulus Devletin anarşik yapı içerisinde olmazsa olmazı olan Ulusal Güvenlik Realistlerin mottosu haline gelmiş ve Realist güvenlik çalışmaları da Ulusal Güvenlik perspektifinde oluşturulmuştur. Realistler ulusal güvenlik kavramına holistik (bütüncül) bir anlayış çerçevesinde yaklaşmışlardır.⁸⁸

Sosyal konstrüktivistler ulusal güvenliği; yapısal düzey, rejim düzeyi ve stratejik düzey temelinde ele almışlardır. Bu üç düzeyden birinin tehdit altında olması diğer düzeylerinde sağlıklı şekilde işlemesine engel teşkil edeceğinden Sosyal konstrüktivistler üç düzeye de ayrı ayrı ama eşit düzeyde önem vermektedir.⁸⁹ Konstrüktivistlerin bu üç düzey perspektifinde güvenlik çalışmalarını oluşturması şüphesiz dönemin siyasal konjonktüründe ki gelişmelerle yakından ilgilidir. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla başlayan komünizmin Avrupa'da yıkılma süreci 1994 yılında Rusya Federasyonu'nun kurulmasıyla tamamlanmış fakat bu dönem içerisinde Ulus Devlet yapılanmalarını tehdit eden çok farklı paradigmalardan gün yüzüne çıkması Realist paradigmalardan sorgulanmasına neden olmuştur. 1989'da İki Almanya'nın birleşmesi, 1991'de Maastricht Anlaşmasıyla Ulus üstü forma bürünen Avrupa

⁸⁸ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, (Cambridge University Press, New York, 1999) 67.

⁸⁹ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, 75.

Birliğinin kurulması, 1991 Körfez Savaşının yaşanması, 1992’de Çekoslavakya’nın dağılması 1993’de başlayıp 1999’a kadar süren Yugoslavya’nın dağılma süreci, bu dönemde ki Sosyal Konstrüktivist güvenlik çalışmalarını etkileyen önemli siyasi gelişmelerdir.

Sosyal Konstrüktivistlerin başta güvenlik çalışmaları olmak üzere uluslararası ilişkiler disiplinine katkısı Demokratik Barış Yaklaşımı’dır. Sosyal Konstrüktivistler, tarihsel veriler işığında demokratik rejimlere sahip ülkeler arasında savaş yaşanmadığı gerçeğinden yola çıkarak siyasi bir kimlik olan demokrasilerin birbirleriyle savaşmayacağını ileri süren güvenlik anlayışıdır. Bu teori, bir siyasi rejim ve kimlik olarak demokrasilerin savaşmakta isteksiz davrandığını çeşitli tarihsel incelemelerle göstermiştir.⁹⁰

Demokratik Barış Teorisine göre, sivil ve siyasi haklar, seçimler, uzlaşma, basın ve fikir özgürlüğü gibi kurumsal ve normatif sınırlamalar veya demokrasilerin bünyesinde barındırdığı savaş kararını dizginleyici diğer özellikler demokratik ülkeler arasında karşılıklı anlaşmazlıkların şiddet ve zorlama ile değil, barışlıl yollarla çözülmesi sonucunu getirecektir.⁹¹ Demokratik Barış Teorisi özellikle demokrasilerin küresel çapta yaygınlaştırılmasıyla, küresel güvenlik sorunlarının da aynı oranda azalacağını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Demokratik Barış Teorisyenleri için küresel çapta demokrasilerin stabilize hale gelmesi daimi barışın kurulmasında önemli bir araç

⁹⁰ Michael Doyle “ Liberalism and Word Politics” American Political Science Review, Vol. 80, 1986, ss. 1151- 1169.

⁹¹ Bruce Russett and Zaev Moaz, Normative and Structural Causes of Democratic Peace” American Political Science Review, Vol. 80, No. 3, 1993, ss. 624-638.

olacaktır ve bu stabilize durumun sağlanabilmesi içinde savaşların araç olarak kullanılabileceğini söylemekten çekinmemektedirler.

Özellikle 1990 sonrası küresel güvenlik bunalımlarının önemli bir kısmı anti-demokratik ülkelerden kaynaklandığı görüşünden yol çıkan Demokratik Barış Teorisyenleri, bu ülkelerin demokratik rejimlere ulaştırılmasında dış müdahaleyi meşru görmektedirler. Özellikle bu grup teorisyenler için Amerika Birleşik Devletleri'nin 1990 sonrası güvenlik politikalarının temelini demokrasilerin yaygınlaştırılması ve mevcut demokrasilerin istikrarını koruması üzerine inşa edildiğini iddia etmektedirler. Demokratik Barış Teorisi, sosyal konstrüktivizme "anarşi", "kendi kendine yetme", kaygısı ve "güvenlik ikilemi" gibi istem özelliklerinin ezeli, değişmez ve materyal olmayıp "sosyal yapılar" olduğu ve devletlerin karşılıklı etkileşimi sonrası "inşa" edildiği iddialarını güçlendiren tarihsel veriler sunmaktadır.⁹²

İletişimin önem kazanmasıyla devletlerin, realist argümana göre uluslararası ilişkilerde görülen aldatma (cheating) paranoyasının da önüne geçilebileceği fikri önem kazanmaya başlamıştır. Sosyal konstrüktivistler için devletler karşılıklı iletişimin artmasıyla sosyal kimliklerini bu iletişim kanallarıyla yeniden tanımlayarak aralarında ki sorunları ben – öteki yerine biz kavramıyla güvenlik sorunlarını çözecektir. Sosyal konstrüktivistler'e göre 1990 sonrası SSCB ve ABD ilişkilerinde iletişimin Güvenlik Toplulukları

⁹² Tuncay Kardeş, "Kimin Güvenliği ve Nasıl?", *Uluslararası Politikayı Anlamak 'Ulus-Devlet'ten Küreselleşmeye*, ed. Zeynep Dağı, (Alfa Yayınevi, İstanbul, 200). 125.

içerisinde ki önemini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. İki süper güç 1990 sonrası ilişkilerinde ortak güvenlik endişeleri etrafında birleşebildiğini kanıtlaması bakımından önemli olduğunu söylemektedirler. Fakat burada başta Sosyal konstrüktivistler olmak üzere Güvenlik Toplulukları görüşünü savunanlar, 1990 sonrası yapıyı sağlıklı bir şekilde okuyamadıkları gerçeğini de göstermektedir. ABD, 1990 ve sonrası yapının tek hegemon güç olması nedeniyle ve SSCB ve onun halefi Rusya Federasyonunun kendi iç politik sorunlarıyla uğraşması iki süper gücün ortak güvenlik politikaları izlediği anlayışını yansıtmamaktadır.

Kolektif güvenlik kavramı da Güvenlik toplulukları kavramı gibi Sosyal konstrüktivistlerin 1990 sonrası yapı için yeniden tanımladığı kavramlardan birisidir. 1914 yılında Milletler Cemiyeti'nin aktif hale gelmesiyle önem kazanan Kolektif güvenlik kavramı, sistemde ki ülkeler arasında oluşturulmuş ve uyum içinde çalışması amaçlanan ortak güvenlik sistemidir. Kolektif Güvenlik, uluslararası sistemde ki güvenliğin sağlanması adına düzenlenmiş, kurumsallaşmış kuralların oluşturduğu bir yapı içerisinde, devletlerin saldırgan bir devlete karşı güç dengelemesine ve gerektiğinde harekete geçme pratiğine işaret eder.⁹³ Bu güvenlik mekanizması içinde hegemon güçler diğer devletlerin dış politik çıkarlarını bir potada eritme (melting pot) şansına sahip olduklarından istikrarlı bir uluslararası sistemin kurulabileceğini varsayarlar. Bu mekanizma

⁹³ Charles A. Kupchan ve Clifford A. Kupchan, "The Promise of Collective Security" *International Security* 20/1(1994), 52-61.

içimde, kolektif güvenlik uygunsuz veya dengesiz bir şekilde gücünü arttırma çabasında bulunan bir ülkenin bu yönde ki çabalarını dengeleme veya dizginleme amacıyla kurulmuş “iyi niyetli” ve karşı-güvenlik amaçlı bir güçler koalisyonudur.⁹⁴ Kolektif Güvenlik kavramı ve anlayışı realist entelektüeller tarafından tarih boyunca eleştirilmiştir.

3. 2. 2. Eleştirel Teori’de Güvenlik Kuramı

Eleştirel Teori 1990’lardan sonra Uluslararası İlişkiler teorileri içerisinde kabul görmeye başlamıştır. Fakat başta Siyaset Bilimi olmak üzere Sosyoloji ve diğer Sosyal Bilimlerde Eleştirel Teori 1960 sonrası uluslararası düzeninin de etkisiyle yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Eleştirel Teori’yi Sosyal Bilimlere kazandıran zümre Frankfurt Okulu’dur. Aydınlanma diyalektiğinin eleştirisiyle başlayan grup katı bir pozitivist anlayışı reddederek kendi teorilerini oluşturmaya çalışmışlardır. Frankfurt Ekolünün en önemli temsilcileri Theodor Adorno, Max Horkheimer, Harbert Marcuse, Jürgen Habermas’dır. Anılan kuramcılar, insanın toplumsal eleştiri yoluyla, baskılardan kurtulup özgürleşmesine katkıda bulunan her felsefi görüşe sıcak bakmakla birlikte, daha çok Marksist bir çerçeve içinde kalmışlardır. Anılan düşünürler öncelikle toplumsal çıkarların, çatışma ve çelişkilerin düşünce de nasıl ifade edildiği ve baskı sistemlerinde nasıl üretildiği konusunda ilgilenebilirler.⁹⁵

⁹⁴ Earl Ravenal, “An Autopsy of Collective Security”, *Political Science Quarterly* 90/4(1975), 497- 714.

⁹⁵ İrfan K. Ülger, “Kritik Teori”, *Uluslararası İlişkiler. Giriş Kavram ve Teoriler*, ed. Haydar Çakmak (Platin Yayınları: Ankara, 2007) 189.

Frankfurt Ekolü, bu düşüncelerini savunurken Karl Marx ve onun 20.yüzyıldaki en önemli temsilcisi olan Antonio Gramsci'den fazlasıyla etkilenmişlerdir. Eleştirel Teorinin, Uİ entelektüel alt yapısını da bu yazarların görüşleri çerçevesinde oluşturmuşlardır. Eleştirel Teori, Uluslararası İlişkiler disiplininde devletlerin tek ve yegane aktör olmasını reddeder⁹⁶. Onlara göre Uluslararası İlişkiler devletlerarası ilişkilere indirgeyecek kadar bütüncül bir anlayışa sahip değildir. Çünkü sağlıklı bir uluslararası ilişkileri analizi yapabilmek için devletlerin dış politikalarının oluşturan kendi iç dinamiklerini de analize konu etmek gerektiğine inanırlar.

Devletlerin politik, askeri, ekonomik ve sivil toplum yapıları dış politik ilişkileri belirleyen ana unsurların başında gelmektedir. Eleştirel Teorisyenlere göre, Birinci Dünya Savaşından itibaren Uluslararası İlişkiler Teorileri'nin katı bir pozitivist anlayışa sahip olması güçlü devletlerin kendi çıkarlarını yansıtmada dışında hiçbir anlam ifade etmemektedir⁹⁷. Çünkü güçlü devletler bu teoriler çerçevesinde kendi dış politik çerçevelerini kolayca oluşturmuşlar ve dışarıdan gelen meydan okumalara bu teoriler ile cevap vermeyi tercih etmişlerdir. Eleştirel teorinin temelinde Aydınlanma eleştirisi olduğunu belirtmiştik. Bu eleştirinin sosyal bilimler içerisinde yansıması en çok Uluslararası İlişkiler içerisinde yankı uyandırdığını söyleyebiliriz.

⁹⁶ Ken Booth ve P. Vale, "Critical Security Studies and Regional Insecurity: The Case of Southern Africa", *Critical Security Studies*, ed. Keith Krause ve Michael Williams, 329-359, (University of Minnesota Press: Minneapolis, 1997).

⁹⁷ Steve Smith, Ken Booth ve M. Zelewski (Ed.), *International Theory: Pozitivizm an Beyond*, (Cambridge University Press: Cambridge, 1996).

Kant'ın *What's Enlightenment* makalesiyle Aydınlanma anlayışını eleştiren Jürgen Habermas, özellikle bilgi çıkar alanında ki ilişkiye dikkat çekmiş ve Aydınlanma fikrinin doğaya hakim olma düşüncesinin aslında yeni güç paradigmalarının oluşmasına vesile olduğunu belirtmiştir. Habermas *İdeolojik Olarak Teknik ve Bilim* isimli kitabında, Aydınlanma ile birlikte insanların doğayı kontrol etme mücadelesinin arttığını ve mücadele için verilen çabaların en başta askeri teknolojiyi etkilediğini ve bu durumda aslında devletlerin askeri perspektiften olaylara bakmaları sebebinin de doğurduğunu iddia etmektedir. Habermas'a göre Aydınlanma, Tanrı'yı katı pozitivist zindanlara kapatmaktı ama insanlar Aydınlanma ile Bilim Tanrısı'na tapmaya başladılar ve bu durum Teknik ve Bilimin devletler için tek ideoloji olduğunu belirtmiştir.⁹⁸

ABD ve Batı dünyası içinde bu durum aynıdır aynı zamanda da Kuzey Kore, Çin ve Rusya gibi ülkeler içinde aynıdır. Liberalizm, geçen yüzyılın sonunda tarihin sonunu ilan etti fakat Liberalizme hayat veren aydınlanma fikrinin post-modern anlayış içerisinde yer alan eleştirel teori tarafından meydan okuması Tarihin Sonu'nun yaşanmadığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Eleştirel teorinin Uluslararası İlişkilere bir diğer katkısı da 1990 sonrası yapının analizinde sunduğu paradigmalardır. Sosyoloji'de pozitivismi, Siyaset Biliminde liberalizmi ve Uluslararası İlişkilerde realizmi eleştirerek argümanlarını oluşturan eleştirel teorisyenler 1990 ve sonrası yapının geçirdiği

⁹⁸ Jürgen Habermas, *İdeolojik Olarak Teknik ve Bilim*, (Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 2010) 29.; Ayrıca bkz. Jürgen Habermas, 'Öteki Olmak ve Öteki'yle Yaşamak Siyaset Kuramı ve Yazıları, İlknur Aka (Çev.), (Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 2010).

transformasyonu kendi argümanları çerçevesinde analiz etmeye çalışmışlardır. Eleştirel Teorisyenler özellikle başta Realizm olmak üzere diğer teorilerinde katı pozitivist anlayışa sahip olmaları nedeniyle eleştirmiştir.

Çünkü bu katı pozitivist durum bu teorilerin, Berlin Duvarının yıkılması, SSCB'nin çökmesi, Komünizmin ortadan kalkmasını önceden öngöremediklerini ve bu olayların yaşanması ile bu teorilerin güçlü paradigmalardan olmadığını göstermesi bakımından önemli olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca 1990 ve sonrası uluslararası konjonktür içerisinde devletin tek aktör olma konumunun sorgulanmasının boşuna olmadığını çünkü bu dönemde birey temelli analizlerden yola çıkılarak daha sağlıklı bir ulus-devlet endeksli dış politika analizinin yapılacağı belirtilmiştir. Eleştirel Teori'nin, Uluslararası İlişkiler disiplini etkilediği en önemli nokta Eleştirel Güvenlik Çalışmalarıdır.

Önceki bölümlerde 1990 ve sonrası güvenlik çalışmalarının bir dönüşüm geçirdiğini belirtmiştik. Özellikle bu dönüşümün yaşanmasında başta sosyal konstruktivizm olmak üzere eleştirel teorinin de önemli katkıları vardır. Sosyal Konstruktivizmin diğer teorilere nazaran daha esnek bir pozitivist bir anlayışa sahip olması Eleştirel Teorisyenlerin güvenlik çalışmalarının temelini oluşturmasında kolaylık sağlamıştır. Eleştirel Teorilerin Güvenlik konusundaki çalışmalarının Uluslararası İlişkiler Disiplinine yansması 1994 Mayıs ayında Toronto'da yapılan "Çatışmalarda Stratejiler: Güvenlik Çalışmalarına Eleştirel Yaklaşımlar (Strategies in Conflict: Critical Approaches to Security Studies)" konferansında Eleştirel Teorinin Güvenlik Çalışmaları içerisindeki yeri tartışılmış ve konferans sonucunda elde

edilen bilgiler Keith Krauze ve Michael C. Williams tarafından Eleştirel Güvenlik Çalışmaları: Kavramlar ve Olaylar (Critical Security Studies: Concepts and Cases) isimli kitaba dönüştürülmüştür.⁹⁹ Krauze ve Williams özellikle 1990'na kadar güvenlik paradigmasının Ulus-devlet temelinde oluşturulduğunu ama 1990'lardan sonra özellikle mikro milliyetçiğinde etkisiyle birey temelli bir güvenlik paradigmasının oluşturulması gerektiğini belirtmişlerdir. Onlara göre bu durumu daha iyi anlayabilmek için 1990'lara kadar Güvenlik tanımlaması Devletlerin, dış tehdit ve tehlikelerde uzak olma ve güvende olmaları demektir.

Fakat 1990'lardan sonra mikro milliyetçiliğin baş göstermesi ve tarih boyunca Devlet olma vasfını kazanmamış insan topluluklarının güvenlik tanımlaması ne olacaktır. Çünkü Krauze ve Williams'a göre 1990 ve sonrası süreçte ulus-devletlere yönelik en büyük tehdit bu topluluklardan gelecekti ve bu topluluklar bir devlet değil bir zümre, bir klan, bir yapı özelliği arz etmekteydi.¹⁰⁰ Özellikle 1990'larda ki Filistin sorununu ve Yugoslavya'nın dağılma sürecinin yarattığı güvenlik endişesini mevcut güvenlik tanımlamaları açıklayamamakta ve eksik kalmakla birlikte sorunların çözümünde yanlış değerlendirmelere yol açmaktadır. Krauze ve Williams böylece Eleştirel Güvenlik Çalışmalarının temelini oluşturacak paradigmaları ortaya

⁹⁹ Collins Alan, *Contemporary Security Studies*, (Oxford University Press: New York, 2007) 57.

¹⁰⁰ Collins, "Contemporary Security Studies ", 57.

koymuşlardır. Krauze ve Williams'ın Eleştirel Güvenlik Çalışmaları'nda bir başka katkısı da bu konuya ilk kez insan temelli bir perspektiften yaklaşmaları olmuştur.

Krauze ve Williams için güvenlik bireyde başlar ve bu durum aynı zamanda devletinde güvenliğinin sağlanması ve sürdürülmesinde çimento vazifesi görür.¹⁰¹ Özellikle 1990 ve sonrası için sorun olmaya başlayan geleneksel olmayan güvenlik tehditleri, insan temelli sorunlar olarak kabul edilmiştir. Afrika, Orta Doğu ve Asya'da ki ülkelerde görülen insancıl olmayan yaşam koşulları küresel ölçekte güvenlik krizlerine yol açmakta ve bu durum aynı zamanda istikrarsızlığa neden olmaktadır. Bu nedenle Toronto konferansında İnsani Müdahale kavramı ilk kez gündeme gelmiş ve bu olgunun ne olduğu tartışılmıştır. Westphalian mitinin önemli ölçüde beslediği Ulus-devlet güvenliği ilk kez bu toplantıda sorgulanmaya başlamış ve devletlerin, sorunlu gördükleri diğer devletleri uluslararası normlar çerçevesinde müdahalede bulunmaları fikri gün yüzüne çıkmıştır. Bu durum hiç şüphesiz Batılı devletlerin sömürgeleştirilme çabalarının bir uzantısı olarak eleştirilse de Toronto zirvesinden birkaç yıl sonra Birleşmiş Milletler bünyesinde Dış Müdahale ve Devlet Egemenliği üzerine Uluslararası Komisyon'un (International Commission on Intervention and State Sovereignty) kurulmuştur.

Komisyon'un amacı evrensel İnsan Haklarının korunması ve insanların insanca yaşamasının sağlanması ve korunmasıdır. Özellikle 1990 sonrası patlak veren Somali, Ruanda, Bosna Hersek ve Kosova krizlerinde komisyonun

¹⁰¹ Krauze ve Williams (Ed.), *Critical Security Studies*, (University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997).

amaçlarını gerçekleştirmek için eyleme geçtiği görülmektedir. Eleştirel Güvenlik Çalışmaları 1990'larda başlayıp günümüze kadar devam etmektedir. Barry Buzan ve Ole Wæver endeksli Kopenhag Ekolü ile Frankfurt Ekolünden etkilenen Post-Marksist Ken Booth öncülüğünde ki Aberyswyth Ekolleri tarafından beslenen Eleştirel Güvenlik Çalışmaları, günümüzün güvenlik çalışmaları başta olmak üzere Uluslararası İlişkilere de önemli katkıları vardır.

3. 2. 3. Kopenhag Ekolü

1990 ve sonrası yapı sosyal bilimleri derinden etkilemiştir. Fakat bu etkilenmeden diğer sosyal bilimlere göre en fazla Uİ etkilenmiştir. 1990'lara kadar Uİ devlet merkezli bir anlayış egemen olurken 1990 ve sonrası yapı içerisinde bu durum sorgulanmaya başlanmış ve bu sorgulamalar Uluslararası ilişkiler literatürüne önemli katkılar sağlayacak yeni paradigmalara oluşmasına neden olmuştur. Analizimizin ana konusunu Güvenlik paradigmaları oluşturması nedeniyle 1990 ve sonrası Uluslararası İlişkiler literatürüne giren yeni paradigmaları Güvenlik çalışmaları bakış açısıyla analiz edilecektir. 1990 ve sonrası yapıyı Güvenlik paradigmalarından yola çıkarak analiz etmeye çalışan grupların başında Kopenhag Ekolü olarak bildiğimiz oluşum gelmektedir. Aslında Kopenhag ekolü olarak tanımladığımız yapı Conflict and Peace Research Institute (COPRI) içerisinde doğmuştur.

Barry Buzan, Ole Wæver ve Jaap de Wild gibi önemli isimleri içerisinde barındıran ekol Eleştirel Güvenlik Çalışmalarının ana temasını oluşturmaktadırlar. Kopenhag

Ekolü'nün Uluslararası İlişkiler kavramına Güvenlik çalışmaları perspektifinden bakması ortaya çıktıkları dönemin geçirdiği bir transformasyonun sonucudur. Yukarda saydığımız üç önemli ismin yazdığı "Güvenlik: Yeni Bir Analiz Çerçevesi" (Security: A New Framework for Analysis) isimli kitapta Kopenhag ekolünün Güvenlik çalışmalarına bakış açısı başta olmak üzere Uluslararası İlişkilerin sert çekirdek realist argümanlardan neden arınması gerektiği belirtilmiştir.¹⁰² "Security: A New Framework for Analysis" de iki önemli kavramla Sektörel Güvenlik Analizi (Sectoral Analysis of Security) Güvenikleştirme (Securitization) dönemin güvenlik okumalarının yetersizliği giderilmeye çalışılmıştır.

İki kavram Eleştirel Güvenlik çalışmalarının oluşumuna önemli katkı sağlamakla kalmamış ayrıca Güvenlik kavramının genişlemesi tartışmasını da başlatmıştır.¹⁰³ Aslında Ekolün öncü isimlerinden Barry Buzan 1980 yılında yazdığı People State and Fear isimli kitabında dönemin Uluslararası İlişkiler paradigmalarının başta Güvenlik çalışmaları olmak üzere çoğu olguyu açıklayamadığını belirtmiş ve Ulus-devlet merkezli Realist paradigmalar nedeniyle Güvenlik kavramının hep askeri yönünün genel kabul gördüğünü belirtmiştir.¹⁰⁴

Buzan'a göre 1980 ve sonrası yapının analizinde salt askeri bir güvenlik bakış açısı yetersiz katla ve bu durumun bertaraf edilebilmesi içinde Güvenlik kavramının

¹⁰² Buzan Barry, Ole, Wæver, Jaap de Wild, *Security : A New Framework for Analysis*, (Lynee Rinner: Boulder, 1998), 37.

¹⁰³ Collins, "Contemporary Security Studies", 60.

¹⁰⁴ Barry Buzan, *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in Post-Cold War Era*, (, Harvester Wheatsheaf: News York, 1990), 285.

parçalara ayrılarak sektörel bazda bakılması gerektiğini belirtmiştir. Buzan salt militarist bir güvenlik anlayışının reddedilerek beş farklı güvenlik sektörünün kendi paradigmaları çerçevesinde analiz edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu beş sektör içerisinde askeri sektör başta gelmekte ve bu sektörü çevre sektörü, ekonomi sektörü, toplum sektörü ve politik sektör takip etmektedir.¹⁰⁵

Barry Buzan'ın güvenlik kuramını beş sektöre ayırmasının nedeni mevcut salt askeri güvenlik paradigmasının oluşan yeni tehditleri açıklayamaması ve bu yeni tehditler karşısında alternatif çözüm yolları üretememesidir. Barry Buzan güvenlik kavramını beş sektöre çerçevesinde analiz etmeye çalışması aynı zamanda güvenlik kuramını da genişlemesi gerektiği tartışmalarını da başlatması bakımından önem arz etmektedir. Buzan, sektörel kavramı 1990'a kadar fazla yankı uyandırmadı. Çünkü soğuk savaş bu dönemde tekrar bir canlanma evresine girmişti ve salt askeri güvenlik çalışmaları hala hegemonyasını disiplin içerisinde sürdürmekteydi.

Fakat 1991'de Barry Buzan'ın *People, States and Fear* isimli kitabı ikinci baskısını yapmış ve dönemin güvenlik paradigmalarını transformasyona uğratan süreci başlatmıştır. Buzan'ın 1990 ve sonrası yapı içerisinde fikirlerinin taraftar bulmasının en önemli nedeni, 1945 ve sonrası disipline hakim olan realist (Geleneksel) güvenlik argümanların, Macaristan, Çekoslovakya ve Polonya'da ki Komünizm karşıtı hareketi iyi okumaması, Berlin duvarının çöküşü ve SSCB'nin dağılma sürecini öngörememesidir. Ayrıca Buzan'ın sektörel bazda güvenlik paradigmalarının

¹⁰⁵ Buzan, *People, States and Fear*, 286.

kabul görmesinin bir başka nedeni de 1990 ve sonrası yapı içerisinde hız kazanan Küreselleşmenin doğurduğu yeni tehditlere salt askeri güvenlik paradigmalarının cevap verememesidir.

Çünkü 1990 ve sonrası önemli bir mobilite kazanan küresel sermayenin güvenliği akışı, bir gece de kurulan devletlerin yarattığı toplumsal sorunlar, mikro milliyetçiliğin zirve yaptığı ve ayrılıkçı hareketlerin tehlikeli boyuta varması, devlet dışı grupların özellikle para-militer, uluslararası suç şebekeleri, gibi oluşumların mücadelesinde salt askeri argümanların yetersiz kalması Buzan'ın ve beş sektörünün önemli göstermektedir.¹⁰⁶ Kopenhag ekolünün bir diğer önemli temsilci de Ole Wæver'dır. Ole Wæver'in eleştirel güvenlik çalışmalarına katkısı "Güvenlikleştirme" (Securitization) kavramıdır. Ole Wæver'in Güvenlikleştirme kavramı ile Kopenhag ekolü aynı zamanda Eleştirel Güvenlik çalışmalarında epistemolojik tartışmaları başlatması bakımından da önem arz etmektedir.

1945 sonrası Gelenekselcilik –Davranışsalcılık tartışması ile epistemolojik tartışmalar yaygınlık kazanmıştı fakat Ole Wæver'in Güvenlikleştirme kavramını söz eylem (speech act) vasıtasıyla açıklaması disiplin içerisinde epistemolojik tartışmaların yeniden tartışılmasına vesile olmuştur. Ole Wæver için herhangi bir unsurun güvenlik gündemine alınması bu unsura özel bir önem verirken, devlet bürokratlarının da bu kapsamda olağandışı tedbirler almalarına meşruluk kazandırmaktadır. Bu nedenle

¹⁰⁶ Ole Wæver, Barry Buzan, Morten Kelstrup, ve Pierre Lemaitre, *Identity, Migration and Security Agenda In Europe*, Centre For Peace and Conflict Research Copenhagen, (Pinter Publisher: New York, 1993).

Wæver için güvenlik çalışmalarında güvenlik söylemlerinin oluşum ve kullanılma durumlarının analiz edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Ole Wæver'a göre devletler kendi güvenlik politikalarını uygularken bazı siyasal hakların askıya alınması gibi uygulamaları da kapsayabildiğinden siyasal alanı sınırlandırmaktadır. Bu nedenle güvenlik konuları tartışılmayan bir tabu haline gelmektedir. Wæver bu noktada siyasal konuların "güveniksizleştirilmesini" bir güvenlik politikası olarak önermektedir.¹⁰⁷ Ole Wæver'a göre devletler tehdit algılamalarını kendileri oluşturmaktadır ve bu algılamalar sayesinde kendi varlıklarının ne dene devam etmesi gerektiğini belirtmektedirler. Çünkü Makyavelist anlamda bir ulus-devletin var olabilmesi, Westphalian anlamda egemenliğini koruyabilmesi ve kendi halkı üzerinde meşru olabilmesi için bir tehdide ihtiyacı vardır. Bu tehdit genellikle söz eylemlerle kendi göstermekte ve bu durum diğer devletlerinde halkı üzerinde meşru güç olma konumuna neden olduğu için rahatlıkla uygulanabilmektedir.

1990'larda ise Huntington'ın Demokrasilerin Üçüncü dalgası olarak tanımladığı ve demokratik konsolidasyon sorunun zirve yaptığı dönemde uygulanması olanaksızdı. Çünkü 1990 ve sonrası uluslararası yapı içerisinde liberalizmin tarihin sonunu ilan etmesi ile başlayan demokratikleşme hareketleri kamuoyu baskısı, çıkar grupları gibi oluşumların önemli rol oynaması Ulus-devletlerin halkı üzerinde ki meşruiyetlerini sağlamak için yeni politikalara itmiştir.

¹⁰⁷ Ole Wæver, *Securitization and Desecuritization*, (Columbia University Press, New York, 1995) 56-57.

3. 2. 4. Aberystwyth (Galler) Ekolü

Eleştirel Güvenlik Çalışmalarının 1990 ve sonrası dönemde gelişmesine katkı sağlayan bir diğer grupta Aberystwyth Ekolü'dür. Aberystwyth Ekolü, Kopenhag Ekolüne göre Post-Marksist gelenekten etkilenmiş ve özellikle Frankfurt Ekolü'nün sosyal bilimlere olan etkisinden yararlanmışlardır. Frankfurt ekolünden etkilenmelerinden dolayı Galler Ekolünün de çalışmaları eleştirel Güvenlik Çalışmaları perspektifinde değerlendirilmektedir. Galler ekolünün en önemli temsilcisi Ken Booth'dur. Ken Booth'un 1991 yılında *Review of International Studies*'da çıkan Güvenlik ve Özgürleşme (Security and Emancipation) başlıklı makalesi Galler okulunun eleştirel güvenlik çalışmaları içerisindeki entelektüel alt yapıyı oluşturmaktadır.¹⁰⁸

Ken Booth makalesinde salt realist güvenlik anlayışına karşı çıkmaktadır. Realist güvenlik anlayışının devlet merkezli bir güvenlik paradigmasının oluşmasına yol açacağını belirtmiş ve bu durumun özellikle amaçlarla araçların karıştırılmasına neden olacağını belirtmiştir.¹⁰⁹ Booth için gerçek güvenlik özgürleşmeyi sağlayan güvenlidir. Çünkü Ken Booth için devletlerin güvenlik endişeleri egemenlik paradigması üzerine kuruluyken birey ve toplumun güvenliği ise kimlikleri ilgilendirdiğini savunmaktadır. Ken Booth, diğer toplumların dünyayı hangi kültürel çerçeveler içerisinde tahayyül ettiklerinin ve tepki gösterdiklerinin incelenmesinin güvenlik çalışmalarının daha anlaşılır kılınmasında önemli olduğunu belirtmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁸ Ken Booth, "Security and Emancipation", *Reviews of International Studies*, 17/4(1991), 313-326.

¹⁰⁹ Ken Booth, "Security and Emancipation", 1991, 320.

¹¹⁰ Ken Booth, *Strategy and Ethnocentrism*, (Croom Helm: Londra, 1979), 13.

Galler ekolü içerisinde yer alması bu ekole yakın görüşleri oluşturan bir diğer eleştirel güvenlik çalışmaları ise Paris ekolü adı altında toplanmışlardır. Paris ekolü ile Galler ekolü arasında ki en önemli fark Paris ekolünün güvenlik çalışmalarında Frankfurt ekolü vari bir görüş verine Bourdieu ve Foucault yanlısı analizi tercih etmektedirler. Bourdieu ve Foucault analizlerinde post-modern kavramlara değinmekte ve başta sosyoloji olmak üzere diğer sosyal bilimlere de post-modern bakış açısıyla yaklaşmaktadırlar. Paris ekolü güvenlik çalışmalarına post-modern bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Paris ekolünün en önemli temsilcisi Didier Bigo'dur.¹¹¹ Bigo iç ve dış güvenlik ayrımını yaparak güvenlik tehditlerini farklı yapılar içerisinde değerlendirmiştir. Ona göre 1990'lardan sonra Ulus-devlet iç güvenliğini sağlamada askeri güçler yerine daha sofistike olarak kendini geliştirmiş bir polis teşkilatının olması gerektiğini belirtmiştir. Ancak Bigo askeri yapılanmanın da varlığını sürdürmesi gerektiğini belirtmiştir.

Bigo ayrıca polis teşkilatlarının yanın da bazı özel güvenlik şirketlerinin de kamu güvenliğini sağlayabileceği fikrini ortaya koymuş ve böylece 1990 ve sonrası yapı içerisinde meydana gelebilecek yumuşak tehditlerin ortadan kolaylıkla kaldırılabileceğini belirtmiştir. Çünkü 1990'lardan sonra Ulus-devletler bir başka ulus-devletin saldırma tehlikesinden ziyade daha küçük ölçekli ama etkileri geniş güvenlik tehditlerine maruz kalmıştır. Bu yeni güvenlik tehditlerinin önüne geçilmesinde polis ve özel güvenlik

¹¹¹ Didier Bigo, "International Political Sociology", The Security Studies: An Introduction, ed. Paul Williams, 116-129, (Routledge: New York, 2008).

sektörü alanlarında uzmanlaşarak daha rasyonel güvenlik politikaları üretebileceklerdir.¹¹²

3. 2. 5. Feminist Teoride Güvenlik Kuramı

Feminist teorinin güvenlik çalışmalarında değerlendirmeleri, Kopenhag ekolünün geleneksel güvenlik algılamalarına karşı çıkmasıyla başlamıştır. Özellikle eril temelli bir Uluslararası İlişkiler pratiğini şiddetle eleştiren Feministler, savaş, iç- savaş, etnik çatışmalar, AIDS gibi yıkıcı hastalıklar başta olmak üzere çoğu olgudan en çok olumsuz etkilenen kadınlar olduğunu ve bu zamana kadarki Uluslararası İlişkiler paradigmasının kadın merkezli olması gerektiğini savunurlar. Aslında Feminist teori önemli bir tarihe sahip. Her ne kadar başta siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilere yansımaları yarım asır olsa da entelektüel alt yapıları daha eski tarihlere de götürülebilmektedir.

Uluslararası ilişkilerde yer alması epistemolojik olarak 1990 sonrasına kalmış olsada ontolojik olarak Feminist çalışmalar XIX. Yüzyıldan itibaren Uluslararasılaşmaya başlamıştır. Özellikle XIX. yüzyılda Avrupa ve Amerika’da oy hakkı, savaş ve barış başta olmak üzere bir çok konuda bölgesel ve kıtalararası birlikler oluşturmuşlardır. Bu birlikler XX. yüzyılın başından itibaren çalışmalarını hızlandırmışlar ve uluslararası konferanslar düzenlemeye başlamışlardır. 1915 yılında Milletler Cemiyeti bile kurulmadan ilk feminist uluslararası örgütlenme La hey’ de kurulmuştur. Kurulan bu uluslararası örgütün adı “Barış ve Özgürlük için Uluslararası Kadınlar Birliği” (Women’s International

¹¹² Didier Bigo, “International Political Sociology”, 118.

League for Peace and Freedom) 'dir. Bu dönemde feminist hareket kendisini en çok emperyalizm karşıtı siyaset içerisinde değerlendirmiş ve özellikle Rosa Luxemburg'un emperyalizm karşıtı çalışmaları Feminist teorinin Uluslararası İlişkiler alt yapısını oluşturmuştur. Birinci Dünya Savaşı başta olmak üzere İkinci Dünya Savaşı sonrası yapı içerisinde Feminist hareket kendisini ifade etme yeteneğine sahip oldu ve uluslararası örgütlenme çabalarını sürdürdüler.

Siyaset Bilimi içerisinde ki Feminizm'in tarihi XVII. Yüzyıla kadar götürülebilmektedir. Fakat 1960'larla siyaset bilimi içerisinde daha fazla rol oynamaya başlamıştır. Simon de Beauvoir, Betty Friedman ve Kate Millet gibi önemli isimler bu dönemde ki Feminist anlayışın entelektüel alt yapısını oluşturmuştur. 1960 yılında Women Strike for Peace adlı grubu kurarak nükleer silahlanmaya karşı bir harekete öncülük eden Feminist hareket, 1960'ların sonlarından itibaren giderek daha çok siyasi olmaya ve kendi içerisinde fraksiyonlara bölünmeye başlandı. 1960'larda yaşanan dekolonizasyon süreci aynı zamanda bu süreci yaşayan ülkelerin toplumsal sorunlarının da gün yüzüne çıkmasına neden oldu. Bu süreç sonrası bu ülkelerde yaşanan iç savaş, etnik çatışmalar, diktatör vari sözde demokrasilerin kurulması ve daha soft tehditler olan AIDS, Kolera gibi salgın hastalıkların yaşanması Feminist teoriyi Uluslararası İlişkiler içerisinde ki çalışmalarının hız kazanmasına neden olmuştur.

Feministler'e göre kadınlar bu olumsuz durumlardan en çok etkilenen zümreyi oluşturmaktadır. Çünkü kadın iç savaş veya etnik çatışmalarda çocuğunu, kocasını, erkek

kardeşini, babasını kaybetmekle kalmayıp aynı zamanda savaşlarda psikolojik şiddete de en fazla maruz kalan taraf olmaya itilmektedir. Feministler, Uluslararası İlişkiler teorilerinin de eril bir yapıda olduğunu belirtmektedirler. Eril bir Uluslararası İlişkiler paradigmasının oluşturulması kadınları ikinci plana itmekte ve hatta bazı noktalarda kadınları görmezden geldiğinin iddia etmektedirler. Realistlerin insan özünde kötüdür felsefesinin temelini oluşturan teolog Reinhold Niebuhr'un Moral Man and Immoral Society adlı eserinde, insanoğlunun cennetten kovulmasının içinde ki kötülükten kaynaklandığına iddia etmesi başta disiplinin en güçlü paradigması olan Realizmin insan doğası konusunda ki entelektüel alt yapısının önemli referans noktalarından birisini oluşturmaktadır.

Reinhold Niebuhr'un açıkça söylemesi başta kutsal kitaplar olmak üzere çoğu teolog bu kovulmanın bir kadından kaynaklandığını belirtmekte ve bu durum kadının başta sosyal alanda olmak üzere diğer alanlarda ki iktidar yarışında önüne set çekilmek için sürekli kullanılan argümanların başında gelmektedir. Feministler, güvenlik, insan doğası, jeopolitik gibi olguların " standart algılamaları" sonucunda uluslararası sistemde ki değişim imkanının azaldığını ve bu algıların, ulusal/uluslararası, erkek/kadın, iç/dış gibi bölümleri de içselleştirdiğini belirtirler. Feminist teorinin 1990 ve sonrası Uluslararası İlişkiler katkısı güvenlik çalışmaları çerçevesinde yansıdığını söylemiş olsak yanılmış olmayız. Feministler, güvenliğin sosyal boyutunun da olduğunu ve toplumsal cinsiyet rollerinin bu anlamda analize dahil edilmesinin gerekliliğine inanmaktadırlar. Feminist yaklaşım sadece kadın hakları

savunuculuğuna indirgemek onun etkisini yok saymak demektir. Uluslararası ilişkiler yazımında hakim olan eril politikanın tüm tahakkümüne rağmen feministler, sadece güvenlik, savaş ve barış gibi konularda değil ekonomik kalkınma ve az gelişmişlik konularında da alternatifler geliştirmeye çalışmaktadırlar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜVENLİĞİN MEDİKALLEŞMESİ: YENİ PARADİGMA

4. 1. Güvenliğin Medikalleşmesinin Temel Bileşenleri

4. 1. 1. Güvenlik Sorunu Olarak Kovid-19

Günümüz ulus-devletleri karşılaştıkları yerel, bölgesel ve küresel sorunları tek başına çözüme yeteneklerini gün geçtikçe kaybetmektedir. Özellikle yaşadığımız 21. yüzyılın ilk yıllarından itibaren bu durum dış politika ve güvenlik konularında daha fazla görünür hale geldi. Karşılaşılan sorunların çok boyutlu ve çok-aktörlü olması nedeniyle devletlerin sürekli genişleyen ve derinleşen bir stratejiye göre kendilerini mevcut tehditlere ve politika değişikliklerine adapte etmeleri gerekmektedir. Geçtiğimiz yüzyıla nazaran yaşadığımız yıllardaki siyasi, ekonomik ve teknolojik değişimler devletler için hızlı ve yıkıcı bir karakterde karşılırlarına çıkmıştır. Bu durumu dış politika ve güvenlik konularında karşılaşılan tehditlere ek olarak belirsizlik ve öngörüsüzlük sorununu da beraberinde getirmiştir.

Soğuk savaşın bitişiyle birlikte klasik devlet merkezli güvenlik anlayışını sürdürmeye çalışan birçok devletin insan hakları, kötü muamele, fakirlik, işsizlik, kuraklık, açlık, salgın hastalıklar, doğal afet ve çevresel felaket gibi geleneksel olmayan yeni güvenlik sorunlarıyla mücadele de etkisiz kalmalarının sebebi dış politika ve güvenlik ajandalarını yenileyememeleriydi. Bu nedende komünizm sonrası bölgesel ölçekte patlak veren etnik ve mezhep temelli iç savaşlar ve toplumsal başkaldıranlar bugünkü çok boyutlu ve aktörlü tehditlerin temelini oluşturmuştur. Ortaya çıkan yeni devlet-dışı tehditlerle mücadele noktasında sürekli kendini yenilemek zorunda olan insan merkezli güvenlik anlayışıyla birlikte ülkeler gereken çok yönlü bakış açısını yakalamaya başladı.

İnsani güvenlik ifadesi ilk kez uluslararası çapta 1994 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nin '*İnsani Kalkınma Raporu*'nda geçmiştir. Rapora göre devletlerin devlet merkezli güvenlik anlayışından farklı olarak; ekonomi, sağlık, kişisel, siyasi, gıda, çevresel ve toplumsal olmak üzere toplam yedi farklı güvenlik boyutunu göz önünde bulundurmaları gerektiği belirtilmiştir.¹¹³ Birleşmiş Milletler (BM)'nin kalkınma raporuna aldığı insani güvenlik anlayışıyla, iç savaş sırasında ve sonrasında büyük mağduriyet yaşayan bireylere yardım etmek ve liberal uluslararası düzenin istikrarlı bir yapı içerisinde sürdürülmesi amaçlanmaktaydı. Bu sayede uluslararası sistemde bozucu rol oynayan başarısız ve çöken devletlerle birlikte, klasik güvenlik merkezli ajandayı takip

¹¹³ Oscar A. Gomez ve Des Gasper. (n.d.). "*Human Security*". UNDP, http://hdr.undp.org/sites/default/files/human_security_guidance_note_r-nhdrs.pdf (Erişim Tarihi: 08.04.2020).

eden ülkelerin etki derecesi minimum seviyede tutulmaya çalışılacaktı. Fakat insani güvenlik anlayışı Kanada, Norveç ve Japonya tarafından benimsenirken; diğer birçok devlet klasik anlayışı sürdürmeyi tercih etti. Bunun en önemli sebeplerinden birisi soğuk savaş sonrası uluslararası politik sistemin katmanlı (stratified) bir karakterde şekillenmesidir.

Katmanlı uluslararası sistem, tek-kutuplu ve çok kutuplu modellerin bir birleşimi olarak devletlerin üç farklı tabaka içerisinde dış politika ve güvenlik algılarını şekillendirmektedir.

'Birinci katmanda zengin ve ileri teknoloji ülkeleri bulunurken; ikinci tabaka Çin, Hindistan ve Brezilya gibi hızla sanayileşen ülkeleri içermektedir. Üçüncü tabaka ise suçun, askeri liderlerin ve kronik bir düzensizliğin hakim olduğu 'kaos bölgeleri' bulunmaktadır'.¹¹⁴

Soğuk savaş sonrasında katman sisteminde birinci tabakada yer alan ülkeler, uluslararası siyasi arenada ekonomik güç yeteneklerini artıran bir alt katmanda ki devletlerin meydan okumasıyla karşılaşırken; üçüncü tabakada olan kaos bölgeleri ise asimetrik tehdit durumunu artırmıştır. Birinci tabakada yer alan ülkeler kurdukları uluslararası siyasi, askeri ve ekonomik kurum, araç ve politikalarla, ikinci tabakayı küreselleşme (liberal ekonomik düzen) odaklı karşılıklı bağımlılığı sürdürmeye zorlarken; kaos bölgelerine ise güç kapasitesiyle baskılamaya çalış-

¹¹⁴ Michael G. Roskin ve Nicholas O. Berry, (2014). *IR New World of International Relations*, (New York: Pearson, 2014), 12-13.

maktadır. Fakat 11 Eylül 2001 (9/11) küresel terör saldırılarından itibaren hem ikinci hem de üçüncü tabakalar ciddi ve sert meydan okumalarla sistemsel kırılmayı veya en azından değişimi zorlamaktadır.

Abramo F.K. Organski'nin 1958'de kaleme aldığı 'Dünya Siyaseti' (World Politics) isimli eserinde belirttiği 'Güç Geçiş Teorisi' (Power Transition Theory) sayesinde günümüz uluslararası sistemini oluşturan tabakalar arasında kırılmaları daha kolay analiz edilebilmekteyiz. Güç geçiş teorisine göre güçlü devletler kendi siyasi, ekonomik ve askeri menfaatleri için 'düzen' adında sahip oldukları güç statükosunu sürdürmeye çalışmaktadır.¹¹⁵ Fakat zaman içerisinde ülkelerin güç potansiyelinin sahip oldukları askeri ve ekonomik kapasitelere bağlı olarak değişmesiyle birlikte tabakalar arası meydan okumalar gerçekleşmektedir. Bu katmanlı sistemde ekonomik ve askeri güç kapasitesini artıran devletler kolaylıkla revizyon talebinde bulunarak mevcut siyasi düzeni sarsmaya çalışmaktadır. Devletler katmanlar arası mevcut konumlarını korumak ve revizyon sürecini tetikleyebilmek için devlet merkezli politika ve startajileri merkeze alarak insani güvenlik yaklaşımlarını baskılayabilmektedir.

Günümüz ülkelerinin geleneksel devlet merkezli anlayışını bırakmamalarının bir diğer nedeni ise sistemden bağımsız olarak algıladıkları tehdittin türü ve boyutuyla da yakından ilgilidir. Özellikle 9/11 küresel terör saldırılarından sonra devlet-dışı aktörlerin artan küreselleşme ve enformasyon teknolojisinin ulaştığı kapasite nedeniyle devletleri daha fazla anayurt savunmasını (homeland

¹¹⁵ Abramo F. K. Organski. *World Politics*, 2. bs. (New York; Knopf, 1958).

security) öncelikli olarak değerlendirmeye zorlamaktadır. 9/11 sonrası önleyici savaş doktrini ve terörizme karşı küresel mücadele stratejisi çerçevesinde devletler askeri, istihbari ve teknolojik kapasiteleri için bütçelerini artırarak uzak bölgelerde operasyonel yeteneklerini sürdürmeye çalıştı. Bu nedenle insani güvenliğin önemli boyutları olan çevre, ekonomi, toplum, sağlık ve kitlesel göç gibi devlet-dışı sorunlar daha az kaynakla çözülmeye çalışıldı. Bu nedenle yerel ölçekte ortaya çıkan çok farklı sorunlar kısa bir süre içerisinde küresel boyuta ulaştı.

2008 emlak piyasa merkezli ekonomik kriz, 2010 Arab Baharı'nın tetiklediği bölgesel güç boşlukları, çevresel ve sağlık ortamının bozulmasıyla ortaya çıkan SARS, H1N1, H5N1 Ebola, Zika gibi salgınlar ve hastalıklar ve son olarak Suriye İç Savaşı'yla hız kazanan kitlesel göç ve yönetim krizleri bu durumun en dramatik örnekleridir. Ayrıca devletler, insan merkezli anlayışı görmezden gelmesi sonucunda günlük yaşam alanlarında küresel terörizmden daha yıkıcı ve öldürücü sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Bu nedenle günümüz ulus-devletleri insan merkezli anlayışın boyutlarında genişleyen ve derinleşen ajandaları benimsemek zorundadır.

2019 Aralık ayında Çin'in Hubei eyaletine bağlı Wuhan kentinde hayvan-insan geçişli bir virüs olarak ortaya çıkan Kovid-19 pandemisi, devlet merkezli anlayışın sorgulanması için fırsat ortamı oluşturmuştur. Salgından önce birinci tabakada yer alan askeri, siyasi ve ekonomik bir güç olan Birleşik Devletler (ABD), ikinci tabakada yer alan ve yükselen ekonomileriyle yeni siyasi düzen isteyen Çin,

Rusya ve Hindistan'ın meydan okumalarını ticari savaşlarla yürütmeye çalışmaktaydı. Bu süreçte ayrıca ABD, kendisine kaos bölgelerinden gelen El-Kaide ve DAESH terör örgütlerinin saldırılarını ise yanlış terörizmle mücadele stratejileriyle bastırmaktaydı. Bu nedenle pandeminin ortaya çıktığı ilk günlerde tepkisiz kalan ABD, bugün virüsün merkez ülkelerinden biri haline gelmiş durumda ve ikinci katmandaki ülkelerle salgında eşitlenmiş durumdadır.

Kovid-19 bir sağlık sorunu olarak başlamasına rağmen kısa sürede sosyo-ekonomik ve siyasi bir güvenlik sorunu haline gelmiştir. Virüsün hızlı bir şekilde yayılım göstermesi ve kitlesel ölümleri de aynı derece de artırması sağlık ve güvenlik ilişkisini yeniden devletler için gündem konusu haline getirmiştir. '*Güvenliğin Medikalleştirilmesi*' (Medicalization Security) ve '*Güvenliğin Farmasötikleştirilmesi*' (The Pharmaceuticalisation of Security)¹¹⁶ olarak literatürde kabul gören bu anlayış, uzun süre devlet merkezli anlayışın tahakkümü nedeniyle görmezden gelindi.

4. 1. 2. Güvenliğin Medikalleşmesi'nin Kuramsal Bileşenleri

Soğuk savaş döneminde devletlerarası bir savaş ve çatıma ortamının engellenebilmesi yoğun çaba gerektiğinden, devlet-dışı güvenlik sorunları çoğunlukla baskı altında tutulmuştur. 1990'lı yılların başında güç boşlukları

¹¹⁶ Güvenliğin medikalleşmesi konusunda bkz. Stefan Elbe, *Security and Global Health: Towards Medicalization of Insecurity*, (Cambridge: Polity, 2010); Stefan Elbe. "The Pharmaceuticalisation of Security: Molecular Biomedicine, Antiviral Stockpiles, and Global Health Security", *Review of International Studies*, 40/5 (2014): 919-938.

oluşturan iç savaş ortamları, baskılanan bu tehditlerin yeniden gün yüzüne çıkmasına neden oldu. Özellikle siyasi otoritenin bozulduğu ve yönetim sorununun kronikleştiği çatışma yorgunu bölgelerde çevre sorunları (kıtık ve açlık, güvenliğe ve sağlıklı gıdaya ulaşma), ekonomik problemler (karaborsa, kaçakçılık ve işsizlik), toplumsal gerilimler (eşitsizlik, baskı ve ayrımcılık), sağlık hizmetlerinde görülen eksiklikler (salgın ve bulaşıcı hastalıklar ve tıbbi tedaviye ulaşma zorluğu), gibi sorunların tahribatı uzun vadede daha ciddi küresel sorunlara yol açtı.

Diğer insani güvenlik boyutlarından farklı olarak sağlık konusu devletlerin kolaylıkla göz ardı edemeyeceği sorunların başında gelmektedir. Çünkü bölgesel ve mikro düzeyde ortaya çıkan sağlık sorunları çok hızlı bir şekilde alan değiştirmekte ve sahip olduğu yıkıcı etkiyi kolaylıkla artırarak uzun süre devam etme potansiyeline sahiptir. Ayrıca bakteri, mikrop ve virüs gibi salgın dinamiklerin mutasyon geçirmeye elverişli bir yapıda olması da sonunun kolaylıkla çözülemeyebileceği gerçeği sağlık-güvenlik ilişkisini kuran temel dinamiklerin başında gelmektedir. Soğuk savaşın bitmesini takiben ortaya çıkan ve binlerce insanın hayatını kaybetmesine neden olan HIV/AIDS, SARS, H5N1 (kuş gribi), H1N1 (domuz gribi), Ebola ve Zika gibi salgın hastalıklar devletlerin sağlık stratejilerini güvenlik ekseninde dizayn etmeleri gerektiğini göstermiştir.

21. yüzyılın ilk dönemlerinden itibaren periyodik olarak ortaya çıkan salgın hastalıklar devletlerin dış politika

ve güvenlik ajandalarını sağlık konusunda üç temel ekseninde oluşturmaya zorlamıştır.¹¹⁷ Bunlardan ilki Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ;WHO)'nün 2005 yılından itibaren küresel ve yerel çapta ortaya çıkan salgın ve hastalıklarla mücadele kapsamında Uluslararası Sağlık Tüzüğü (UST;International Health Regulations/IHR)'nün devletler tarafından uygulanmasıdır. Tüzüğün 2. maddesinde amaç ve kapsam açıkça belirtilmektedir.

*'.... ulusla arası trafik ve ticarete gereksiz müdahaleden kaçınarak ve halk sağlığı açısından ortaya çıkacak risk ile orantılı ve sınırlı olarak, hastalıkların uluslararası yayılmasını önlemek, bu hastalıklara karşı korunmak, yayılmalarını kontrol etmek ve halk sağlığı açısından gerekli yanıtı vermektir.'*¹¹⁸

Pandeminin yayılımın hızını düşürebilmek ve yıkıcı etkisini minimum seviyede tutabilmek için DSÖ'nün, taraf devletler için belirlediği yükümlükler tüzüğün 7. ve 18. maddelerinde açıkça belirtmektedir. UST madde 7 kapsamında

'...kendi ülkesinde, kökeni veya kaynağı ne olursa olsun uluslararası önemi haiz halk sağlığı acil durumu oluşturabilecek nitelikte beklenmedik veya alışılmadık bir halk sağlığı olayına dair kanıtı sahip ise, DSÖ'ye ilgili tüm halk sağlığı bilgilerini temin etmekle yükümlüdür'.

DSÖ ayrıca, UST madde 18'in (Kişiler, Yolcu Eşyası, Yük, Konteynurlar, Taşıtlar, Mallar ve Posta Paketleri İle İlgili)

¹¹⁷ Sara E. Davies, Adam Kamradt - Scott ve Simon Rushton. *Disease Diplomacy: International Norms and Global Health Security*, (Baltimore; Johns Hopkins University Press, 2015), 20.

¹¹⁸ Uluslararası Sağlık Tüzüğü, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, <https://www.hssgm.gov.tr/UluslararasıSağlıkTuzugu> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

1. fıkrasının da (taraf devletlere, kişilerle ilgili olarak yayınlanan tavsiyeler) devletlerin karşılaşılan salgınlara karşı izleyebilecekleri yöntemleri belirtmiştir. Buna göre;

- '- hiçbir belirli sağlık önleminin tavsiye edilmemesi;*
- etkilenmiş bölgelere yapılan yolculuğun öyküsünün gözden geçirilmesi;*
- tıbbi muayene kanıtları ve laboratuvar analizlerinin gözden geçirilmesi;*
- tıbbi muayeneler istenmesi;*
- aşılama veya hastalıktan korunmaya dair diğer yöntemlerin kanıtlarının gözden geçirilmesi;*
- aşılama veya hastalıktan korunmaya dair diğer yöntemlerin talep edilmesi;*
- şüpheli kişilerin halk sağlığı gözlemi altına alınması;*
- şüpheli kişiler için karantina ya da diğer sağlık önlemlerinin uygulanması;*
- gerektiği hallerde, etkilenmiş kişilere tecrit ve tedavi uygulanması;*
- şüpheli ya da etkilenmiş kişilerle temas edenlerin takip edilmesi;*
- şüpheli ve etkilenmiş kişilerin girişinin reddedilmesi;*
- etkilenmemiş kişilerin etkilenmiş bölgelere girişinin reddedilmesi; ve*
- etkilenmiş bölgelerden gelen kişilere çıkış taraması ve/veya sınırlamalar uygulanması.'*

UST günümüz ulus devletlerinin sağlık-güvenlik-dış politika eksenini oluşturan önemli bir uluslararası belgedir. Belge hükümlerine uyulmamsın durumunda devletler birbirlerini gerekli önemleri almadıkları konusunda şikâyetle bulunabilecekleri gibi kendi vatandaşlarının sağlığı için uygulamak zorunda okudukları karantina ve sosyal izolasyon gibi önlemlerin de uluslararası standardizasyonda eşgüdüm şansı yakalamaktadır.

Sağlığın dış politika ve güvenlik konusunda oluşturduğu ikinci eksen ise patojenlerin genellikle devlet destekli veya devlet-dışı aktörler tarafından kullanılma tehlikesiyle gündeme gelmektedir. Biyolojik silahlar günümüzde sağladığı üç önemli avantaj nedeniyle hem terör örgütleri tarafından hem de devlet destekli gruplar tarafından kullanılma ihtimali bulunmaktadır. Bunlardan

*'birincisi bu maddelerin bazıları doğal olarak bulunmaktadır ve kolayca elde edilebilmektedir. İkincisi büyük çaplı etkiler doğurma bakımından maddelerin çok azı yeterli olabilmektedir. Üçüncüsü bu maddeler insanın gözü tarafından algılanamamaktadır; bir kere serbest bırakıldıklarında insanın koku ve tat alma gibi duyularını işlemez hale getirmekte ve böylece [saldırganlar] tespit edilmeden kaçma imkanı sağlamaktadır.'*¹¹⁹

Günümüzde biyo-teknoloji alanında gerçekleşen üst düzey gelişmeler biyolojik silahların kaza eseri, kasten ve doğal olarak ortaya çıkmasını hızlandırmaktadır. 9/11 terör saldırılarını takiben ortaya çıkan Şarbon mikrobunun (baccillus anthrax) mektuplar aracılığıyla gönderilmesi, biyolojik silahların ulaştığı kapasiteyi ve yetkinliği göstermesi bakımından önemlidir. 18 Eylül 2001 tarihinde ABD

¹¹⁹ Elbe. "Sağlı ve Güvenlik", 342.

New Jersey'deki posta kutularından defa toplu olarak gönderilen şarbonlu mektuplar bazı medya şirketleri ve kongre senatörlerine yollandı. Saldırı neticesinde 5 kişi yaşamını yitirirken, 17 kişi salgından etkilenerek tedavi altına alındı.¹²⁰ Günümüzde başta el-Kaide ve DAEŞ olmak üzere ve yerel ölçekli aşırı sağ ve ezoterik terör örgütlerinin patojenleri kullanarak, saldırı ve şiddet kapasitelerini artırmaya çalıştıkları güvenlik ve istihbarat servisleri tarafından değerlendirilmektedir.

Sağlığın güvenlik ve dış politika alanlarında oluşturduğu üçüncü eksen ise pandeminin neden olduğu ikincil sorunlardan kaynaklanmaktadır. Salgınların hızlı bir şekilde yayılmasını önlemek ve uzun süre baskı altına alabilmek için devletler sosyal, siyasi, ekonomik ve askeri tedbirleri uygulamak zorunda kalmaktadır. SARS virüsünden itibaren uygulanmaya çalışılan sosyal mesafe kuralı ve sosyal hayatta insan dolaşım hızının düşürülme çabası, bireysel karantınayı salgınlarla mücadele de kilit rol yapmaktadır. Fakat izolasyonun getireceği ekonomik durgunluk ve arz talep dengesinde yaşanacak olan bozulma çeşitli siyasi, sosyo-ekonomik temelli güvenlik sorunları da beraberinde getirmektedir. Genellikle bu dönemlerde küresel bir hal alan ekonomik sorunlar kolaylıkla kitlesel hareketleri popülizm ve milliyetçilik ekseninde şekillendirerekken; aynı zamanda radikalleşmeyi, aşırıcılığı ve baskıcı rejim uygulamalarını da meşrulaştırılması için devlet ve devlet-dışı aktörlere fırsatlar sunmaktadır.

¹²⁰ "Timeline: How the Anthrax Terror Unfolded: Special Series the Anthrax Investigation", NPR, <https://www.npr.org/2011/02/15/93170200/timeline-how-the-anthrax-terror-unfolded> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

Bu üç eksen çerçevesinde devletler insan merkezli güvenlik anlayışlarında sağlık boyutunu ilerleyen günlerde daha fazla tartışacak gibi görünmektedir. Özellikle dış politika da yaşanan yeni düzen tartışmaları ve eski siyasal sistemde içerisinde yaşanması beklenen kırılmanın tetikleyicisi olarak Kovid-19'un politika yapımcılar için '*Güvenliğin Medikalleştirilmesi*' (*Medicalization Security*) ve '*Güvenliğin Farmasötikleştirilmesi*' (*The Pharmaceuticalisation of Security*) konuları önem kazanacaktır.

4. 1. 3. Uİ ve GÇ'larında Güvenliğin Medikalleşmesi

Günümüzde Kovid-19 pandemisinin tetiklediği bir başka sorunsal ise mevcut katmanlı uluslararası sistemin yetersiz kalması ve bu nedenle güç geçişleriyle birlikte yeni bir sistemin ortaya çıkma ihtimalleridir. Aslında soğuk savaşıyla bitişiyse birlikte görünürlük kazanan tek kutuplu uluslararası sistemde de benzer tartışmalar dönemin akademisyenleri ve politika yapımcıları tarafından dile getirilmiştir. Bu noktada James N. Rosenau'nun 1990 yılında kaleme aldığı '*Trubalance in World Politics: A Theory of Change and Continuity*' eser günümüz siyasal düzen tartışmaları için önemli referans noktalarına sahiptir.¹²¹ Rousseau'ya göre 1990 sonrası tek kutuplu sistemde kırılmaya neden olacak türbülansın tetikleyicileri teknoloji (iletişim alanında), yeni küresel meseleler (etnik ve mezhep temelli iç savaşlar), devletlerin zayıflaması (küreselleşme), devletdışı aktörlerin yaygınlaşması olacaktır. Rousseau, türbü-

¹²¹ James N. Rosenau, *Trubalance in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, (Princeton: Princeton University Press, 1990).

lansı bir kaos veya anarşi ortamı olarak tanımlamaktan ziyade devletlerin sistem içerisinde tek aktörlü pozisyonlarını devlet dışı aktörlerle paylaşılması olarak tanımlamaktadır. Sistem bu sayede çöküşten ziyade çoğulcu bir dünya düzeninin merkezi hükümetlerle merkezi olmayan aktörlerle birlikte kendini yenileyebilecekti.

ABD eski dışişleri bakanı Henry Kissinger'a göre Başkan Harry S. Truman'dan itibaren ABD öncülüğündeki uluslararası sistem konjonktürel meydan okumalarla karşılaşsa da kendisini yenileyerek korumayı başarmıştır. Kissinger'in ABD merkezli sistemin özelliklerini ise '*.... ortak kural ve normlara uyan, serbest ekonomik sistemlerine kucak açan, toprak fethini reddeden, ulusal egemenliğe saygı gösteren, yönetimde katılımcı ve demokratik sistemleri benimseyen ve durmaksızın genişleyen birbirleriyle işbirliği yapan devletlerin oluştuğu bir düzen*'¹²² olarak tanımlamıştır.

Fakat Kissinger'in vurguladığı *ulusal egemenliğe saygı gösterme* durumu ABD'nin askeri güç kapasitesini mevcut siyasi düzeni sürdürebilmek adına sıklıkla kullanması (1991 Irak, 1992 Somali, 1994 Haiti, 1999 Sırbistan/Kosova, 2001 Afganistan ve yine 2003 Irak) içerisinde özellikle ikinci tabaka için karşıt tepkilere neden olmuştur. 2007 yılı 43. Munich Güvenlik Zirvesinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in [ABD] merkezli tek kutuplu sistemin kabul edilemez olduğunu ve küresel istikrar için sistemin çok ak-

¹²² Henry Kissinger, *Dünya Düzeni*, 2. bs. (İstanbul: Boyner Yayınları, (2014).

törlü olmasını savunması, ABD merkezli düzen tartışmaları konusunda dile getirilen en üst düzey tepki olarak kayıtlara geçti.¹²³

Putin'in konuşmasından bir yıl sonra ABD ve Avrupa Birliği ile yakın iş birliği içerisinde giren Gürcistan'da müdahalede bulunan Rusya, yakın çevresinde yeniden sistemde dengeleyici bir güç olarak yerini almaya başladı. Ayrıca bu dönemde uluslararası ticaret hacimlerini artırarak akın bölgelerinde politika belirleyebilme yeteneğine ulaşan BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) ve MIKTA (Meksika, Endonezya, Güney Kor, Türkiye ve Avustralya) gurubu ülkeler siyasi düzen konusunda değişiklik isteyen aktörlerdi. Fakat Kovid-19'un hızlı bir şekilde yayılması ve mevcut liberal uluslararası sistemin etkisiz kalması, siyasi düzen tartışmalarını çok boyutlu ve aktörlü denklemler içerisinde gündeme getirdi.

Dış İlişkiler Konseyi (Council of Foreign Relations) Başkanı Richard Haass'a göre pandeminin küresel boyutunun bir etkisi olarak devletlerin dış politikasını üç genel tartışma (*mevcut düzenin tamamen yıkılışı, Çin liderliğinde yeni bir düzen, küreselleşmenin suçlanması*) çerçevesinde yönlendireceği görüşündedir. Bunlardan ilki alışılmışın dışında bir salgın olarak Kovid-19'un mevcut sistemi tamamen yıkararak yeni bir sistemin kurulacağını iddia edenler tarafından şekillenmektedir. Bu düşünceyi savunanların en önemli argümanı pandeminin yakın bir zaman dilimi içerisinde kesin ve kanıtlanmış tedavisinin olmayacağı ve

¹²³Rusya Devlet Başkanı V. Putin'in 2007 Münich Güvenlik Zirvesi konuşması için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

bu nedenle de can kayıplarının artış hızına bağılı olarak sosyal, ekonomik ve siyasi sorunların yıkıcı bir hal alacağını düşünmeleridir.

İkinci olarak Kovid-19'un ABD'nin gerileyişini tetikleyeceği ve sonrasında yeni bir dünya düzeninin Çin'in liderliğinde kurulacağını savunanlar tarafından ortaya konulmaktadır. Özellikle salgınla mücadele kapsamında ABD'nin 'öncelik Amerika' siyasetinin neden olduğu dış politika umursamazlığının ikinci tabaka ülkelerde büyük memnuniyetsizlik oluşturduğu ve Çin'in bu durumu kendine lehine kullanarak ülkelerin desteğini alacağı görüşü kabul görmektedir. Siyasal düzenin geleceği konusunda yapılan üçüncü tartışma ise küreselleşmenin tetiklediği karşılıklı bağımlılığın hem salgının yayılım hızını arttırdığı hem de pandeminin baskı altına alınmasına engel olduğu konusunda şekillenmektedir. Özellikle devletlerin bu dönemde gereken yakın işbirliğini göstermemesi ve sorunu kendi ulus-devlet mekanizmalarıyla çözme çabalarının yeni bir düzeni getireceğini iddia etmektedirler. Küreselleşmeyi eleştiren analizler daha çok milliyetçiliğin artan bir hızla meşruiyet kazanarak, devletleri daha otoriter ve içe kapanık bir sistem dahilinde dış politika ajandalarını oluşturacağını belirtmektedir.

4. 1. 4. Kovid-19 Pandemisinin Büyük Güçlerin Dış Politikasına Yansıması

Haass'ın tartışmaya açtığı 'mevcut düzenin tamamen yıkılışı, Çin liderliğinde yeni bir düzen, küreselleşmenin suçlanması' konuları büyük güçlerin pandemi sırasında kullandıkları dış politika söylem araçlarına yansımıştır. Bu

dönemde ABD, Çin, Rusya ve AB'nin aldığı kararların kısa ve orta vadede etkisinin analizi oldukça erkendir. Fakat en azından orta ve uzun vadede yeni bir uluslararası sistemin ortaya çıkmasını beklemek yerine Rousseau'nun da gösterdiğini gibi sistemin değişerek sürdürülebileceğini, devletlerin sağlık boyutunu dış politika mekanizmalarına eklemekle birlikte siyasi ve ekonomik olarak karşılıklı bağımlılığı azaltılması için yeni arayışları gündemlerine alacakları göz önünde bulundurulmalıdır.

4. 1. 4. 1. Çin Dış Politikasında Kovid-19

Çin, pandeminin etkilerinden zarar gören ülkelerin başında gelmektedir. Salgının kasım ayında ortaya çıkmasını dünya kamuoyundan saklayan Beijing hükümeti, DSÖ'nün salgını, 11 Mart tarihinde pandemik ilan ettiği döneme kadar virüsün merkez üssü konumundaydı. Çin ülke geneline salgının yayılım hızının düşürebilmek için UST çerçevesinde kısıtlamaları baskın devlet otoritesiyle uygulamaya koydu ve virüse yakalanan kişileri geniş gözetleme sistemleriyle takibini sürdürüp sosyal izolasyon şartlarını sıkılaştırdı. Bu kapsam da başta okullar olmak üzere bazı hizmet sektörleri kapatıldı ve ülke içi seyahatlere ciddi sınırlamalar getirdi.

Kovid-19 pandemisi Çin'inin dış politika ve güvenlik ajandasında herhangi bir köklü değişikliğe yönelttiği söylemek zor. Beijing yönetimi salgın döneminde askeri faaliyetlerine Güney Çin Denizi ve Doğu Asya bölgelerinde sürdürmeye devam etti. Özellikle 10 Şubat 2020 tarihinde Tayvan'da gerçekleşen başkanlık seçim sonuçlarını kendisine bir meydan okuma olarak algılayan hükümet, Halkın

Kurtuluş Ordusu'na bağı hava kuvvetlerinin Tayvan hava sahasını ihlal etmesini bir güç gösterisi olarak kullandı.¹²⁴ Çin'in bölgesel gerilimi artırmaya yönelik bu tavrına karşı ABD ve Tayvan 21 Mart tarihinde Güney Çin Denizi'nde füze atış tatbikatıyla yanıt verdi. Bu dönemde bölgeye dışardan bir büyük gücün nüfuz etmesini istemeyen Beijing yönetimi hem ulusal hem de küresel kamuoyunun algısını yönlendirebilmek için Wuhan'da ortaya çıkan virüsün ABD'li askerler tarafından kasti olarak ülkeye sokulduğu görüşünü paylaşmaya başladı. ABD Başkanı Donald Trump'ın bu açıklamalara cevaben söylediği Çin'in salgının yayılması konusunda ihmalkâr davrandığı ve bunun bir '*Çin Virüsü*' olduğunu söylemesi iki ülke arasında Covid-19 eksenli yeni bir propaganda savaşını başlattı.¹²⁵

Son günlerde Beijing yönetimi için pandemi bir dış politika aracı olarak önemli avantajlar sağladı. Başta salgınla mücadele kapsamında ekipman ve yetişmiş insan gücü eksikliği çeken ülkelere yardımlar sağlayarak, hem virüsün neden olduğu pejoratif havayı dağıtmaya çalıştı hem de durağanlaşan Çin ekonomisini geniş medikal ürün yelpazesi sayesinde ihracatla iyileştirmeye çalıştı. 2020 Mart ayının ortasından itibaren Beijing yönetimi AB üyesi ülkelere hayati öneme sahip olan maske, solunum cihazı ve filtrelerden oluşan yardım paketlerini ulaştırarak yumuşak güç

¹²⁴ Ankit Panda. "Taiwan Scrambles Fighters to Intercept Chinese Military Aircraft", *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2020/02/taiwan-scrambles-fighters-to-intercept-chinese-military-aircraft/> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

¹²⁵ "Trump Defends Calling Coronavirus the Chinese Virus", *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/programmes/newsfeed/2020/03/trump-defends-calling-coronavirus-chinese-virus-200323102618665.html> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

(soft power) kapasitesini bölgede arttırdı. Gönderilen malzemeler Çin'in hem ulusal hem de uluslararası görsel propagandasının ana dinamikleri oldu ve salgınla mücadele eden Avrupalılar için 'küresel bir lider' tarafından desteklendikleri imajı sürekli belirtilmeye çalışıldı.¹²⁶ Çin bu süre zarfı içerisinde pandemiden zarar gören İtalya'ya 1.000 solunum cihazı, 2 milyon maske, 100.000 solunum filtresi, 20.0000 koruyucu giysi ve 50.000 test kiti gönderirken; medikal bir ekiple birlikte 250.000 maskeyi İran'a ve Sırbistan'a yolladı.¹²⁷ Çin'in uluslararası piyasada önemli şirketlerinden biri olan Alibaba'nın kurucu Jack Ma'da Afrika kıtasına gönderilmek toplam 54 ülkeye 20.000 test kiti ve 100.000 maske gönderimi için gerekli finansmanı üstlendi.¹²⁸

Pandeminin küresel bir hal almasından avantajlı çıkmaya çalışan Çin ilerleyen dönemlerde yumuşak güç politikasıyla Hong Kong ve Tayvan'ı uluslararası kamuoyunun gözünden saklamaya çalışırken; küresel çapta Amerikan karşıtlığın besleyen ana aktörlerden birisi olacaktır. Bu nedenle yeni bir düzen kurucu olmaktan ziyade mevcut katmanlı uluslararası sistemi uzun vadede kendi lehine

¹²⁶ Jakub Jakobowski ve Michal Bogusz. "China's Responses to the Global COVID-19 Pandemic", OSW, Erişilebilir: <https://www.osw.waw.pl/en/publi-kacje/analyses/2020-03-31/chinas-responses-to-global-Kovid-19-pandemic> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

¹²⁷ Kurt Mc Campbell ve Rush Doshi. "The Cronavirus Could reshape Global Order: China is Maneuvering for International Leadership as the United States Falts", *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2020-03-18/coronavirus-could-reshape-global-order> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

¹²⁸ Anita Patrick. "Rwanda's Kagame Thanks Jack Man for Huge Shot in the Arm After Receiving Donation Test kit. CNN", <https://edition.cnn.com/2020/03/16/africa/jack-ma-donate-masks-coronavirus-africa/index.html> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

dönüştürerek bu süreçte ekonomik durgunluk yaşayan ülkeler için öncü konuma gelebilir. Fakat bu durum küresel çapta oluşturacağı en büyük tehlike devlet merkezli güvenlik anlayışının küresel çapta kabul görmesi olacaktır. Özellikle Çin'in liderliğinde mevcut sistem içerisinde çıkarlarını korumak isteyen ülke grupları daha fazla otoriteleşebilir ve popülizm desteklediği milliyetçi fikirler dünya genelinde artma eğilimi gösterebilir.

4. 1. 4. 2. ABD Dış Politikasında Kovid-19

Kovid-19'un uluslararası politik sistemde etkileyeceği bir başka ülke ise ABD'dir. Salgının, Çin'de görünürlük kazandığı ilk günlerden itibaren yavaş ve etkisiz kalmayı tercih eden Trump yönetimi salgının ABD topraklarında yıkıcı bir hale bürünmesiyle soğuk savaş sonrası en ciddi krizlerden birisiyle yüzleşmek zorunda kaldı. ABD'nin liberal uluslararası sistemde içerisindeki liderlik konumu pandemi sırasında önemli meydan okumalarla karşılaşmaya devam etmektedir. Trump yönetiminin dış politika ve ekonomi siyasetinde öncelik Amerika (America first) stratejisinin neden olduğu tek boyutlu bakış açısı başta sağlık olmak üzere çevre, gıda ve sürdürülebilir kalkınma gibi insani güvenlik boyutlarını görmezden gelmesine neden oldu. Kovid-19'un ülke genelinde Mart ayının ortasından itibaren yayılmasıyla virüsün yeni merkez üssü olma yolunda ilerleyen ABD, pandemiyle mücadele kapsamında uluslararası işbirliğinde ki etkisini Çin'e kattı. Başta AB ülkeleri olmak üzere ABD eksenli dış politika yürüten çoğu ülkenin virüsle mücadele kapsamında Trump yönetimin-

den medikal ve ekonomik destek görememeleri büyük hayal kırıklığına neden oldu. Bu nedenle tartışmaların önemli bir kısmı Amerikan gücünün gerileyişi üzerine kuruldu.

Pandemi sonrası ABD dış politikası için üç temel unsurun yeniden gözden geçirileceği analiz edilmektedir.¹²⁹ Bunlardan ilki Trump yönetiminin dış politika ve ekonomi ajandasında belirlediği öncelik Amerika anlayışının terk edilmesi olacaktır. Çünkü terörizm, organize suç, kitlesel göç ve siber suçlar gibi diğer devlet-dışı tehditlerden farklı olarak sağlık ve pandemi konusunda ülkelerarası koordinasyona daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Öncelik Amerika stratejisi çok aktörlü iş birliğinin önündeki en önemli engellerden biridir. Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan AIDS, SARS, Zika ve Ebola gibi salgın ve hastalıklarla mücadelede ABD'nin güçlü desteği ve iş birliği ağı sayesinde önemli aşamalar kaydedilmişti. İkinci olarak, Trump yönetiminin dış politika stratejisinde Çin ve İran'ı siyasi ve ekonomik olarak çevreleme stratejisini yeniden düzenlemesi gerekecektir.

Çin'in pandemi krizin küresel çapta yönetme yeteneği göstermesi ve ciddi bir medikal ürün tedarikçisi olması nedeniyle ABD'nin daha geniş diyalog ve iş birliği kanallarını açık bırakması yararına olacaktır. Bu sayede Çin, Hong Kong ve Tayvan konusundaki sert tutumunu da bir nebze olsun yumuşatılabilir. Son olarak ABD sahip olduğu ulusal güvenlik kurumlarını ve enstrümanlarını yeniden dengeli

¹²⁹ William J. Burns. "A make or Break Test for American Diplomacy", *Atlantic*, Erişilebilir: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2020/04/a-make-or-break-test-for-american-diplomacy/609514/> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

bir şekilde dizayn etmek zorunda kalacaktır. 9/11 terör saldırılarından beri ABD terörizmle mücadelede küresel savaş doktrini çerçevesinde 6 trilyon dolar harcama gerçekleştirdi ve 2020 yılı için Savunma Bakanlığı Pentagon'a terörizmle mücadele kapsamında Irak, Suriye, Afganistan ve Afrika'da kullanılmak üzere 165 milyar dolar bütçe tahsis edildi.¹³⁰ Bu devasa bütçeden kısıntı yapılarak sağlık, çevre, gıda ve sürdürülebilir kalkınma konularına aktarımı gerçekleştirilebilir.

Henry Kissinger'ın Kovid-19 sonrası uluslararası sistemde ortaya çıkması muhtemel yeni düzende Amerikan'ın yeniden rol oynayabilmesi için üç önemli öngöründe bulunmuştur.¹³¹ Kissinger'a göre öncelikli bulaşıcı hastalığa karşı küresel direncin sağlanmasına destek sağlanmalıdır. Bu nedenle toplumun geniş çaplı salgınlara karşı dayanabilmesi için bilimsel temelli tedarik, depolama ve dağıtım zincirlerine önem verilmelidir. İkinci olarak salgının neden olabileceği ekonomik sorunlar çözümlenmelidir. 2008 krizi ve diğer önceki ekonomik felaketlerden farklı olarak okulların kapatılması, sosyal mesafenin zorunlu olması ve işyerlerinin kapatılması nedeniyle pandemi daha fazla ekonomik soruna neden olmaktadır. Kissinger'a göre geliştirilecek olan programlar, dünyanın en savunmasız nüfusunu iyileştirmeye odaklanılmalıdır. Üçüncü ve son

¹³⁰ Daniel L. Davies. "Coronavirus Means No More Money for Forever Wars", *The National Interest*, <https://nationalinterest.org/blog/skeptics/coronavirus-means-no-more-money-forever-wars-141802> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

¹³¹ Henry Kissinger. "The Coronavirus Pandemic Will Forever Alter The World Order", *Wall Street Journal*, Erişilebilir: <https://www.wsj.com/articles/the-coronavirus-pandemic-will-forever-alter-the-world-order-11585953005> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

olarak da liberal düzenin ilke ve değerlerinin korunmasıdır. Bu sayede pandeminin neden olduğu kırımlar daha kolay aşılacaktır. Kissinger'ın yaptığı öngörü ve tavsiyelerin ABD'li politika yapımcılar için ne kadarının göz önünde bulundurulacağını kısa vadede kestirmek zor olsa da Kovid-19 sonrası sistemde içinde konumunu sürdürebilmek için ABD'nin yeni bir stratejiyi devreye sokması gerektiği bir gerçektir.

4. 1. 4. 3. AB ve Rusya Dış Politikasında Kovid-19

Kovid-19 pandemisinin dış politikada değişiklik getirmesi beklenen ülkeler grubunda AB ve Rusya'da yer almaktadır. Salgının İtalya ve İspanya'ya sıçramasıyla birlikte AB'nin pandemi sonrası uluslararası sistem içerisindeki geleceği dayanışma ve işlevsellik konularında ortaya çıkmaktadır. Kovid-19 salgınından önce AB kurumsal bazda önemli meydan okumalarla 2008 küresel ekonomik krizi ve 2011 Suriye iç savaşı sonrası karşılaşmıştı. 2009 yılında birlik üyesi İtalya, İspanya, Portekiz, ve Yunanistan ekonomilerinde derin yaralara yol açan kriz kısa bir süre içerisinde Euro bölgesinin (eurozone) güvenilirliğini sorgulamaya açtı. Birliğin en önemli ekonomik ve siyasi gücü olan Almanya'nın bu ülkelerin kurtarılması için IMF'yle iş birliğini teşvik etmesi bu ülkelerde dayanışma konusunda endişe ve eleştirilerin artmasına neden oldu.

AB'nin kapısında beliren ikinci kriz ise 2011 Suriye iç savaşıyla birlikte bölgeye gelen geniş mülteci akımının engellemesi ve üye ülkelere eşit dağılımın yapılması konusunda yaşandı. Birlik bünyesinde en fazla mülteciyi kabul

eden Almanya, savaşın uzaması nedeniyle gelmesi muhtemel yeni göçmenleri Birleşik Krallık, Polonya, Yunanistan ve İtalya'ya yönlendirme çabası AB'nin sahip olduğu ulusüstü yapıda ciddi sorunlara neden oldu. Fakat Kovid-19 krizine kadar bu sorunlar AB'nin kurumsal ve ekonomik yetkinliği sayesinde minimum hasarla atlatılırken; pandemi sırasında aynı yetkinliğin yavaş kalması ve Çin'in bölgeye nüfuz etme çabasıyla birlik sorunu Brüksel için daha fazla çetrefilli hale getirmiştir. Bu nedenle birlik üyesi ülkeler arasında Avrupaşüpheciliği (Euroceptism) yeniden görünürlük kazanmaya başladı.

AB'nin Kovid-19 başta olmak üzere karşılaşılan diğer krizlerde de yavaş davranmasının sebebinin Luuk van Middelaar'ın yazdığı '*Alarumus and Excursions: Improvising Politics on the European Stage*' kitapta net bir şekilde ortaya konulmaktadır.¹³² Van Middelaar'a göre günümüz AB'ni oluşturan ülkelerin sahip olduğu ulusal karakterler nedeniyle iki farklı siyaset anlayışı hakimdir. Bunlardan ilki '*kurallar siyaseti*' (politics of rules) iken; diğeri '*olaylar siyaseti*' (politics of events)'dir. Kurallar siyaseti çoğunlukla AB merkezleri, prosedürler ve anlaşma hükümleriyle işlevsellik kazanırken; olaylar siyaseti ise ad hoc (geçici) olarak gelişen olaylara göre üye ülkelerin kendi siyasi ajandalarıyla şekillenmektedir. Bu nedenle yaşanan krizler sırasında AB genellikle kurallar siyasetine göre davrandığı için yavaş ve ağır kalırken; üye ülkelerin kendi dış politika araçları ise hızlı bir şekilde davranmasına rağmen krizlerin çok bo-

¹³² Luuk van Middelaar. *Alarumus and Excursions: Improvising Politics on the European Stage*, (New Castle: Agenda Publishing, 2019).

yutlu olması nedeniyle işlevsiz kalmaktadır. Kurallar siyaseti krizlere hızlı bir şekilde cevap verebilecek tarzda tasarlanmadığı için üye ülkelerin kriz karşısında beklentilerini kolaylıkla sağlayamamaktadır.¹³³

Kovid-19 sonrası uluslararası sistemde AB'nin siyasi ajandasını meşgul etmesi muhtemel bir başka sorun ise Rusya olacaktır. ABD ve AB'den farklı olarak Rusya, salgının Çin'de ortaya çıkmasından itibaren önlemleri daha erken aldı ve virüsün İran'a sıçramasıyla birlikte Çin, İran ve Belarus'la olan sınırlarını kapattı. Kovid-19 pandemisinin Rusya'nın geleneksel dış politikası için yeni bir değişiklik getirmesi zor gözüküyor. Soğuk savaş sonrası ülkenin dış politika gündemi iki ana strateji çerçevesinde şekillenmekteydi. Bunlardan ilki eski SSCB coğrafyasında bağımsızlığa kavuşan ülkelerin ABD ve AB güdümüne girmesine engel olmak ve onları Rusya öncülüğünde yeni bir oluşum içerisinde tutmaktı.

Bu nedenle ABD öncülüğünde Kosova'nın 2008 yılında bağımsızlığını bir milat olarak kabul eden ülke, bölgesel anlamda yeniden çevrenmeyi engellemek için aynı yıl Gürcistan'a ve 2013 yılında ise Ukrayna'ya askeri müdahalede bulunmuştur. Bu sayede bölgesel seviyede yeni dengeleme alanlarına ulaşarak uluslararası sistemde oyun kurucu olmaya başlamıştır. Rusya'nın soğuk savaş sonrası izlediği ikinci ana dış politika gündemi ise ABD'yi küresel ölçekte dengeleyerek yeniden süper güç olduğunu göstermektir. Bunun için Çin ve Hindistan'la ilişkilerine ağırlık

¹³³ Piort Buras. "Resilience Before Reinvention: The EU's Role in The Covid-19 Crisis", *ECFR*, https://www.ecfr.eu/article/commentary_resilience_before_reinvention_the_eus_role_in_the_covid_19_crisis (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

veren Rusya, aynı zamanda da ABD için kaos bölgeleri olan Orta Doğu, Latin Amerika ve Afrika bölgelerine askeri, siyasi ve sosyo-ekonomik araçlarını nüfuz etmek için kullanmaya başladı.

Kovid-19 salgını sırasında Rusya sahip olduğu geleksel dış politika stratejileri üç meydan okumayla karşılaştı. Bunlardan ilki Suudi Arabistan'la yaşanan petrol fiyatlarıyla ilgili krizdi. Ülkenin dış politikasında önemli bir enstrüman aracı olan enerji sektörü, bu dönemde Suudi Arabistan'ın küresel piyasada fiyat kırma isteğiyle baş etmek zorunda kaldı. Pandemi sırasında dış politikayı zorlayan bir başka gelişme ise ülkenin Belarus'la olan sınırını kapatmasıydı. Soğuk savaşın bitmesine rağmen Belarus'un Rusya'ya olan bağımlılığı devam etti.

Ülke lideri Alexander Lukashenko, Kremli'nin askeri, siyasi ve ekonomik desteğiyle uzun süre ülkedeki muhalefeti kontrol etmeyi başarmıştı. Fakat pandemini yayılım hızını düşürebilmek için Rusya'nın sınırlarını kapatması Lukashenko'nun politik konumunu ülke içinde sarsmaya başladı. Rusya için AB'ye karşı önemli bir karakol vazifesi gören ülkenin pandemiyle mücadele de tek başına kalması siyasi rejim değişikliğinin önünü açabileceği yorumlarını beraberinde getirdi. Rusya'nın karşısında duran üçüncü büyük sorun ise yakın çevresi olarak gördüğü Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Ukrayna, Belarus ve Moldova'ya ABD ve Çin'in medikal yardımlarla nüfuz etmeye başlamasıdır.

Bu ülkelerin önemli bir kısmı solunum cihazı ihtiyacı ve yetersiz sağlık personeli sorunu yaşamaktadır. 3 milyon

nüfuzlu Ermenistan’da 334 solunum cihazı varken bunlardan sadece 15’i özel olarak pandemi hastalarına ayrılmıştır; 3.7 milyonluk Gürcistan’da 40 adet ve 41.8 milyonluk Ukrayna’da 25.000 solunum cihazı bulunmaktadır.¹³⁴ Çin pandemiyle mücadele kapsamında Ukrayna ve Moldova’ya eğitimli sağlık heyetiyle birlikte 300.000 filtrelili maske, 35.000 koruyucu giysi ve 1.8 milyon medikal maske yollarken; ABD ise 1.1 milyon dolar Ermenistan’a, 1.7 Milyon dolar Azerbaycan’a, 1.1 trilyon dolar Gürcistan’a, 1.1. milyon dolar Moldova’ya ve 1.1 milyon dolar Ukrayna’ya insani yardımda bulunmayı taahhüt etti.¹³⁵ Rus dış politikasının Kovid-19 sonrası dönemde de yakın çevresine olan odaklanmayı sürdürerek bölge de ABD, AB ve Çin’i dengelemeye devam edecektir.

4. 1. 4. 4. Kovid-19’un Bölge Ülkelerinin Dış Politikasına Yansımaları

Büyük güçlerin dış politikasında Kovid-19 pandemisinin etkilerinden farklı olarak bölgesel güçlerin uluslararası politika ajandalarını iki temel dinamik belirleyici rol oynayacaktır. Bunlardan ilki pandeminin yayılım hızını düşürebilmesi için gereken sosyo-ekonomik ve sağlık sektör kapasitelerinin yetkinliğidir. Bugün orta büyükteki bölgesel güçlerin önemli bir kısmı büyüme eğiliminde olan ekonomilerdir. Fakat küresel bir krizin yaygınlaşmasıyla birlikte

¹³⁴ Cristina Gherasimov, “Coronavirus in the EU’s Eastern Neighborhood”, DGAP Policy Brief. No:7, https://dgap.org/sites/default/files/article_pdfs/dgap-policybrief-2020-07-en1.pdf (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

¹³⁵ Gherasimov, “Coronavirus in the EU’s Eastern Neighborhood”.

ekonomileri ciddi zararlara uğramaktadır. Özellikle karşılıklı bağımlılıklarının yoğun olduğu Çin, AB, ve ABD’de ki durgunluğun bu ülkeleri ekonomik krizlere sürüklemeye olasılığı küresel türbülans dönemlerinde daha fazla görünürlük kazanmaktadır. Orta büyüklükteki bölgesel güçlerin karşısında olan ve etkin bir dış politika yapmalarını etkileyecek olan bir diğer dinamik ise gıda, sağlık, çevre ve kalkınma alanlarında sahip oldukları alt yapıyla yakından ilgilidir. Bu alanlarda gerekli kapasitelere sahip ülkeler pandemi öncesi dış politika çıkarlarını korumaya devam ederken; alt yapı sorunu yaşayan ülkeler ise dış politika manevralarını sınırlandırmak zorunda kalacaktır.

Türkiye ise orta büyüklükte bir güç olarak pandeminin yayılım hızını düşürmeye çalışırken, aynı zamanda virüsün global çapta etkisinin kırılabilmesi için medikal malzeme yardım ve tedarikinde önemli adımlar attı. Bölgesinde orta büyüklükte bir diğer güç olan İran’a nazaran daha güçlü bir ekonomik ve sağlık hizmeti alt yapısına sahip olması Türkiye’nin pandemi sonrasında mevcut dış politika ajandasında çıkarlarını korumak noktasında önemli avantajlar sağlamaktadır. Fakat Kovid-19 salgınının Türkiye’nin dış politika ve güvenlik ajandasında üç kritik unsur etkileyeceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Bunlardan ilki ABD ve Çin arasında yaşanan yoğun olarak yaşanan propaganda savaşında Türkiye’de hazır olmalıdır. Ülke kamuoyuna İtalya, İspanya, ve İngiltere başta olmak toplam otuz ülkeye gönderilen medikal malzemelerin aynı zamanda dış politika da kullanılan önemli araçlar olduğu hususu daha net bir şekilde verilmelidir. Türkiye’nin yakın çevresinde yer alan Balkanlar, Orta

Doğu, Orta Asya ve Kafkasya bölgelerine Çin, ABD, AB ve Rusya'nın etki derecesini azaltabilmek için bu tür yarımrlar kilit rol oynayacaktır. Türkiye'nin karşısında duran ikinci unsur ise pandeminin Suriye'deki çatışma bölgelerinde yayılım göstermesidir.

Özellikle bu bölgelerde denetimsizlik ve siyasi düzen eksikliği nedeniyle pandemiyle uluslararası standartlar çerçevesinde mücadele etmek zorlaşmaktadır. Bu nedenle ülke içinde pandeminin hızı düşüşe geçse bile Suriye'de yayılan virüsün yeniden Türkiye'ye sıçrama ihtimali olacaktır. Pandemiyle mücadele kapsamında Türkiye'nin Suriye stratejisinde sağlık boyutu mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Üçüncü ve son olarak ülkemizin güvenlik politika ve stratejilerinde *Güvenliğin Medikalleştirilmesi*' (Medicalization Security) ve *'Güvenliğin Farmasötikleştirilmesi*' (The Pharmaceuticalisation of Security) konusu dikkate alınmalıdır. Bu sayede yeni bir salgının neden olacağı yıkıcı etki daha uzun vadede minimum seviyede tutulabilir.

4. 1. 5. Kovid-19 Pandemisinin Tetiklediği Devlet-Dışı Güvenlik Sorunları

4. 1. 5. 1. Kovid-19'un Gelişmekte Olan Ülkelere Etkisi

Kovid-19'un yayılı hızına bağlı olarak en fazla tehdit ettiği ülkelerin başında gelişmekte olan ülkeler gelmektedir. Sağlık hizmetleri konusunda önemli alt yapı ve yönetim sorunu yaşayan bu ülkelerin salgın ve hastalıklarla mücadelede BM başta olmak üzere uluslararası iş birliği mekanizmalarına ihtiyacı oldukça fazladır. Fakat pandemiyle mücadele de ülkelerin kendi iç kabuklarına dönmesi

başarısız devletleri virüs karşısında savunmasız bırakmaktır. Pandeminin yayılım gösterdiği gelişmiş ülkelere nazaran, gelişmekte olan ülkelerde yoğun bakım ünitelerinde görülen eksiklik nedeniyle Kovid-19'a bağlı genç ölüm oranı daha yüksek bir seyir izlemektedir. ABD'de her 100.000 kişiye 33 yoğun bakım ünitesi düşerken; bu sayı Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'te 2; Sahra-altı Afrika ülkelerinden Zambia'da 0,6, Gambia 'da 0,4, ve Uganda'da ise 0,1'dir.¹³⁶

Bu nedenle yoğun bakım ünitelerinin sayısı başta olmak üzere pandemiyle mücadele de kritik öneme sahip medikal araçların bölgeye ulaştırılması gerekmektedir. Pandeminin bu ülkelerde neden olduğu bir diğer güvenlik sorunu ise toplu ölümlerin hızına bağlı olarak toplumsal başkaldırı ihtimalinin artmasıdır. Fakat gelişmiş ülkelere farklı olarak bu ülkelerde ki sosyal gerilimler kolaylıkla iç savaşlara, kitlesel göçlere, organize suçun artmasına, terörist gruplar için verimli alanlar olabilir. Bu nedenle Kovid-19'un sağlık ve ekonomik boyundan farklı olarak gelişmekte olan ülkeler için yıkıcı rolü de göz önünde bulundurulmalıdır.

4. 1. 5. 2. Kovid-19'un Terör Örgütlerine Olan Etkisi

Kovid-19'un tetiklediği bir başka güvenlik sorunu ise sosyal izolasyonun zorunluğu nedeniyle güvenlik güçlerinin de kendilerini koruma altına almalarının bir sonucu

¹³⁶ Robert Malley ve Richard Malley, "When the Pandemic Hits the Most Vulnerable", *Foreign Affairs*, Erişilebilir: <https://www.foreignaffairs.com/articles/af-rica/2020-03-31/when-pandemic-hits-most-vulnerable> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

olarak terör örgütlerinin şiddet eylemlerini artırdıkları görülmektedir. Virüsün oluşturduğu güvenlik açısından yararlanmaya çalışan terör örgütlerinin başında Irak ve Şam İslam Devleti (DAEŞ) ve el-Kaide gelmektedir. DAEŞ bağlantılı al-Naba isimli bültende 19 Mart tarihinde çıkan bir değerlendirmede virüsün oluşturduğu kriz ortamının kullanılması gerektiği örgüt mensuplarına talimat olarak verildi. Bu kapsamda 25 Mart tarihinde Afganistan'da bir tapınağa ve beş gün sonra Mısır'da güvenlik güçlerine karşı bombalı eylem saldırıları gerçekleştirildi.¹³⁷ Dini motifli terör örgütlerinden farklı olarak aşırı sağ bağlantılı kişi ve terör örgütleri de Kovid-19'u kendi siyasi ajandaları için kullanmaktadır.

24 Mart 2020 tarihinde ABD'nin Missouri eyaletinde Afro-Amerikalıların kullandığı bir okul, cami, sinagogla birlikte pandemi için ayrılan hastanenin eş zamanlı olarak patlatılmasını planlayan aşırı sağcı Timothy Wilson, eylemlerini gerçekleştirme aşamasındayken polisle girdiği çatışmada öldürüldü.¹³⁸ Aşırı sağ terörizminin pandemi hastanesini hedef almasının sebebi pandeminin göçmen ve mültecileri daha fazla etkileyerek ırksal üstünlüğün sağlanacağına inanmalarındır. Ayrıca yine bu dönemde aşırı sağcıların hedefinde 5G teknolojisi ve yapay zekâ sistemleri de bulunmaktadır.

Bu dönemi terör örgütleri için avantajlı kılan bir diğer husus, radikal söylem ve fikirlerin geniş kesimlere ulaşma

¹³⁷ "CDT Spotlight: Islamic State Attack", *ACLEd*, <https://acled-data.com/2020/04/09/cdt-spotlight-renewed-attacks-by-the-islamic-state/> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

¹³⁸ John Lewis ve Seamus Hughes, *ADL*, <https://extremism.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs2191/f/White%20Supremacist%20Terror%20final.pdf> Erişilebilir: (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

şansıdır. Çünkü pandemiyle mücadelenin sosyal izolasyon süreciyle yakında ilişkili olması bireyleri daha fazla online ortamlarda zaman geçirmeye zorlamaktadır. Terör örgütleri online araçları kullanarak bireyler üzerinde etki derecesini artırabilir.¹³⁹ Bu nedenle pandemiyle mücadelede edilirken terör örgütlerinin elaman kazanma, manipülasyon ve propaganda faaliyetleri dikkatli bir şekilde takip edilmelidir. Özellikle gençlerin online sitelere olan ilgisi konusunda aile bireylerini bilgilendiren içeriklerin yine online ortamlara paylaşılması güvenlik ve terör birimlerine önemli avantajlar sağlayacaktır. Yine bu dönemde terör örgütleri için hapisane ve cezaevleri önem kazanmaya başlayan yerlerden biri haline geldi.

Salgının yayılım hızını düşürmek için çoğu ülkenin mahkumlar için af ve iyileştirmeler getirmesi terör örgütlerinin eleman tedarigi için kilit rol oynayabilir. Bu nedenle cezaevi sürecinde diğer örgüt mensuplarıyla yakın temasta bulunan adli suçluların da takibinin yapılması hayati derecede önemlidir. Bu kişiler ilerleyen dönemlerde örgütün yeni sempatizanı olabileceği gibi, aynı zamanda örgütün gelecekte saldırı düzenlenmesi beklediği bir militanı da olma ihtimalini taşımaktadır.

4. 1. 5. 3. Kovid-19'un Gıda Güvenliğine Olan Etkisi

Kovid-19'un tetiklediği bir başka sorun ise çevre ve gıda güvenliğiyle doğrudan ilgilidir. Virüsün ortaya çık-

¹³⁹ Charlotte Mcdoland-Gibson, "Right Now, People are Pretty Fragile", TIME, <https://time.com/5810774/extremist-groups-coronavirus/> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

masında hayvan-insan geçişini tetikleyen ana etkenin doğal yaşam alanlarının tahrip edilmesi oluşu, çevre ve gıda konusunun en az diğer güvenlik konuları kadar önem arz ettiğini kanıtladı. Günümüzde yeryüzü arazisinin sadece %11'i sürülüp ekilebilir durumdadır, bu miktarın da dörtte birinden daha azı gerçekten verimlidir ve böylece geriye kişi başı yarım dönüm toprak kalmaktadır.¹⁴⁰ Bu durum özellikle dünya genelinde açlık, kıtlık ve yeterli beslenme sorunlarının kaynağını oluşturmaktadır. Kovid-19 öncesinde dünya genelinde 820 milyondan fazla kişi düzenli olarak hayvansal proteine ulaşamamakta ve yine 113 milyon insan açlık sınırında günlük yaşamlarını daim ettirmeye çalışmaktadır.¹⁴¹

Pandeminin oluşturacağı potansiyel yıkım süreci temiz ve sağlıklı gıdanın üretilmesi, tedarik edilmesi ve yine doğal sisteme kazandırılması konusu önemli ulusal güvenlik ve dış politika konularının üst sırasında yer alacaktır. Temiz ve sağlıklı gıdaya ulaşabilmek için su ve arazi sıkıntısı çeken Çin ve Suudi Arabistan gibi ekonomik gücü olan ülkeleri yiyecek üretim ve tedarik zincirlerini koruyabilmek için Afrika'da devasa tarım arazilerini kiralamaktadır.

¹⁴⁰ Michael G. Roskin ve Nicholas O. Berry. "IR New World of International Relations", 450.

¹⁴¹ Thanawat Tiensin ve diğerleri, "Ensuring Food Security in the Era of Covid-19. Project Syndicate", <https://www.project-syndicate.org/commentary/covid19-threatens-to-unleash-global-food-insecurity-by-thanawat-tiensin-et-al-2020-03> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

Bu uzak topraklarda tarım arazilerinin yabancı devletler tarafından kiralanması 21. yüzyılın yeni emperyalizm şekli olarak agro-emperyalizm olarak görülüyor.¹⁴²

¹⁴² Emma Ractliffe, "Agro-imperialism: Colonialism in the 21st Century". (Dartmouth Business Journal) <http://dartmouthbusinessjournal.com/2014/12/08/agro-imperialism-colonialism-in-the-21st-century/> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

SONUÇ

Modern ulus-devlet geçirmiş olduğu dönüşüm ve değişim sürecinde uluslararası sistem içerisinde ortaya çıkan çok çeşitli meydan okumalarla karşılaşmıştır. Özellikle 1990 ve sonrasında küreselleşmenin de neden olduğu tehdit dinamikleriyle bu durum daha da karmaşık hale gelmiştir. Bu tehdit dinamiklerin başında iç savaş ve çatışma bölgelerinin neden olduğu terörizm, kitlesel ve kontrolsüz göç, insan ve ticari emtiaya kaçakçılığı, narkotik maddelerin kontrolsüzlüğü ve silahlanmanın artışı gibi unsurlar söz konusudur. Devletlerin Westphalian anlamda sahip oldukları sınırları bu tehditlerle birlikte çözülmeye başlamış ve ulusal çıkar kavramı aynı zamanda bu tehditlerle yeniden sistematize edilmiştir.

Dış politika anlamında ulus-devletin kurucu unsurlarını şekillendiren 1648 Westphalia ve 1815 Viyana Kongresi'nden günümüze kadar kendini sürekli değiştiren ve yeni siyasal pratiğe kolay adapte edebilen ulus-devlet yapılanması, ortaya çıkan meydan okumalara ani reaksiyon göstermekte oldukça ağır kalmaktadır. Bu durum devletlerin mevcut koşulları anlamlandırması ve çözüm üretmesi için uzun süredir başvurdukları teorik okumaları da etkilemiştir. Ortaya konulan kuramsal çerçevelerin de gösterdiği gibi 1990 ve sonrası ulus-devlet yapısının ulusal çıkar ekseninde karşılaştığı çok boyutlu ve aktörlü tehditlere

karşı proaktif stratejiler geliştirerek hayatta kalmaya çalışmaktadır. Bu durum Uİ'ye baktığımızda ulus-devlet yapılanmasının güvenlik paradigmatlarıyla mevcut koşullarda bir etki oluşturmaya çalıştığını göstermektedir.

Birinci Dünya Savaşı sonrası disiplinin ilk tartışması olarak kabul ettiğimiz İdealizm-Realizm tartışması kolektif güvenlik temelli ulus-devlet yapısı üzerine odaklanırken; Gelenekselcilik-Davranışsalcılık tartışması ise milli güvenlik kavramıyla mevcut sistemi analizlere konu etmiştir. 1980 ve sonrası disiplin içerisinde tartışılan Pozitivizm-Post Pozitivizm tartışmaları ise insani güvenliğe odaklanmıştır. Kendi dönemleri itibariyle devletlerin karşılaşmış oldukları tehdit dinamiklerine göre geliştirilen bu güvenlik paradigmatları aynı zamanda ulus-devletin hayata kalmak için ulusal çıkarlarını nasıl oluşturduklarını göstermesi açısından da önemlidir¹⁴³. Ortaya çıkan çeşitli çıkar durumları zaman zaman iş birliği ve ittifak ilişkisine evrilirken; aynı zaman da politik gerginlikler ve hatta sıcak çatışmalara da neden olabilmektedir.

Ortaya çıkan bu durumun anlaşılmasında Uİ'nin geçirmiş olduğu kuramsal dönüşüm ve GÇ'nin bu kapsamda sahip olduğu epistemolojik ve ontolojik kapasite kritik derecede önemlidir. Birinci Dünya Savaşı sonrası düzenlemeler, özellikle Woodrow Wilson öncülüğünde kurulan MC gibi uluslararası örgütlerin kurulması ulus-devlet yapısının lider konumun sarsılmasına neden olmuştur. Fakat dönemin ulus-devlet yapılanmaları MC'nin otoritesini şüphe ile karşılamış ve bu sisteme uygun Realist paradigma perspektifli politikalar üretmişlerdir. Bu sistem içerisinde ulus-

¹⁴³ George Friedman, *Gelecek On Yıl*, (Pegasus Yayınları: İstanbul, 2011).

devlet yapılanmaları kolektif güvenlik konsepti çerçevesinde Milletler Cemiyeti bünyesinde varlıklarını korumuşlar ve dönemin şartlarında bu güvenlik konsepti çerçevesinde sistemde karşılaştıkları sorunları çözümlenmişlerdir. Fakat bu dönemde başta Millet Cemiyeti olmak üzere diğer uluslararası örgütlere karşı güçlü bir ön yargı olması yeni sorunsalları beraberinde getirmiştir.

Bu sorunlarından başında sistemde hali hazırda bulunan ulus-devletlerin eşit politik ekonomik ve askeri güce sahip olmaması nedeniyle uluslararası örgütlerde ancak normatif/ütopik bir konumda olacaktı. Özellikle bu durum MC'nin engelleyemediği bir çok olayda yaşanmıştır. İtalya'nın Habeşistan'ı işgali, Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'ya saldırması, Almanya'nın Avusturya'yı ilhaki, Japonya'nın Mançurya'yı işgal etmesi, Milletler Cemiyetinin ulus-devletler nazarındaki öneminin sarsılmasına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması ile MC'nin meşruiyeti, ulus-devletler tarafından ortadan kaldırılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ise ulus-devlet yapılanmaları kendi kimliklerini kurmak ve varlıklarını devam ettirebilmek için önemli uygulamalara gitmişlerdir. Bu dönemi diğer dönemden ayıran en önemli fark ulus-devlet yapılarının uluslararası örgütlerin varlığını tanıdığını ve uluslararası örgütlerin ortaya çıkardığı normlara uymanın gerekliliğini kabul etmeleridir. Dönemin en önemli ürünleri olan Birleşmiş Milletler, Avrupa Kömür ve Çelik Birliği, Avrupa Konseyi, NATO ve Varşova Paktı gibi yapılanmaların artması Ulus-devletleri farklı davranış kalıplarına itmiştir.

Ulus-devlet yapılanmaları uluslararası örgütler içerisindeki konumlarını milli politikalarını ilerletmek için bir

platform olarak da kullanmışlardır. Aynı zamanda dönemin siyasal yapısı içerisinde varlığı sürdürebilmek için milli güvenlik ve milli çıkar gibi politikalar üretmiş ve bu politikalar sayesinde teorileri pratiğe çevirebilmişler ve yapı içerisindeki liderlik koşullarını sürdürebilmiştir. Ayrıca bu dönem, GÇ'nın altın çağı olarak kabul edilmiş ve Ulus-devletlerin varlıklarını sürdürmesine yönelik; jeopolitik, silahlanma, caydırıcılık ve silahsızlanma çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar etkisiyle dönemin Ulus-devlet yapılanmaları kendi varlıklarına yönelik tehditleri kolaylıkla belirlemiş ve otorite kurdukları halkları üzerinde de meşruiyet kazanmışlardır.

1990 ve sonrası uluslararası sistem içerisinde ulus-devlet yapısı bir önceki dönemlere göre daha farklı tehditler almaya başlamış ve birey üzerindeki meşruiyeti sorgulanır hale gelmiştir. Dönemin hâkim sorgulayıcı düşüncesi olan Post-pozitivizm ve dönemin önemli dinamiği olan küreselleşmenin ulus-devlet yapısına etkisi yıkıcı olmuş ve ulus-devlet yapılarına dönemin konjonktürel unsurlarını algılamalarında zorluk yaşatmıştır. Küreselleşme ve Post-Modernizm süreci Ulus-devletin otoritesini sarsmış ve halkı üzerinde önemli bir meşru güç olan yapının aşınma sürecini hızlandırmıştır. Bu dönemde kadar bireyin devlet karşısındaki konumu ve statüsü çok tartışılmazken; 1990 ve sonrası için bireyin kimlik algısı değişmiş ve bu durum aidiyet bağlarının da tartışılmasına neden olmuştur. Birey bu dönemde daha fazla hak, özgürlük ve eşitlik talep etmiştir. Kimi ulus-devlet yapılanmaları kendi içerisinde meşru otorite kurduğu bireyi üzerinde bu talepleri karşı-

larken kimi ulus-devlet yapılanmaları bu talepleri karşılamamış ve çok kısa bir sürede iç savaş ve çatışma ortamına sürüklenmiştir.

Birinci Dünya Savaşında yıkılan imparatorluklardan sonra kurulan yeni ulus- Devlet yapılanmalarına benzer olan süreç 1990'da tekrar yaşanmıştır. 1991'de Sovyetler ve 1992 yılında ise peş peşe gerçekleşen Yugoslavya ve Çekoslovakya'nın dağılma süreci ortaya yeni Ulus-devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dönemin konjonktürünü iyi okuyabilen ulus-devletler bu tip dağılma karşısında çareyi insani güvenlik eksenli politikaları uygulayarak dönemin yıkıcı ortamından kendilerini koruyabilmişlerdir. 1990 ve sonrası yapı içerisinde ulus-devlet yapılanmalarını, uluslararası suç örgütleri, terörizm, çevre, sağlık, kitlesel göç, etnisite, ekonomik krizler gibi çeşitli ve bir o kadar da çözülmesi zor olan karmaşık konular varlığını tehdit etmiş fakat ulus-devlet yapısı dönemin güvenlik paradigmaları çerçevesinde oluşturduğu politikalar çerçevesinde varlığını sürdürebilmiştir. Dönemin ulus-devlet yapılanmaları ayrıca bu dönemde "insani müdahale" kavramı çerçevesinde başarısız ve çöken devletlere baskı uygulamış ve hatta bu tipolojideki devletleri dışarıdan müdahaleyle transformasyona uğratmaya çalışılmıştır.

Ulus-devlet yapısı 21.yüzyılın ilk on yıllık süreci içerisinde de iki önemli tehdit ile karşı karşıya geldi. Bu tehditlerden birincisi 9/11 olarak disiplin tarihine geçen ve küresel terörizmin zirve noktasını oluşturan terör saldırılarıyla. Bu saldırının getirdiği şükse özellikle her ulus-devletin bu tipolojide bir tehditle karşılaşabileceğini göstermiş ve ulus-

devlet yapılanmalarını bu tehditle mücadelede yeni arayışlara itmiştir. Önleyici Savaş Doktrini olarak literatüre geçen politikanın tekrar canlandırılması sayesinde ulus-devletler kendilerine yönelik terör tehditlerini ekarte etmeye çalışmışlardır. Bu dönemin ulus-devletlere yönelik bir diğer tehdidi ise, ABD ve Avrupa'daki finans merkezli 2008 ekonomik krizi olmuştur.

Bugün dahi etkileri süren krizle mücadele de ulus-devletler temel düzenleyici ve denetleyici aktör olmuşlar küreselleşmenin yarattığı karşılıklı bağımlılık nedeniyle krizin yaratıcı yıkım etkileri giderilmeye çalışılmıştır. Dünyanın en liberal ekonomisine sahip olan ABD bile kendi bankalarına müdahalede bulunmada çekinmemiştir. Krizi yoğun olarak hisseden Avrupa da bu durumu görmek mümkün. İtalya, Yunanistan, İrlanda, İspanya ve Portekiz ekonomilerini durma noktasına getiren kriz Avrupa Birliğinin geleceğinin sorgulanmasına neden olmuş ve birliği ayakta tutan saç ayaklarından biri olan parasal birliğin gerçekliği tartışılmıştır. Ancak Birliğin önemli dinamosu olan Almanya, Birliğin eko-politiğinin değişmesi yönünde çalışmalar başlatmış ve birlik üyesi ülkelere yeni ekonomik reformlar yapmaya zorlamıştır.

Bu tip tehditlerin ilerleyen süreçlerde varlığını koruyacağı kesin ve hatta tehditlerin daha komplike bir hal alacağı da söylenebilir. Fakat tarihsel sürece baktığımızda, varlığını sürdürmek isteyen ulus- devlet yapısı kendisini bu tehditleri bertaraf etmek için yapının ortaya çıkardığı koşullara göre değişime gidebileceklerini söyleyebiliriz. Bu

değişime uyum sağlayabilen devletler varlıklarını sürdürebilecekken, değişime direnen devletler ise iç savaş ve çatışma ortamına sürüklenecektir.

Son yıllarda Ortadoğu coğrafyasında gerçekleşen ayaklanmalar da bu durumu kanıtlar niteliktedir. Günümüz Ulus-devlet yapısına ikame olarak gösterilen uluslararası örgüt formları da varlığını devam ettirebilmek için ulus-devlet yapısına ihtiyaç duyduğu da gerçekliğini korumaktadır. Bu sentezlerden hareket ederek, ulus-devlet yapısının varlığını görülebilir bir gelecekte değişerek devam ettirecektir. Bu da hem Uİ, hem de GÇ açısından ulus-devlet paradigmasının tartışılmasına devam edileceğini işaret etmektedir. Bu çalışmanın bir sonucu da yeni bir soruya yol açmasıdır. Hem “birey güvenliği” hem de “başarısız devletler” sorunsalları çerçevesinde, Hobbes-vari teorik çalışmaların gündeme yerleşip yerleşmeyeceğidir.

Kovid-19 süreciyle birlikte yeni bir paradigmanın olarak ‘güvenlik medikalleşmesi’ konusu gündeme geldi. Pandeminin etkileriyle birlikte Hobbes-vari bir dünyanın hem bölgesel hem de küresel seviyede ortaya çıkması, ‘insani güvenliğin’ de ne kadar devlet-dışı bir bakış açısıyla ele alındığı tartışmalarını ortaya çıkardı. Bugün devletler ulusal çıkarları çerçevesinde güvenlik paradigmalarını değişime zorlayarak hayatta kalma amaçlarını sürdürmeye devam etmektedir. Bir başka deyişle, küreselleşme, devlet-dışı aktörler ve insan/birey güvenliği kavramlarının öne çıktığı son dönemden sonra, ulus-devletin bu ve diğer sorunlarda yine başrolü oynaması ulus-devlet konusunda yeni çalışmaların yapılmasını gerektirmektedir. Bu sentez-

lerden hareket ederek Uİ ile eş zamanlı olarak gelişim gösteren ilerleyen GÇ'larının etkisiyle, ulus-devlet yapısının varlığını en az yirmi-otuz yıllık süre devam ettirebilmesi için çıkarlarını sürekli gözeten ve zamansal koşullara göre değişim sağlayamaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- ALTHUSSER, L. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2006).
- ANDERSON, B., *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, İstanbul, Metis Yayınları, 2009.
- ARI, T. *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma Hegemonya, İşbirliği*, (MKM Yayınları: Bursa, 2006).
- ARI, T. *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, (Alfa Yayınları: İstanbul, 2006).
- BACON, P. "Community, Solidarity and Late- Westphalian International Relations", *United States and Human Security*, ed. Edward Newman ve Oliver Richmond, 83-99, (Palgrave: New York, 2001).
- BİĞO D. "International Political Sociology", *The Security Studies: An Introduction*, ed. Paul Williams, 116-129, (Routledge: New York, 2008).
- BUZAN, B. *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in Post-Cold War Era*, (Harvester Wheatsheaf: New York, 1991).
- BUZAN, B., ve CHARLES, J. *The Logic of Anarchy*, (Columbia University Press: New York, 1993).
- BUZAN, B., WAVER, O., ve WİLDE, J. *Security : A New Framework for Analysis*, (Lynee Rinner: Boulder, 1998).
- BOOTH, K. *Strategy and Ethnocentrism*, (Croom Helm: Londra, 1979).
- BOOTH, K. ve VALE, P. "Critical Security Studies and Regional Insecurity: The Case of Southern Africa", *Critical Security Studies*, ed. Keith Krause ve Michael Williams, 329-359, (University of Minnesota Press: Minneapolis, 1997).
- BOSTANOĞLU, B., ve OKUR, M. *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram Hegemonya- Medeniyetler ve Robert W. Cox*, (İmge Kitabev: İstanbul, 2009).

- CARR, H. E. *Yirmi Yıl Krizi 1919-1939*, (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul, 2010).
- COLLINS, A., *Contemporary Security Studies*, (Oxford University Press: New York, 2007).
- COLLINS, A. "Giriş: Güvenlik Çalışmaları Nedir?", *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları*, ed. Alan COLLINS, A. (Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, 2017), 1-13.
- ÇALIŞ, Ş. ve ÖZLÜK, E. "Jeo-Politik: Mekanın Siyasallaştırılması ve Suistimali", *Uluslararası Politikayı Anlamak 'Ulus-Devlet'ten Küreselleşmeye'*, ed. Zeynep Dağı, 153-211 (Alfa Yayınevi: İstanbul, 2007).
- DARWIN, C., *Türlerin Kökeni*, (Onur Yayınları: İstanbul, 1996).
- DAUGHERTY, J. ve PFALTZGRAFF, L. *Contending Theories of International Relations. A Comprehensive Survey*, (Longman: New York, 1997).
- DAVIES, S. E., KAMRADT, A. S., ve RUSHTON, S. *Disease Diplomacy: International Norms and Global Health Security*, (Baltimore; Johns Hopkins University Press, 2015).
- ELBE, S. *Security and Global Health: Towards Medicalization of Insecurity*, (Cambridge: Polity, 2010).
- ELLIOTT, G. *Tarihin Sonları Marx, Fukuyama, Hobsbawm, Anderson*, (Versus Yayınları: İstanbul, 2010).
- ERALP, A. (Der.). *Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kuramlar*, (İletişim Yayınları: İstanbul, 2009).
- ERALP, A. (Der.). *Devlet, Sistem, Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, (İletişim Yayınları, İstanbul, 2004).
- FUKUYAMA, F. *The End of History and the Last Man*, (Harper Perennial: New York, 1990).
- FRIEDMAN, G. *Gelecek On Yıl*, (Pegasus Yayınları: İstanbul, 2011).
- GEOFFREY, P. *Geopolitics. Past, Present And Future*, (Pinter Press, New York, 1998).
- GIDDENS, A. *The Nation State and Violence, Volume Two of A Contemporary Critique of Historical Materialism*, (University of California Pres: Los Angeles, 1985).
- HABERMAS, J., *Öteki Olmak ve Ötekiyle Yaşamak Siyaset Kuramı ve Yazıları*, İlknur Aka (Çev.), (Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 2010).
- HABERMAS, J. *İdeolojik Olarak Teknik ve Bilim*, (Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 2010)
- HOBBS, T. *Leviathan*, Semih Lim (Çev.), (Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 2010).

- HOBBSAWM, J., E. *Kısa 20. Yüzyıl Aşırıklar Çağı*, Yavuz Alogan (Çev.), (Everest Yayınları: İstanbul, 2006).
- HOLLIS, M. ve SMITH, S. *Explaining and Understanding International Relations*, (Clarendon Press: New York, 1991).
- HOWARD, W. ve WRIGHT M. *A Reader in International Relations and Political Theory*, (Open University Press: Buckingham, 1993).
- HUNTINGTON, S. *Üçüncü Dalga Geç 20. Yüzyılda Demokratikleşme*, (Kilit Yayınevi: Ankara, 2011).
- JACKSON, R. ve SORESENEN, G. *Introduction to International Relations Theories and Approaches*, (Oxford University Press: New York, 2003).
- STINGLITZ, J. *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, (Plan B Yayıncılık: İstanbul, 2002)
- KARABULUT, B. *Güvenlik, Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, (Ankara, Barış Kitap: Ankara, 2011).
- KARDAŞ, T., "Güvenlik: Kimin Güvenliği ve Nasıl?", *Uluslararası Politikayı Anlamak 'Ulus-Devlet'ten Küreselleşmeye*, ed. Zeynep Dağı, 125-152, (Alfa Yayınevi: İstanbul, 2007).
- KEOHANE, R. *Neorealizm and Its Critics*, (Columbia University Press: New York, 1986).
- KEYMAN, F. *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*, S. Coşar (Çev.), (Alfa Yayınları: İstanbul, 2000).
- KISSENGER, H. *Diplomasi*, İbrahim Kurt (Çev.), (İş Bankası Yayınları: İstanbul, 2006).
- KISSENGER, H. *Dünya Düzeni*, 2. bs. (İstanbul: Boyner Yayınları, 2014).
- KNUTSEN, T. *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, Mehmet Özyay (Çev.), (Açılım Kitap: İstanbul, 2006).
- KOLODZIEJ, E. *Security and International Relations*, (Cambridge University Press: Cambridge, 2005).
- KRAUZE, K. ve WILLIAMS, M. (Ed.). *Critical Security Studies*, (University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997).
- KÖKSAL, Ş. *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus – Devlet*, (YeniYüzyıl Yayınları: İstanbul, 2009).
- LENIN, V. İ. *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, (Evrensel Basım Yayımları: İstanbul, 2001).
- MACHIAVELLI, N. *Prens*, Anita Tatlier (Çev.), (Doruk Yayımcılık: İstanbul, 2010).

- MIDDELAAR, L. van. *Alarumus and Excursions: Improvising Politics on the European Stage*, (New Castle: Agenda Publishing, 2019).
- MORGENTHAU, H. *Politics Among Nations, The Struggle for Power and Peace*, (Alfred Knopf Press: New York, 1997).
- ORGANSKI, Abramo F. K. *World Politics*, 2. bs. (New York; Knopf, 1958).
- ROSKIN, G. ve O. Berry, N. *IR New World of International Relations*, (Pearson, New York: 2014).
- ROSENAU, J. N. *Trubalance in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, (Princeton: Princeton University Press, 1990).
- RUSS, J. *Avrupa Düşüncesinin Serüveni Antik Çağlardan Günümüze Batı Düşüncesi*, (Ankara, Doğu Batı Yayınları: Ankara, 2011).
- SANDER, O. *Siyasi Tarih 1918-1994*, (İmge Kitabevi: Ankara, 2005).
- SMITH S., BOOTH K. ve ZELEWSKI M. (Ed.), *International Theory: Pozitivizm an Beyond*, (Cambridge University Press: Cambridge, 1996).
- TANNENBAUM, D. ve SCHULTZ, D. *Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri*, Fatih Demirci (Çev.), (Adres Yayınları: Ankara, 2006).
- ÜLGER, K. İ. "Kritik Teori", *Uluslararası İlişkiler Giriş, Kavram ve Teoriler*, ed. Haydar Çakmak, 188-192. (Platin Yayınları: Ankara, 2007).
- VIOTTI, P. ve KAUPPI M. *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*, (Macmilan Publishing Company: New York, 1999).
- WALLERSTEIN, I. *Word-Systems Analysis: An Introduction*, (Duke University Press: Durham, 2004).
- WAVER, O., BUZAN, B., KELSTRUP, M. ve LEMAITRE, P. *Identity, Migration and Security Agenda In Europe*, Centre For Peace and Conflict Research Copenhagen, (Pinter Publisher: New York, 1993).
- WAVER, O. *Securitization and Desecuritization On Security*, (Columbia University Press, New York, 1995).
- WENDT, A. *Social Theory of International Politics*, (Cambridge University Press, New York, 1999).
- WILLIAMS, H. ve EVANS, T. *Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme*, (Phonix Yayınları: Ankara, 2007).

WILLIAMS, P. (Der.), *Security studies: An Introduction*, New York, Routledge, 2008.
YALVAÇ, F. *Hegel'in Uluslararası İlişkiler Kuramı: Dünya Tini, Devlet ve Savaş*, (Phonix Yayınları: Ankara, 2008).

Makaleler:

ADLER, E. "Seizing the Middle Ground", *European Journal of International Relations*, 3/3 (2011): 275- 322.

AYDINLI, E. "Küreselleşme ve Güvenlik: Teorik Yaklaşımlar", *Avrasya Dosyası* 9/2(2003): 36-50.

BOCK, P. ve BERKOWITZ, M. "The Emerging Field of National Security", *World Politics* 19/1(1966) 122-136.

BOOTH, K., "Security and Emancipation", *Reviews of International Studies* 17/4(1991), 313-326.

DOYLE, M. "Liberalism and World Politics" *American Political Science Review*, 80/4(1986), 1151-1169.

ELBE, S. "The Pharmaceuticalisation of Security: Molecular Biomedicine, Antiviral Stockpiles, and Global Health Security", *Review of International Studies*, 40/5 (2014): 919–938.

HERZ, J. "Rise and Demise of The Territorial State", *World Politics* 9/4(1957), 473-493.

HERZ, J. "The Security Dilemma in International Relations: Background and Present Problems", *International Relations*, 17/4(2003) 411-416.

RAVENAL, E. "An Autopsy of Collective Security", *Political Science Quarterly* 90/4(1975) 697-714.

KENNAN, G. "The Sources of Soviet Conduct", *Foreign Affairs* 25/4(1947) 566-582.

HUNTINGTON, S. "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs* 72/3(1993) 22-49.

KUPCHAN, A. ve KUPCHAN C. "The Promise of Collective Security", *International Security* 20/1(1995), 52-61.

NYE, J. ve SEAN M. "International Security Studies", *International Security* 12/4(1988), 5-27.

WENDT, A. "Collective Identity Formation and International State", *American Political Science Review*, 88/2(1994), 384-396.

WOLFERS, A. "National Security and Ambiguous Symbol", *Politic Science Quarterly* 67/4(1952), 481-502.

İnternet Kaynakları:

Buras, P. "Resilience Before Reinvention: The EU's Role in The Covid-19 Crisis", *ECFR*, https://www.ecfr.eu/article/commentary_resilience_before_reinvention_the_eus_role_in_the_covid_19_crisi (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

Burns, W., J. "A Make or Break Test for American Diplomacy", *Atlantic*, Erişilebilir: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2020/04/a-make-or-break-test-for-american-diplomacy/609514/> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

"CDT Spotlight: Islamic State Attack". *ACLEDD*, <https://acleddata.com/2020/04/09/cdt-spotlight-renewed-attacks-by-the-islamic-state/> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

Davies, Daniel L.. "Coronavirus Means No More Money for Forever Wars", *The National Interest*, <https://nationalinterest.org/blog/skeptics/coronavirus-means-no-more-money-forever-wars-141802> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

Gherasimov, C. "Coronavirus in the EU's Eastern Neighborhood", DGAP Policy Brief No:7, https://dgap.org/sites/default/files/article_pdfs/dgap-policybrief-2020-07-en1.pdf (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

Gomez, O., A. ve D. Gasper. (n.d.). "Human Security". *UNDP*, http://hdr.undp.org/sites/default/files/human_security_guidance_note_r-nhdrs.pdf (Erişim Tarihi: 08.04.2020).

Jakobowski, J. ve Bogusz, M. "China's Responses to the Global KOVID-19 Pandemic", *OSW*, Erişilebilir: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2020-03-31/chinas-responses-to-global-Kovid-19-pandemic> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

Kissinger, H. "The Coronavirus Pandemic Will Forever Alter The World Order", *Wall Street Journal*, Erişilebilir: <https://www.wsj.com/articles/the-coronavirus-pandemic-will-forever-alter-the-world-order-11585953005> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

Lewis, J. ve Hughes, S. *ADL*, <https://extremism.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs2191/f/White%20Supremacist%20Terror%20final.pdf> Erişilebilir: (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

- McCampbell, K. ve Doshi, R. "The Cronavirus Could reshape Global Order: China is Maneuvering for International Leadership as the United States Falter", *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2020-03-18/coronavirus-could-reshape-global-order> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).
- Mcdoland-Gibson, C. "Right Now, People are Pretty Fragile", *TIME*, <https://time.com/5810774/extremist-groups-coronavirus/> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).
- Malley, R. ve Malley, R. "When the Pandemic Hits the Most Vulnerable", *Foreign Affairs*, Erişilebilir: <https://www.foreignaffairs.com/articles/africa/2020-03-31/when-pandemic-hits-most-vulnerable> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).
- Timeline: How the Anthrax Terror Unfolded: Special Series the Anthrax Investigation, NPR, <https://www.npr.org/2011/02/15/93170200/timeline-how-the-anthrax-terror-unfolded> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).
- Panda, A. "Taiwan Scrambles Fighters to Intercept Chinese Military Aircraft", *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2020/02/taiwan-scrambles-fighters-to-intercept-chinese-military-aircraft/> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).
- Patrick, A. "Rwanda's Kagame Thanks Jack Ma for Huge Shot in the Arm After Receiving Donation Test kit. CNN", <https://edition.cnn.com/2020/03/16/africa/jack-ma-donate-masks-coronavirus-africa/index.html> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).
- Ractliffe, E. "Agro-imperialism: Colonialism in the 21st Century". (Dartmouth Business Journal) <http://dartmouthbusinessjournal.com/2014/12/08/agro-imperialism-colonialism-in-the-21st-century/> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).
- Rusya Devlet Başkanı V. Putin'in 2007 Munich Güvenlik Zirvesi Konuşması, President of Russia, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).
- Tiensin, T., ve diğerleri, "Ensuring Food Security in the Era of Covid-19. Project Syndicate", <https://www.project-syndicate.org/commentary/covid19-threatens-to-unleash-global-food-insecurity-by-thanawat-tiensin-et-al-2020-03> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).
- Trump Defends Calling Coronavirus the Chinese Virus, *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/programmes/newsfeed/2020/03/trump-defends-calling-coronavirus-chinese-virus-200323102618665.html> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

Uluslararası Sağlık Tüzüğü, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı,
<https://www.hssgm.gov.tr/UluslararasıSağlıkTuzugu> (Erişim Tarihi:
07.04.2020).

http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (Erişim Tarihi:01.09.2011).

<http://fusionforenergy.europa.eu/> (Erişim Tarihi: 22.12.2011).